

Muinais 4 2004 tutkija

SUOMEN ARKEOLOGINEN SEURA RY

Sodankäynti ja kivikauden Suomi

Kyminlinnan tutkimuksia

Muuttoliikkeet neoliittisella ajalla

Vastaava toimittaja:

Hanna-Maria Pellinen, Varsinais-Suomenk. 18 A 4, 20740 Turku
hanna-maria.pellinen@archaeologist.com

Toimituskunta:

Miikka Haimila,
miikka.haimila@iki.fi
Pirjo Hamari,
pirjo.hamari@nba.fi
Paula Kouki
paula.kouki@helsinki.fi
Eero Muurimäki,
eero.muurimaki@pp.inet.fi
Eeva Raike,
eeva.raike@nba.fi

Käännökset ruotsiksi:

Anna Wickholm,
annawickholm@hotmail.com

Toimitus: Muinaistutkija, Suomen arkeologinen seura, Museovirasto, PL 913, 00101 Helsinki.

Muinaistutkijan hinnat:

Vuositilaus Suomeen 22 euroa
Vuositilaus ulkomaille 25 euroa
SARKS:n jäseniltä 12 euroa

Irtonumeromyynti: Akateeminen kirjakauppa, Helsinki

Ilmoitusten hinnat: takakansi 68 euroa (½ sivua 34 euroa), takakannen sisäpuoli 60 euroa (½ sivua 30 euroa), sisäsivut 50 euroa (½ sivua 25 euroa)

Muinaistutkija on vuonna 1982 perustetun Suomen arkeologisen seuran julkaisema lehti, joka ilmestyy neljä kertaa vuodessa. Painos 550 kpl. ISSN 0781-6790. Taitto Eeva Raike. Kannen suunnittelu Mikael E.T. Manninen. Paino Dark Oy, Vantaa 2004.

Lehteen tuleva aineisto on jätettävä vastaavalle toimittajalle viimeistään 31.12.2004 (nro 1/05) ja 28.2.2005 (nro 2/05). Lisätietoja Suomen arkeologisen seuran internet-sivuilla osoitteessa <http://rontti.helsinki.fi/sarks/muinaist.htm>

Sisällys

<i>Antti Lahelma & Joonas Sipilä: Pasifistiset pyyntikulttuurit? Sodan paradigmatteoria ja kivikauden Suomi.</i>	2
<i>Marita Kykyri: Kymminlinnaa tutkimassa. Kotkan Kymminlinnan linnoitusalueen arkeologisista tutkimuksista.</i>	23
<i>Terhi Ketolainen: Stressiä, painetta vai liika- väestöä? Demografinen näkökulma neoliittisen transition selittämisessä.</i>	33
<i>Kolumni: Tasa-arvoisia kulttuurikuvia - eli mitä jo Pälси sanoi miesten ja naisten töistä? Oula Seitsonen</i>	52
<i>Seminaariraportti: Suomalais-venäläinen arkeologisymposiumi Pushkinin maisemissa. Ensikertalaisten kokemuksia. Teemu Mökkönen & Mervi Suhonen</i>	56
<i>Niksinurkka: Kokoonpantava piirustuskehikko. Hanna-Maria Pellinen ja Kai Nikulainen</i>	66
<i>Ajankohtaista: Uutisia meiltä ja maailmalta. Hanna-Maria Pellinen</i>	68

HOBITIT JA TIETEELLISEN TUTKIMUKSEN PERIAATTEET

Hanna-Maria Pellinen

Viime lokakuun lopulla levisi tiedotusvälineissä ympäri maailman uutinen, jonka mukaan itäisestä Indonesiasta, Floresin saarelta oli löydetty aivan paleoliittisen kivikauden loppupuolelle ajoittuvia luita, jotka kuuluivat noin metrin pituisille aikuiselle yksilölle ja uuden Homo-suvun lajille. Laji tunnetaan nykyään epävirallisesti hobittina ja muodollisemmin nimellä Homo floresiensis ja sen on arveltu polveutuvan Homo erectuksesta.

Tähän mennessä on kaivettu esiin jäännöksiä ainakin seitsemästä Floresin ihmisestä, jotka on ajoitettu aikavälille 95 000 - 13 000 BP. Luihin liittyneestä sedimenttikerroksesta on löydetty kivisiä työkaluja tai aseita leikkaavista teristä, kärkiin ja naskalin tyyppiisiin välineisiin. Tutkijaryhmän tulkintojen mukaan Floresin ihmisen kulttuuriin kuului myös tulenteko, ja luulöytöjen perusteella ruokavalio sisälsi kaikkea mahdollista sammakoista kääpiöelefanteihin. Kiinnostavin kysymys arkeologian kannalta on ehkä se, että mikäli kyseessä on uusi (ja näin nuori) laji, olemmeko tekemisissä nyt myös uuden arkeologisen kulttuurin kanssa ja mikä on sen suhde Homo Sapiensin esineistöön.

Itse tutkimusprosessi näyttää sujuneen *Naturen* julkaisuun saakka kontrolloidusti. Muun muassa ajoituksia on tehty neljällä eri menetelmällä. Tulosten julkistaminen aiheutti tietenkin voimakkaita reaktioita ympäri maailmaa. Viimeisin käänne tätä juttua kirjoittaessani on kuitenkin se, että alunperinkin koko uutta lajimääritystä vastustanut tutkija pitää hallussaan luita, joihin eivät pääse käsiksi löytöjen tekijät sen enempään kuin *Naturen* tutkimuksen kirjoittajtkaan, jotka haluaisivat etsiä DNA:ta lajimäärityksen varmistamiseksi. Nähtävästi keskustelua löytöjen salailusta ja tutkimuksen periaatteista olisi syytä käydä muuallakin kuin meillä Suomessa.

PASIFISTISET PYYNTIKULTTUURIT? Sodan paradigmatheoria ja kivikauden Suomi

Antti Lahelma & Joonas Sipilä

Johdanto

Länsimaiseen tajuntaan on vahvasti iskostunut käsitys, jonka mukaan joskus esihistorian hämärässä vallitsi rauhaisa, onnellinen aika, jolloin sotia ei tunnettu. Arkeologisessa tutkimuksessa tämä monien hellimä haavekuva on viime vuosina kyseenalaistettu. Yhtenä vedenjakajana tässä suhteessa toimi Lawrence Keeleyn v. 1996 ilmestynyt poleeminen teos *War Before Civilization*, jossa Keeley pyrki lukuisin etnografisin ja arkeologisin esimerkein osoittamaan, että vastoin yleistä käsitystä 'primitiivisten' yhteisöjen sodankäynti oli itse asiassa julmempaa, yleisempää ja tuhoisampaa kuin modernit sodat. Viimeisen kymmenen vuoden aikana monet tutkijat ovat seuranneet Keeleyn esimerkkiä ja esihistoriallisesta sodankäynnistä käydään nykyään varsin vilkasta kansainvälistä keskustelua (esim. Carman 1997, Haas 1998, Kelly 2000, Thorpe 2003, Vandkilde 2003, LeBlanc 2003).

Suomalaisessa arkeologisessa kirjallisuudessa sota on käsitelty vain vähän, ja silloinkin lähinnä rautakauden yhteydessä. Tavallisimmin on turvauduttu stereotyyppiin, tutkimushistoriasta nouseviin mielikuviin, joita harvoin vaivaudutaan tarkemmin perustelemaan. Esimerkiksi 'sotakirveskansat' on -

tunnusomaiseen kirvestyyppiin vedoten - tulkittu 'sotaisiksi' maahantunkeutujiksi, kun taas kampakeraamisia kulttuureja on pidetty rauhanomaisina pyyntiyhteisöinä. Tätä perinteistä näkemystä edustaa mm. Unto Salo, joka tuoreessa esihistoriateoksessaan kirjoittaa: "Pyynnistä ja keräämisestä eläneet kampakeraamikot joutuivat [...] sopeutumaan alueensa luonnonvarojen sallimiin rajoihin, eikä heidän kulttuurissaan ole mitään viitteitä siitä, että yhteisöt olisivat kiinteytyneet alueitaan aseina puolustaviksi ryhmiä. Päinvastoin näyttää siltä, että kampakeraamikoilta puuttuivat puolustautumisorganisaatiot kuten puuttuivat suuressa määrin saamelaisiltakin vielä paljon myöhemmin" (Salo 2004:111).

Perusteluina käsitykselleen Salo viittaa erityisten sota-aseiden puuttumiseen ja gootien historioitsija Jordaneen (yli 3000 vuotta myöhäisempään) kertomukseen Skrithifinneistä, jotka olivat "Skandinavian kaikista kansoista lempeimpiä". Kuitenkin, kuten Keeley (1996) osoitti, kiivas sodankäynti on ollut ominaista myös monille historiallisen ajan pyyntikulttuureille. Kaikki merkit viittaavat siihen, että sota ja väkivalta ovat olleet jokseenkin yhtä yleisiä esihistoriallistenkin pyyntikulttuurien parissa aina paleoliittiselta kaudelta lähtien, mistä mm. Thorpe (2003) antaa useita esimerkkejä. On siis

aiheellista tarkastella kysymystä 'kampakeräämikkojen' rauhanomaisuudesta tarkemmin.

Arkeologian suhtautuminen sodankäyntiin on yleisesti ottaen ollut teoreettisesti kehittymätöntä. Sotaa ei ole kontekstualisoitu, vaan esimerkiksi Suomen arkeologiassa jonkin kulttuurin tai ajanjakson 'sotaisuus' on määrittynyt omasta ajastamme juontuvan sodan määritelmän mukaisesti. Ei siis ole ihme, että meitä ajallisesti ja kulttuurillisesti lähin esihistorian jakso (rautakauden loppu) on näyttäytynyt sotaishimpana, kun taas kivikautta on pidetty aikana, jolloin sodalla ei ollut merkittävää vaikutusta ihmisten elämään tai sitä ei ollut. Pyrimme seuraavassa osoittamaan, että 1) tällainen lähestymistapa esihistorialliseen sotaan on lähtökohtaisesti väärä ja harhaanjohtava ja että 2) sodankäynnin potentiaaliset vaikutukset Suomen kivikauden kulttuurikuvaan tulisi ottaa vakavasti. Ensin on kuitenkin paikallaan luoda katsaus siihen, mitä sota on ja miten sitä voidaan tieteellisesti tutkia.

Sota tutkimuskohteena

Sota on monella tapaa ihmisyhteisöjä järjestyttävä ilmiö ja sellaisena mielenkiintoinen tutkimuskohde. Sota onkin hyvin arvolatautunut käsite. Sodan käsite liittyy vahvasti tämän päivän arvoympäristöön, joka puolestaan vaikuttaa sotaan käsittelevän tutkimuksen ennako-oletuksiin, näkökulmiin ja niihin kysymyksiin, joiden kautta lähdeaineistoa tulkitaan. Lähdeaineisto voi kuitenkin vastata vain niihin kysymyksiin, joita sille asetetaan. Tämä taas vaikuttaa saatuihin vastauksiin ja sitä kautta koko kuvaamme menneestä.

Nykyaikaisessa länsimaisessa yhteiskunnassa sota nähdään yleensä kategorisesti 'pahana' ja tuomittavana ilmiönä, ja ainoastaan aggression kohteeksi joutuneen puolustusotaa pidetään mitenkään oikeutettuna. Tämä on

omiaan muokkaamaan lähestymistapaa 'sodan maailmaan'. Koska menneisyys on osa nykyisyyttä ja sen sosiaalista rakentumista, voidaan nähdä myös historioitsijoilla ja arkeologeillakin olevan vastuunsa – menneisyyden tutkijan täytyy pystyä tuomaan julki sodan julmuus ja kauheus (esim. Vandkilde 2003: 193).¹ Helle Vandkilde (2003) jakaa esihistoriallista sotaa koskevan tutkimuksen kahteen pääryhmään. Ensimmäisessä ryhmässä on havaittavissa vahvana tietynlainen 'idealismien' vaikutus. Menneisyys nähdään rauhallisena onnelana, jossa sotaa ei ollut tai se ei ainakaan ollut merkittävää yhteisölle ja sotakirveiltä näyttävät esineetkin olivat vain statussymboleita. Toinen, 'realistinen', näkökanta taas pitää sotaa luonnollisena olotilana ja 'politiikan jatkeena', mutta toisaalta helposti sortuu idealisoimaan soturiyhteiskuntaa (Vandkilde 2003: 130-138).

Yhteistä perinteisille lähestymistavoille menneisyyden sotaan ja sodankäyntiin on yleensä vain se, että sota mielletään nykypäivän näkökulmasta. Perinteinen länsimainen sodan määritelmä tulkitsee sodan ilmiöksi, jota valtiot voivat käyttää rationaalisen politiikan välineenä. Sota on siis (poliittinen) instrumentti, yksi keino muiden joukossa. Toisaalta sodan luonne usein käsitetään siten, ettei sota itsessään ole 'rationaalista'. Nykypäivän sotakäsitysten taustalla vaikuttavat merkittävästi Carl von Clausewitzin ajatukset. Hänen kynästään ovat lähtöisin laajalti siteeratut määritelmät sodasta politiikan jatkamisena toisin keinoin. Clausewitzille sota on väkivaltaa, jonka "käytössä ei tunneta rajoja" tai "väkivaltainen toimi, jonka tarkoitus on pakottaa vastustaja noudattamaan meidän tahtoaamme" (Clausewitz 1998: 15,16,27). Koko 'clausewitziläinen' sotakäsitys on kaikessa johdonmukaisuudessaan kuitenkin käsitteellisesti sidottu Euroopassa Westfalenin rauhan jälkeen muodostuneeseen valtiojärjestelmään. Näkemys sodasta rationaalisen kan-

sallisen politiikan instrumenttina onkin Clausewitzin sotakäsityksen ytimessä (esim. Rapoport 1968; Paret 1992: 167-177). Tämän käsityksen voimasta monet tutkimuksessa käytettävät sodan määritelmät sitoutuvatkin suoraan valtiojärjestelmään tai sellaisen projisointiin menneisyyteen.

Vallitsevan länsimaisen käsityksen mukaan perättäisten, eritoten teknisten, kehitysaskelien ja enemmän tai vähemmän mullistuksellisten uudistusten kautta sodankäynti on saavuttanut nykyisen 'luonnollisen' muotonsa. Nykypäivän sodan tutkimuksen pintailmiönä vaikuttava teknologinen determinismi ja usko teknologisten välineiden voimaan ovat erityisen korostuneita tässä käsityksessä. Sota ei kuitenkaan ole objektiivisesti määriteltävä käsite, jolla olisi läpi historian säilynyt pysyvä olomuoto. Se, mitä sota on ja miten se käsitteellistetään, on poliittisen ja yhteisöllisen prosessin tulos – sota on ilmiönä sidottu sosiaaliseen kontekstiinsa.²

Tässä yhteydessä on pidettävä erillään sodan määritelmä tutkijan ja tutkittavan kannalta. Tutkija hakee analyttiseen tarkoituksenmukaisuuteen perustuvaa määritelmää sodasta,³ mikä on erotettava ihmisyyhteisöjen jokapäiväisessä elämässään ymmärtämästä ja käyttämästä käsityksestä sodasta. Niinpä sodan käsite tulee problematisoida ja määritellä ennen sotaan liittyvien asioiden tutkimusta.

Se, että sota käsitteenä problematisoidaan, ei kuitenkaan saa olla kannanotto sotaan liittyviin moraalisiin kysymyksiin. Sotaa ei tule glorifoida, muttei toisaalta ei myöskään pidä painottaa sotaan liittyvää 'pahuutta'. Sodan käsitteen avaaminen tähtää vain ja ainoastaan niiden mekanismien ymmärtämiseen, jotka määrittävät ja muokkaavat sodan 'olemusta'. Arvorelativisminkin uhalla pitäisi pystyä näkemään sodankäynti myös yhteiskunnan rakenteita muokkaavana ilmiönä.

Tutkittaessa menneisyyden sotia niiden määrittelemisen yksinomaan tämän päivän kriteerein ilman ongelmakentän hahmottamista johtaa väistämättä käsitteellisiin vaikeuksiin. Sotakäsityksien ankkuroituminen tähän päivään heijastuu menneen tutkimuksessa esimerkiksi käsitteen 'rituaalinen' käyttämisellä kuvaamaan sotaa menneisyydessä niiltä osin kuin se konseptuaalisesti poikkeaa nykyisestä, 'luonnollisesta', instrumentaalista sodankäyntitavasta. Rituaalinen onkin muodostunut jonkinasteiseksi synonyymiksi luonnehdinnoille 'tehoton', 'merkityksetön' tai 'naurettava'. Sitä käytetään sekä kuvaamaan sodankäynnin menetelmien puutteellisuutta tämän päivän käsityksiin verrattuna että esittämään sodankäynti vähemmän vaarallisena, 'jalostuneempana', eräänlaisena sosiaalisena pelinä, jonka suorat vaikutukset yhteiskuntaan ovat rajalliset. Sodankäynti on kuitenkin kaikkialla ajasta ja paikasta riippumatta ritualisoitunutta – omasta näkemyksestä poikkeavat käsitykset vain näyttäytyvät naurettavassa valossa. Lisäksi, kuten yllä todettiin, on viimeaikainen tutkimus, niin arkeologinen kuin antropologinenkin, kumonnut käsityksiä 'primitiivisen' sodankäynnin tehottomuudesta ja merkityksettömyydestä.

Sodan syyt

Useat tutkijat ovat pyrkineet etsimään sodan perimmäisiä syitä. Tällaisia syitä sodankäynnille on nähty lukuisia ihmislajin luontaisesta väkivaltaisuudesta, väestöpaineeseen ja resursikilpailuun (Davie 1928: 9-22, Andreski 1968: 7-19, LeBlanc 2003, Keeley 1996: 15-17, Turney-High 1949: 141-186). Esimerkiksi Thorpe käsittelee ensin mielestään johtavia syyselityksiä (territoriaalisuus sekä suvunjakamiseen ja statukseen liittyvä kilpailu), mutta päätyy lopulta kumoamaan kaikki kolme teoriaa yksinään riittämättömiksi selityksiksi sodalle (Thorpe 2003: 147-149;

159). Loppusanoissaan hän siirtyy yleisestä spesifiin ja näkee yleisinä välittöminä syinä konflikteille laiminlyönnit, loukkaukset, varkauudet jne. (Thorpe 2003: 160). Toisaalta Kelly rakentaa tutkimuksessaan tarkkaa jaottelua eri toimien välille, jotta voitaisiin erottaa toisistaan yksilöön kohdistuva 'kuolemanran-gaistus' 'sukuriidoista' (feuds) ja sodista (Kelly 2000: 3-7). Perimmäisen syyn dilemmaa on myös lähestytty sosiobiologian ja darwinistisen konfliktiteorian lähtökohdistta. Darwinistinen konfliktiteoria ymmärtää ihmiset lajiksi, joka käy jatkuvaa kamppailua resursseista (sanan laajassa merkityksessä) yksilön ja perheyhteisön hyväksi. Tästä joh-tuen ihmisyhteisöjen välillä ja sisällä on erilaisia, niin väkivaltaisia kuin muunkinlaisia, konflikteja (Sanderson 2001, 147-153).

Kaikkien sotien syitä ei silti voi yksinkertai-sesti redusoida resurssikamppailuksi eikä yksittäistä biologista tai kulttuurillista tekijää voi esittää sotien perussyynä. Ylipäätään uni-versaalisten, monokausaalisten perussyiden hakeminen monimutkaisille sosiaalisille ilmi-öille on järkevyydeltään vähintäänkin kyseen-alaista. Voitaneen kuitenkin todeta, että ihmiset ovat biologisista syistä konfliktialtis laji. Erilaiset ihmisten ja ihmisyhteisöjen väliset konfliktit voivat johtaa väkivallan käyttöön. Antropologinen, etnografinen ja historiallinen aineisto viittaa vahvasti siihen, että yhteisöjen välinen ja sisäinen väkivalta on ollut endeemistä ihmiskunnan historiassa (esim. Keeley 1996; LeBlanc 2003). Tällainen väkivaltainen konflikti voidaan taas tietyin edellytyksin lähtökohdistamme määritellä sodaksi. Sota on yhdenlainen konflikti ihmis-yhteisöjen välillä tai sisällä, eikä sitä voi määritellä universaalisti, objektiivisesti ja yksiselitteisesti, koska sota on kulttuurillinen käsite. Sodan syyt ovat sitä moniulotteisempia, monitahoisempia ja vaikeammin ymmär-rettäviä mitä monimutkaisempi yhteisö on. Ilman peruskäsitteen, sodan, riittävää teo-

reettista käsittelyä tulkinnan välineeksi tulee helposti liian yksioikoinen nykyisen sota-käsitteen heijastuma.

Pyrkimyksissä sodan määrittelyyn ei kuiten-kaan ole kysymys puhtaasti itse ilmiön (sodan) rajojen löytämisestä, vaan lähinnä niiden määrittelystä omista lähtökohdistam-me. Sodan määrittely tässä kontekstissa on-kin siis ainoastaan tietyn sosiaalisen ilmiön määrittelyä tutkimusta varten – kysymys on analyttisen työkalun rakentamisesta. Yleis-pätevään, myös kulttuurilliset rajat ylittävään, sodan määrittelyyn pyrkiminen ei ole hedelmällistä, koska sitä ei voida löytää. Esihistoriallisia kulttuureja tutkittaessa sota on sitä miksi tutkijayhteisö sen määrittelee käyttäen pohjana oman kulttuurinsa käsitystä sodasta. Tässä mielessä keskustelu siitä, on-ko olemassa yhteisöä, joka ei käy sotaa, on pitkälti pelkkä käsitteiden määrittelykysymys. Evidenssi antaa kuitenkin syytä olettaa, että myös menneisyydessä ihmisyhteisöjen sisäiset tai niiden väliset konfliktit ovat eskaloituneet sellaisiksi, että on hyödyllistä ja mielekästä pyrkiä tarkastelemaan niitä ja niiden vaikutuksia yhteisöön sodan käsitteen kautta.

Vähintään yhtä tärkeätä on pyrkiä kokonais-valtaiseen sodan kulttuurin tai sen vallitsevien piirteiden hahmottamiseen tutkittavan yhteisön kannalta. Mikäli oletetaan yhteisössä harjoitetun sellaista kollektiivista väkivaltaa, että se valitun tarkastelunäkökulman mukaan on sotaa, täytyy analyttisestä määritelmästä jatkaa eteenpäin ja ainakin yrittää hahmotella sodan logiikkaa ja ilmenemistä yhteisön näkö-kulmasta.

Kuhn ja paradigmatologia

Sodan hahmottamisessa voidaan apuna käyttää Thomas Kuhnin (1994) paradigma-

käsitettä, jonka periaatteisiin sillä on yhteys (Raitasalo & Sipilä 2004a & b). Kuhn kehitti mallinsa reaktionä vallinneeseen käsitykseen tieteellisen tiedon jatkuvasta, kumulatiivisesta kerääntymisestä ja kehitymisestä. Kuhnin mukaan tieteellisen tiedon kehittymisen perustana toimii eräänlainen tiedeyhteisön sisäinen jaettu 'maailmankatsomus'. Tämä maailmankatsomus, jonka Kuhn risti paradig-maksi, paitsi määrittää mahdolliset ja mielenkiintoiset tutkimuskysymykset myös ohjaa käytettävien tutkimusmenetelmien valintaa. Näin se osaltaan määrittää myös tutkimus-tulosten luonteen. Paradigman perusteiden pitäessä tiede on ns. 'normaalitieteen' tilassa ja tutkimukset tapahtuvat paradigman lähtö-kohtien rajoissa. Paradigman mukaisten tutkimusten edistyessä ja tiedon kerääntyessä osa tutkimustuloksista vääjäämättä näyttää epäsopivilta paradigman puitteisiin. Näiden epäsäännönmukaisuuksien kasaantuessa koko paradigma ja siihen perustuva tieteenharjoit-taminen ajautuu kriisiin. Tästä seuraa eräänlainen 'poikkeustilan' aikainen tieteenharjoittaminen, tieteellinen vallankumous. Aikanaan siitä muotoutuu tieteenharjoit-tamisen perustaksi uusi paradigma, joka pystyy paremmin vastaamaan edellisen paradigman kaataneiden anomalioiden aiheut-tamiin haasteisiin. Uuden paradigman mukai-nen tiede asettaa kysymyksensä eri tavoilla, katsoo uusia ja vanhoja ongelmia uudella tavalla ja siten myös tuottaa tietoa aikaisem-masta poikkeavalla tavalla. Tästä johtuen eri paradigmat eivät ole suoraan rinnastettavissa vaan ainakin osittain yhteen sovittamattomia ja yhteismitattomia. Tämä ei kuitenkaan estä niiden välistä kommunikaatiota vaan muovaa sen ilmenemistä ja ennakkoehtoja (Kuhn 1994: 48–104).

Kuhnin paradigma-teoria synnytti aikanaan kiihkeän keskustelun. Sen formuloinnissa nähtiin paljon epätarkkuuksia, mutta päämää-rässään tieteellisen kehityksen lineaarisen

kumulatiivisuuden kiistäjänä sen voi katsoa onnistuneen. Kuhnin paradigma-teorian avulla on hyvä hahmottaa erilaisten ilmiöiden moninaisuutta. Paradigma-mallia voi tieteenharjoittamisen ohella pyrkiä soveltamaan myös muihin inhimillisen toiminnan aloihin.⁴ Tieteellisten tekijöiden tavoin myös sota ilmiönä hyötyy paradigmaattisesta tarkas-telusta. Sen avulla on helpompi ymmärtää sotaa, ei monoliittisenä käsitteenä, vaan ilmiönä, joka ilmenee eri tavoin eri aikoina. Eri paradigmojen yhteismitattomuus auttaa sodan kontekstissa ymmärtämään sen, ettei yhdellä mittapuulla voida mitata kaikkia menneisyyden sotia ja että omasta näkökul-mastamme käsittämättömät toimet eivät ole välttämättä älyttömiä vaan niiden selitys kumpuaa erilaisista, toisen kulttuurin näkö-kulmasta rationaalisista lähtökohdista. Tahal-linen tai tahaton, selkeä teleologinen raide-ajattelu ymmärtämättömyydestä tämän päivän tietojen ja taitojen huipentumaan on tällöin helpompi kyseenalaistaa.

Paradigmateoria sodan tutkimuksen välineenä

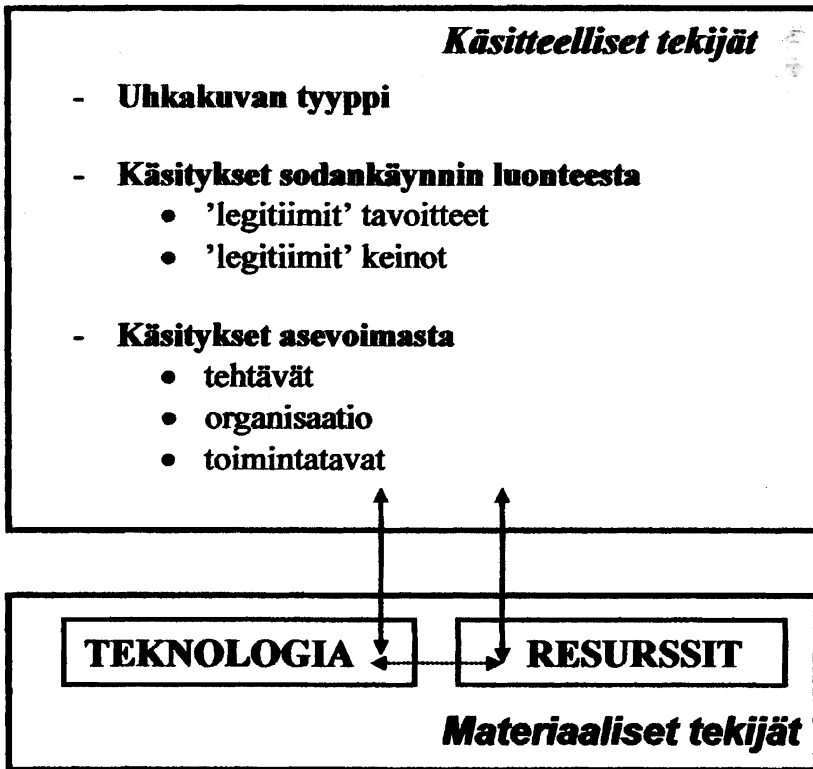
Sovellettaessa Kuhnin paradigma-teoriaa sodan tutkimukseen vallitseva sodan paradigma tai 'sodan kulttuuri' (ks. kuva 1) voidaan käsittää jaettuna tapana hahmottaa sotaa – ei ainoastaan sen syitä, päämääriä ja luonnetta vaan myös siinä käytettäviä sodankäyntime-netelmiä. Jaettuna käsityksenä sodasta, yksittäinen yhteisö ei voi sotaa määrittellä, eikä käsitys ole myöskään tietoisien määrittelyn tulos. Sodan paradigma muotoutuu sosiaa-lisen ja poliittisen prosessin tuloksena, ja sen määrittelyyn ottavat osaa useat vuorovaiku-tuksessa elävät yhteisöt/kulttuurit. Se, miten yhteisöt sodan ja sodankäynnin yleisesti ymmärtävät, vaikuttaa merkittävästi siihen, millaisiksi sodankäynnin käytännöt muodostuvat. Jaettu sodan paradigma ei kuitenkaan tarkoita

sitä, että kaikilla olisi täsmälleen samanlainen, yhteinen kuva sodasta. Pikemminkin se tarkoittaa sitä, että paradigman piirissä toimivien lähestymistapa 'sodan maailmaan' on pääpiirteissään samanlainen. Paradigmaerot eli toisistaan poikkeavat käsitykset sodasta ilmenevät esimerkiksi toisen paradigman edustajan sodankäyntitavan 'naurettavana' piirteinä, 'ritualisoitumisena' tai toisaalta vaikkapa rikollisina hirmutekoina ja 'terrorismina' miellettyinä toimina.

Yhteisön sodan paradigmaa tai 'sodan kulttuuria' (ks. kuva 1) voidaan pyrkiä hahmottelemaan esimerkiksi tarkastelemalla sotaa määrittäviä konseptuaalisia tekijöitä: yhteisön uhkakuvan tyyppiä, sen käsityksiä

sodan luonteesta sekä käsityksiä aseellisesta voimasta. Näitä konseptuaalisia tekijöitä voi peilata sodan paradigman toiseen ryhmään osatekijöitä – materiaalisiin tekijöihin. Materiaaliset tekijät jakautuvat käytössä olevaan teknologiaan ja saatavilla oleviin resursseihin. Sodan paradigma muodostuu käsitteellisten ja materiaalisten tekijöiden vuorovaikutuksessa. Materiaaliset tekijät luovat rajoja sille, mikä on mahdollista, sekä pitävät sisällään potentiaalia, joka saattaa realisoitua sodankäynnissä. Käsitteelliset tekijät määrittävät sen, miltä sota käytännössä 'näyttää', mihin varustaudutaan, keitä vastaan sotaa käydään, mihin pyritään ja laajemmin mitä voidaan pyrkiä saavuttamaan ja miten (Raitasalo & Sipilä 2004a: 5-16; Raitasalo & Sipilä 2004b: 245-246).

SODAN PARADIGMA



Kuva 1. Sodan paradigman viitekehys (Raitasalo & Sipilä 2004b)

Käsitteellisistä tekijöistä ensimmäinen, *uhkakuvan tyyppi*, tarkoittaa sitä, että uhkakuvien malli on paradigman sisällä jaettu, ei sitä, että kaikilla paradigman piirissä olevilla on yhteinen uhka. Varauduttaessa torjumaan pienten ryhmien ryöstöretkiä valmistaudutaan erilaiseen sotaan, kuin jos pääuhan muodostaa suuri ”armeija”, joka pyrkii valloittamaan pysyvästi toisen yhteisön alueita tai asutuksia. Uhkien luonteen muutos aiheuttaa muutoksia myös muissa kategorioissa, koska kohdattujen uusien uhkien haasteisiin vanhat menetelmät eivät välttämättä enää pure.

Toinen käsitteellinen tekijä liittyy *käsityksiin sodankäynnin luonteesta*. Se käsittää ne päämäärät, joita sodan avulla voidaan tavoitella, sekä keinot näiden päämäärien saavuttamiseksi. Tällä tarkoitetaan nimenomaan vallitsevan paradigman puitteissa hyväksytyjä ’legitiimejä’ päämääriä ja keinoja. Se myös sisältää ne keskeiset indikaattorit, joiden mukaan yhteisö tulkitsee sodan ”voitetuksi” tai ”hävityksi”. Kolmas käsitteellinen tekijä on *käsitykset asevoimasta*. Ne ovat hyvin riippuvaisia paitsi vallitsevista uhkakuvista ja käsityksistä sodan luonteesta myös yhteisön teknologias-materialistisen kehityksen asteesta. Ne määrittävät, sotaan liittyen, yhteisön aseellisen osan (kaikki miehet, soturit tms.) tehtävät, luonteen ja organisaation sekä toimintatavat. Käsitykset asevoimasta heijastelevat myös yhteisön järjestymisen astetta ja hierarkkisia rakenteita. (Raitasalo & Sipilä 2004b: 246-248)

Nämä käsitteelliset tekijät ovat jatkuvassa vuorovaikutuksessa materiaalistien tekijöiden kanssa. Ensimmäisen materiaalistien tekijöistä muodostaa käytössä oleva teknologia ja sen kehittymisen aste. Teknologian kehittymisen ja sodankäynnin suhde ei ole kuitenkaan deterministinen. Teknologinen potentiaali ei automaattisesti muutu sotilaalliseksi voimaksi eikä teknologinen kehittyminen määrittele sitä

kuinka sotaa käydään. Toinen materiaallinen tekijä on yhteisön käytössä olevat resurssit. Resurssitkaan eivät teknologian tavoin määriä sitä, miten sotaa käydään, muuten kuin luomalla rajat sille, mikä on mahdollista. Jaetunkin paradigman sisällä esiintyy eri painotuksia ja lähestymistapoja, jotka kumpuavat yhteisön omista lähtökohdista. Mallilla voi kuitenkin hahmotella suuntaviivoja sille, mitä sota voi tarkoittaa.

Sota ja arkeologia

Mitä tämä sitten tarkoittaa arkeologin näkökulmasta? Arkeologinen sotaan liittyvä evidenssi voidaan jakaa 1) aseistukseen (mukaan lukien suojarusteet, suouhrit, yms.), 2) asuinpaikkojen ja muiden rakennusten puolustuksellisiin piirteisiin ja tuhonmerkkeihin tai epäsuoremmin sijoittumiseen, 3) ihmisjäänteisiin (merkit väkivaltaisista kuolintavasta tai parantuneista vammoista, skalpeerauksesta tai ruumiin häpäisystä, soturihautaukset, ikä- tai sukupuolijakauman vääristymät, jne.) sekä 4) sodankäynnistä kertoviin kuvallisiin esityksiin. Kaikki kategoriat ovat mitä suurimmassa määrin tulkinnanvaraisia. Aseille halutaan usein antaa vain symbolinen arvo ja unohtaa samalla se tarkoitus, jota varten ne ovat syntyneet. Kuitenkin esimerkiksi Thorpen (2003: 150) esittämä vaatimus siitä, että täytyy myös löytää todisteita esineiden käytöstä vahingoittamiseen ennen niiden tulkitsemista aseiksi, on tiukkuudessaan kohtuuton. Tällöin haetaan hyvin vaikeasti saatavilla olevaa todistusaineistoa, joka todennäköisesti määrittää sodankäynnin yleisyyden aivan liian alhaiselle asteelle. Se myös sivuuttaa sen seikan, että aseet ja sodan mahdollisuus ovat myös yhteiskuntaa muokkaavia tekijöitä, vaikkei sotia jatkuvasti käytäisikään. Lisäksi erityinen sota varten suunniteltu aseistus on pitkälti yhteisön kompleksisuuden ja sosiaalisen

stratifikaation lisääntymisen tulosta. Tavalliset metsästysaseet tai työkalut eivät arkeologisessa materiaalissa nouse automaattisesti esiin mahdollisina sodan välineinä. Monet kaikkein yleisimmistä sota-aseista ovat myös heikoimmin säilyviä tai vaikeimmin havaittavia ja luokiteltavia, kuten jouset, puunuijat, lingot, heitettäväksi kerätyt kivet jne. Tämä tekee sodan havaitsemisen tai tutkimisen nimenomaan esihistoriallisten yhteisöjen kontekstissa erityisen vaikeaksi.

Rakennusten sijainnin tai epämääräisten tuhokerrosten yhdistäminen sodankäyntiin edes ylimalkaisella hypoteesitasolla on vaikeaa. Suoraan väkivallasta kertovia ruumiita on löydetty runsaasti, mikä itsessään todistaa väkivallan ja sodankäynnin olemassaolosta tietyillä seuduilla (esim. Thorpe 2003: 151–153; Keeley 1996: 36–39). Näissäkin tapauksissa on toisinaan vaikeaa tehdä eroa mahdollisen ihmistenvälisen konfliktin tuottamien ja onnettomuuksissa tai metsästettäessä saatujen vammojen välillä. Lisäksi täytyy huomioida, että vain osa väkivallasta jättää merkkejä luurankoon, ja toisaalta happamassa maaperässä luurangotkin säilyvät vain poikkeustapauksissa. Ei olekaan ihme, kuten Vandkilde kirjoittaa, että ”archaeologists have studied weaponry, and in some measure warriors, but rarely war” (Vandkilde 2003: 126).

Arkeologisen aineiston luonne on myös omiaan ohjaamaan johtopäätöksiä. Ymmärrettäessä sota käsitteellisten ja materiaalisten tekijöiden välisessä vuorovaikutuksessa muotoutuvana paradigmaattisena ilmiönä syntyy heti ongelmia. Arkeologi tulkitsee mennyttä, esihistoriallisten, ei-kirjallisten kulttuurien tapauksessa, etupäässä materiaalisten jäänteiden kautta. Tällöin paradigmakehysten määräävät osatekijät, käsitteelliset tekijät, jäävät kokonaan lähdeaineiston ulkopuolelle. Korkeintaan voidaan välillisesti hakea kuvallisista esityk-

sistä viitteitä niiden tekijöiden sodankäyntiin liittyvistä käsityksistä. Arkeologi voi siis parhaimmillaankin nähdä vain osan siitä, mikä muodostaa sodan (ks. kuva 1). Arkeologinen aineisto johtaakin helposti teknologisdeterministiseen lähestymistapaan. Kaikki ilmiöt tarvitsevat kuitenkin käsitteellisen viitekehysten tullakseen ymmärretyiksi. Jos käsitteellisten tekijöiden merkitystä ei tiedosteta tai yritetä tulkita tutkittavan kulttuurin kannalta, ne korvautuvat tiedostamatta tutkijan itsensä sotakäsityksillä ja taustaolettamuksilla, jotka kumpuavat nykyaikaisesta länsimaisesta tavasta mieltää sota ja sodankäynti. Karrikoidusti, ääritapauksessa tämä voi tarkoittaa sitä, että mikäli käsitteelliset tekijät ymmärretään siten, että sota on politiikan jatkoa ja kansallisvaltioiden asevoimien välinen konflikti, ei sotaa voida tutkia esihistorian kontekstissa, koska sitä ei määritelmällisesti ole olemassa! Tällöin kaikki aseita muistuttavat löydöt tai väkivallan käytöstä kielivä evidenssi eivät voi kertoa sodasta, vaan ne tulee selittää jollain toisella tavalla.

Tulkinnallista aukkoa voi pyrkiä täyttämään yrittämällä hahmotella käsitteellisiä tekijöitä tutkittavan kulttuurin kannalta. Ajallisesti ja kulttuurillisesti kaukaisista yhteisöistä tämä on kuitenkin äärimmäisen vaikeaa ellei täysin mahdotonta. Menneen yhteisön sodan paradigmaan liittyviä käsitteellisiä tekijöitä voi kuitenkin pyrkiä hahmottelemaan turvautumalla etnoarkeologiaan, antropologiaan sekä jossain määrin yleistyksiin tutkittavasta kulttuurista yleensä sen muiden piirteiden kautta. Myös kognitiivinen arkeologia tarjoaa rajallisia mahdollisuuksia menneiden motiivien rekonstruoinniseksi (esim. Hill 1994: 83–92). Kuitenkin jo pelkkä tietoisuus oman näkökulman subjektiivisuudesta sekä sen julkituominen myös sotaan liittyvissä asioissa edesauttavat menneisyyden ymmärtämistä.

Väkivallan merkkejä Pohjois-Euroopassa

Suomen kivikaudesta kertova arkeologinen aineisto on tunnetusti yksipuolista. Meiltä esimerkiksi puuttuu lähes täysin sellainen osteologinen materiaali, jonka avulla voisimme tehdä päätelmiä mm. sodankäynnin yleisyydestä. Suomesta tähän asti löydetty kalliotaide ei myöskään näyttäisi kertovan paljoakaan kivikauden arkielämästä tai yhteiskunnallisista oloista. Naapurialueillamme Skandinaviassa, Baltian maissa ja Venäjän Karjalassa tilanne on kuitenkin toinen. Seuraavassa tarkastellaan esimerkinomaisesti kahta Suomen subneoliittisen kauden kannalta relevanttia aineistoa: Tanskan ja Etelä-Ruotsin kivikautisia hautalöytöjä sekä Vienanmeren kalliotaidetta. Molemmat kertovat selvää kieltä väkivallan esiintymisestä Pohjois-Euroopan kivikautisissa metsästäjäkeräilijä-yhteisöissä. Vaikka emme voi näistä löydöistä tehdä suoria analogioita vaikkapa kampakeraamiseen kulttuuriin, ne auttavat kuitenkin hahmottelemaan oloja myös kivikauden Suomessa.

Ertebølle-kulttuurin hauta-aineisto

Tanskan ja Skoonen löydöissä huomiota herättää erityisesti se, että kaikkein selkeimmät ja runsaslukuisimmat merkit väkivallasta liittyvät Ertebølle-kulttuuriin (5400–3800 eKr.), joka monessa suhteessa muistuttaa Suomen subneoliittisia kulttuureja. Kuuluisimpiin löytöihin tässä suhteessa lukeutuu Bøgebakkenin kalmiston kolmoishautaus (mies, nainen ja lapsi) Vedbækissa, jossa aikuisen miehen kaulan kohdalta löytyi hänet tappanut luukärki (Albrethsen & Brinch Petersen 1976). Yhtäaikaisesti tapahtuneen hautauksen on tulkittu merkitsevän, että kaikki kolme vainajaa kokivat väkivaltaisen lopun. Vaikka Albrethsen ja Brinch Petersen

eivät asiaa mainitse, voi tähän viitata myös se, että naispuolisen vainajan kaulan kohdata löytyi piiterä. Terä on saattanut olla hautaan annettu tarvekalu – mutta toisen vainajan kohtalon huomioon ottaen se voitaneen myös tulkita murha-aseeksi. Hätkähdyttävä esimerkki siitä, että myös naiset joutuivat raa’an väkivallan kohteeksi, on löytynyt toisesta Vedbækin alueen kalmistosta (Gøngehusvej). Naisvainajalla oli päässään koristeltu lakki, jonka tarkoituksena oli peittää tylpän asean aiheuttama, osittain parantunut syvä vamma kallossa (Brinch Petersen et. al. 1993).

Ertebølle-kulttuuriin kuuluu myös Korsør Norin ruuhihautauksesta tavattu vainaja, jolla oli kallossaan osittain parantunut, nuijan tai muun vastaavan asean aiheuttama vamma (Schilling 1997). Pia Bennike (1997) on todennut vastaavia parantuneita vammoja kahdessa muussakin paikalta löytyneessä kallossa. Møllegabet II asuinpaikalta löytyneen nuoren miesvainajan kallossa oli puolestaan parantunut, kirveenterän aiheuttama haava (Ibid.) Parantuneita, asean aiheuttamia vammoja on todettu myös mm. Tybrind Vigin vedenalaiselta asuinpaikalta löytyneellä miespuolisella vainajalla (Andersen 1985). Skoonesta voidaan mainita Ertebølle-kaudelle ajoittuva Skateholmin kalmisto, jonka haudasta nro 13 esiin kaivetun aikuisen miehen luirangossa todettiin nuolenkärki syvälle lantioluuuhun uponneena (Larsson 1989).

Yksi kuolemaan yleisesti liitetystä uskomuksesta on, että ruumiin sopimaton tai epäkunnioittava kohtelu voi vaikuttaa sielun kohtaloon tuonpuoleisessa. Sodankäynnissä tätä uskomusta on hyödynnetty ahkerasti, mikä on ilmennyt mm. kannibalismina, tapana riistää kuolleelta trofeeksi päänahka tai jokin ruumiinosa, tai ruumiin turmeluna esimerkiksi silpomalla. Kuten Keeley (1996: 100) toteaa, arkeologian näkökulmasta merkit laajamittaisesta kuolleiden häpäisemisestä ovat melko

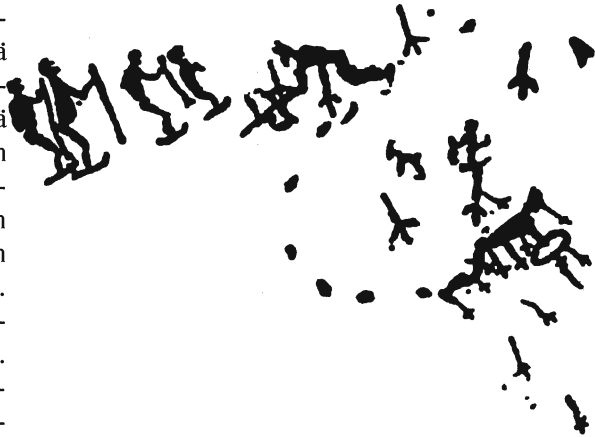
vakuuttava todiste sodankäynnistä, sillä ihmis-yhteisöt turmelevat tällä tavoin yleensä vain vihollistensa ruumiita. Ertebølle-kulttuurista saatua sotaisaa kuvaa vahvistaa siksi se, että hautalöydöistä on tavattu myös merkkejä kannibalismista ja trofeiden ottamisesta. Dyrholmenin löytöpaikalta Juutinmaalta on tavattu ainakin yhdeksälle ihmiselle kuuluvia luita, joissa on merkkejä viilloista ja luiden halkaisemisesta luuytimen esiinkaivamista varten (Degerbøhl 1942). Kymmenvuotiaan lapsen kallossa todettiin skalpeeraamiisen viittaavia leikkausjälkiä (Anger & Dieck 1978: 166-167). Merkkejä luuytimen ja hampaiden poistamisesta on tavattu myös Møllegabet I -asuinpaikan ihmisluulöydöissä (Skaarup 1995). Kaivauksia johtaneen Jørgen Skaarupin tulkinnan mukaan väkivalloin poistetut hampaat saattoivat päätyä osaksi voittoisan soturin trofeekorustoa.

Vienanmeren kalliopiirroksiset

Kalliotaidetta ollaan – siihen liittyvistä tulkin-taongelmista huolimatta – pidetty tärkeänä aineistona kivikauden yhteisöllistä ja uskon-nollista elämää tutkittaessa. Sodankäynnistä puhuttaessa mainitaan yleensä Espanjan levanttinen kalliotaide, jossa taistelukohtaukset ovat suhteellisen yleisiä. Tätä ollaan pidetty huomattavana erona paleoliittiseen luolataiteeseen verrattuna, ja sen ollaan mm. nähty heijastavan mesoliittisen kauden levotomuutta paleoliittiseen verrattuna (esim. Beltrán 1982). Levanttisen taiteen käyttökelpoisuutta tällaisten johtopäätösten vetämisessä heikentävät kuitenkin ajoitukseen liittyvät ongelmat. Uudemmat tutkimukset näyttävät nimittäin osoittavan, että levanttinen taide on selvästi luultua nuorempaa, ajoittuen neoliittisen kauden alkupuolelle (Escoriza Mateu 2002:87-88).

Erikoista sen sijaan on huomata, miten

vähälle huomiolle Vienanmeren kalliopiirroksiset ovat jääneet tässä keskustelussa. Vienanmeren kalliotaiteelle ovat ominaisia hyvin eloiset 'narratiiviset' aiheet, jotka antavat Pohjois-Euroopan oloissa ainutlaatuisen rikkaan kuvan kivikautisten pyyntiyhteisöjen elämästä (Ravdonikas 1938, Savvatejev 1970). Piirrosten kulttuurihistoriallista arvoa lisää vielä se, että ne voidaan ajoittaa suhteellisen tarkoin, sillä osa niistä on löytynyt myöhäisneoliittisen kulttuurikerroksen alta (Savvatejev 1988). Erityisesti ns. 'Vanhan Zalavrugan' piirroksiin liittyy kohtauksia, jotka näyttävät kuvaavan väkivaltaa metsästäjä-keräilijä yhteisössä. Piirrosten löytäjän Aleksandr Linevskin (1939) mielestä Vanhan Zalavrugan pohjoinen kuviojoukko muodostaa yhtenäisen kertomuksen. Suksilla liikkuvat ihmiset edustavat 'metsän heimoa' ja jalkaisin liikkuvat 'merikansaa'. Linevskin tulkinnan mukaan kuvioyhmä kertoo kahden ihmisryhmän välisestä aseellisesta yhteen-



Kuva 2. 'Neulatyynyksi' ammuttu ihmishahmo Vanhan Zalavrugan kalliopiirroksista (Ravdonikas 1938).

otosta, jossa peuranajossa olleet hiihtäjät ovat jääneet mereltä saapuvien vihollisten väijytykseen. Lopulta maihinnousijat kuitenkin kärsivät tappion. Myöhempi tulkintatraditio (esim. Savvatejev 1970) on sanoutunut irti

näin kirjaimellisesta tulkinnasta. Onkin selvää, että vaikka piirroksissa esiintyy narratiivisilta vaikuttavia kohtauksia, meillä ei ole mitään keinoja tunnistaa niistä Linevskin kuvittelemaa historiallista kertomusta. Kuvioryhmä on kuitenkin mielenkiintoinen ja ansaitsee laajemman huomion.

Vanhan Zalavrugan piirroksissa esiintyy jousin aseistautuneita ihmisiä, sinne tänne lenteleviä nuolia ja nuolten lävistämiä eläimiä ja ihmisiä. Erityistä huomiota herättää aihe, joka on toteutukseltaan lähes groteski: joka ruumiinosastaan nuolten lävistämä ihmishahmo, jota kohti lentää vielä lisää nuolia. Kuvio yhdistyy jalanjälkijonon kautta toiseen ihmishahmoon, jolla on yksi nuoli vatsassaan. Kuvajoukko saattaa olla esimerkki Vienanmeren kalliotaiteelle tunnusomaisesta 'sarjakuvakerronnasta', jossa ensimmäinen aihe kuvaa soturin kuolemaa (yksi nuoli) ja toinen (monta nuolta) ruumiin kuolemanjälkeistä häpäisyä. Kirjaimellisesti 'neulatyynyksi' ammuttu ihminen tuo nimittäin mieleen heimosodankäyntiin melko yleisesti liittyvän tavan ampua nuolia tapetun vihollisen joka jäsenen. Tapa tunnetaan mm. tasankointiaaneilta (Keeley 1996: 102; ks. myös kuva 2) ja sen tarkoituksena on ollut mm. tehdä uhri taistelukyvyttömäksi myös tuonpuoleisessa, ilmaista halveksuntaa tätä kohtaan sekä raivostuttaa uhrin yhteisön muita jäseniä. Sama aihe näyttäisi toistuvan myös Uuden Zalavrugan kalliopiirroksissa (kuva 3).

Kuten kalliotaiteessa usein, vaihtoehtoisia tulkintamalleja on useita. Nuolten lävistämä ihmiskuvio saattaa esimerkiksi liittyä myytiseen kertomukseen (vrt. kristillisen taiteen Pyhä Sebastian) tai shamanistiseen uskomusmaailmaan. Esimerkiksi Siperian enetsit pitävät nuolta shamaanin rituaalisena aseena, jota tämä käyttää taistelussa vihamielisiä henkiä vastaan (Hoppál 2003: 135–136), mitä seuraten aihe voitaisiin siis yhtä hyvin tulkita

shamaanin ja henkiolentojen väliseksi taisteluksi. Oleellista kuitenkin on, että oli sitten kyseessä historiallinen, myyttinen tai symbolinen aihe, Zalavrugan kalliopiirroksiin kiistatta liittyy väkivallan elementti. Väkivaltalta ja mahdollisesti myös sota kuuluivat näin ollen merkittäväällä tavalla Vienanmeren kivikautisten pyyntiyhteisöjen kokemusmaailmaan.

Sota ja kivikauden Suomi?

Kuten alussa todettiin, Suomen kivikautisia pyyntikulttuureja on lähes poikkeuksetta pidetty suhteellisen rauhanomaisina, johtuen mm. alhaisesta yhteiskunnallisesta järjestäytymistasosta. Matti Huurre, yksi harvoista aiheesta kirjoittaneista arkeologeista, on pukenut ajatuksen sanoiksi väittäessään *Kivikauden Suomessa* että ”Pyyntikansan esineistöstä saa joka tapauksessa vaikutelman, että elintapa on ollut suhteellisen rauhanomainen. [...] *Varsinainen sodankäynti* edellyttää riittävän lujaa ja järjestäytyneitä päällikköyhteiskuntaa, jollaista hajallaan asuvalle pyyntiväestölle ei päässyt syntyämään” (Huurre 1998: 318; kursivointi lisätty)

Mutta kuten Huurre itsekin samassa yhteydessä toteaa, kirveet ja nuolet ovat soveltuneet erinomaisesti paitsi metsästyksen myös ihmisten vahingoittamiseen. Selkeiden sota-aseiden puuttumista ei siksi voida pitää merkinä kulttuurin rauhanomaisuudesta. Korkeintaan voisimme pitää sitä merkinä erityisen soturiluokan puuttumisesta, mutta tämäkin on kyseenalaista. Esimerkiksi muinaisen Mesoamerikan korkeakulttuurien käyttämiä aseita (nuolet, heittokeihäät, obsidiaaniterät) on arkeologisesti vaikea erottaa työ- tai metsästysvälineistä. Tässä tulkintatraditiossa on myös kehäpäätelmän makua – koska erityisiä sota-aseita ei ole, ei ole sotaakaan, mistä johtuen metsästysaseita on käytetty vain metsästämiseen jne. Jälkim-

mäiseen yllä lainatuista virkkeistä sisältyy lisäksi implisiittinen ymmärrys sodan 'todellisesta' luonteesta, joka saa kirjoittajan sulkemaan 'oikean' sodankäynnin pois. Näin tehdessään kirjoittaja sulkee sodankäynnin pois yhteiskuntaa muokkaavien tekijöiden joukosta ja tekee siitä merkityksetöntä. Sodan voi määritellä miten haluaa, mutta se ei automaattisesti oikeuta poistamaan kollektiivista väkivaltaa yhteisön kokemusmaailmasta, ainakaan perusteluitta. Voidaankin kysyä esimerkiksi miten laajamittaisen väkivallan uhka vaikutti ihmisiin ja yhteisöön, jos he joutuivat jatkuvasti pelkäämään pieniä 'ryöstäjärhyimiä'.

Ainoat tiedossamme olevat kivikautiset ihmislulöydöt Suomesta, jotka saattaisivat olla liitettävissä sodankäyntiin, ovat peräisin Ahvenanmaalta Jettbölen kuoppakeraamiselta asuinpaikalta. Jettbölen lulöydöissä oli ainakin kolmelletoista vainajalle kuuluvia jäännöksiä, joista osassa on todettu mahdollisesti kannibalismiin liittyviä viiltojälkiä (Núñez 1995; Götherström *et. al.* 2002). Ehkä mielenkiintoisin näistä löydöistä on suljetun kontekstin muodostanut luukonsentraatio, josta on todettu ainakin seitsemälle yksilölle (neljä aikuista ja kolme lasta) kuuluvia luita. Näissäkin luissa oli nivelten kohdalla viiltojälkiä, ja samasta kontekstista löytyi lisäksi hylkeen- ja koiranluita sekä keramiikkaa. Götherström *et. al.* (2002:62) tulkitsevat löydön uhrikätköksi ja liittävät sen rituaaliseen toimintaan. Etnohistoriallisissa lähteissä rituaalinen kannibalismi yleensä liittyy sodankäyntiin ja vihollisten häpäsemiseen sekä näiden 'voiman' omaksumiseen (Keeley 1996: 103-106). Se, että uhraajilla on ollut samanaikaisesti käytössään ainakin seitsemän ihmisruumista, joka tapauksessa viittaa joukkokuolemaan, jonka ilmeisin selitys on joko sodankäynti, nälänhätä tai kulkutauti. Kulkutaudin uhreja tuskin oltaisiin syöty, ja kuten Núñez (1995: 65) huomauttaa,

rikkaiden merellisten resurssien keskellä elänyt väestö on tuskin joutunut turvautumaan ihmissyöntiin pelkästä ravinnonpuutteesta johtuen. Todennäköisimmäksi selitykseksi jää siksi sodankäynti ja siihen liittyvä rituaalinen kannibalismi.

Koska Jettbölen löydöt kuitenkin ovat suomalaisittain pelkkä kuriositeetti, ja niidenkin tulkintaan liittyy useita epävarmuuksia, on Suomen tilannetta tarkasteltaessa etsittävä muita lähestymistapoja. Tässä keskitymme tarkastelemaan asuinpaikkojen sijaintia ja 'klusteroitumista' sekä Pohjanmaan kivikauden erityispiirrettä, jätinkirkkoja. Molempiin liittyy vaikeiksi koettuja tulkintaongelmia, joihin perinteiset, taloudelliseen determinismiin perustuvat teoriat eivät näytä tarjoavan luontevaa selitystä. Yhtenä mahdollisena selitysmallina voidaan tällöin esittää sodankäyntiä ja sen johdannaisvaikutuksia.

Harjuasuinpaikat

Jussi-Pekka Taavitsainen (1982) on Hollolan Kapatuosian linnavuoresta kirjoittaessaan kiinnittänyt huomiota siihen tosiasiaan, että Suomesta tunnetaan joukko kivikautisia "harjuasuinpaikkoja". Kun kivikautisten asuinpaikkojen yleensä ajatellaan Suomessa aina sijaitsevan rantaviivan äärellä, on tähän kuitenkin olemassa joukko selviä poikkeuksia, joista Kapatuosia lienee tunnetuin. Kapatuosianmäeltä löytyi kvartsia ja palanutta luuta jo Jouko Voionmaan kaivauksissa 1960-luvulla, ja vuosien 1998–99 tutkimuksissa valtaosa runsaslukuisista löydöistä ajoittui kivikaudelle. Paikalta tehtyjen useiden radiohiiliajoitusten ja mm. poikkiteräisten nuolenkärkien perusteella asuinpaikka on ajoitettu mesoliittisen kauden loppupuolelle (Poutiainen 2002: 53). Muita Taavitsaisen mainitsemia kohteita ovat Jämsänkosken Linnasenmäki, Saarijärven Kulhavanvuori, Jysmän Kökkömäki, Ristii-



Kuva 3. Taistelukohtaus (?) Uuden Zalavrugan kalliopiirroksista. Savvatejevin (1970) mukaan.

nan Heinieniemi, Liedon Vanhalinna ja Porvoon Linnamäki. Yhteistä niille on, että niillä sijainnut asutus ei ilmeisesti koskaan ole sijainnut rantaviivalla, vaan kohteet ovat jo kivikaudella sijainneet mäen laella.

Taavitsainen ihmettelee, voisivatko harju-asuinpaikat olla jonkinlaisia "vartio- tai suojapaikkoja" vai onko niillä "jokin funktionaalinen syy" (Taavitsainen 1982: 35). Mikä tällainen puolustustarkoitusta "funktionaalimpi" syy sitten olisi, jää avoimeksi. Luonnollisimmalta selitykseltä joka tapauksessa tuntuu, että kyseessä ovat nimenomaan vartio- tai suojapaikat, joiden olemassaolo kertoo tarpeesta puolustautua joltain – siis sodankäynnin esiintymisestä. Kyseessä on tosin harvinainen muinaisjäännösryhmä, josta ei voida tehdä pitkälle meneviä päätelmiä. Harvinaisuuteen saattaa kuitenkin vaikuttaa se, että kivikautisia asuinpaikkoja on etsitty vain muinaisilta rantatasoilta. Taavitsaisen mainitsemat paikat ovat löytyneet joko 'vahingossa' rautakautisten linnavuorten kaivausten yhteydessä tai täysin sattumalta, kuten Kulhanvuoren kohde, jonka Matti Huurre ja Ari Siiriäinen löysivät v. 1969 kiivettyään mäelle ihaillemaan maisemia (Ibid. 33).

Sodankäyntiä Saimaan rannoilla?

Teemu Mökkönen (2002) on tutkinut Saimaan itäosien kivi- ja varhaismetallikautista asuinpaikka-aineistoa paikkatietojärjestelmien (GIS) avulla. Mökkönen havaitsi, että tyypillisen kampakeramiikan aikana asutus Saimaan itäosissa siirtyi lahdenpohjista niemenkärkiin ja saariin. Samanaikaisesti aiempi tasaisesti jakautunut asutus 'klusteroitui' kylämäiseksi asutukseksi. Klusterien väliin jäi laajoja, harvaan asuttuja alueita. Myöhäisellä kivikaudella kylämäinen asutus katoaa, todennäköisesti samoihin aikoihin kuin Pöljän keramiikka ilmestyy löytöaineistoon.

Kylien syntyminen viittaa väestönkasvuun, minkä Mökkönen (2002: 64) selittää muuttuneilla ympäristötekijöillä. Vuoksen puhkeamisesta aiheutunut vedenpinnan lasku paljasti reheviä matalikkoalueita, jotka tarjosivat aiempaa monipuolisemman ja runsaamman resurssipohjan. Samaan aikaan tapahtunutta asutuksen siirtymistä niemenkärkiin tai tuulisiin saariin on vaikea selittää millään tuotannollisella tai taloudellisella syyllä, kuten Mökkönen (2002: 64) toteaa. Myöskään osteologinen aineisto ei tarjoa mitään selitystä muutoksille. Vaikka mahdollisia selityksille on useita, muistuttaa Mökkösen kuvaama kehityskaari teorioita sodankäynnin ilmeneisestä arkeologisessa aineistossa (esim. LeBlanc 2003: 147; 153; Haas 1998: 4-5). Saaret ja niemenkärjet ovat ensinnäkin helpommin vartioitavia ja puolustettavia paikkoja kuin lahdenpohjat. Asutuksen klusteroituminen puolestaan kielii ei-kenenkään maista vihamielisten asutusten välillä. Tiiviissä yhteisössä myös voimien keskittäminen ja koordinointi puolustusta ajatellen on helpompaa. Tähän tulkintaan näyttäisi sopivan myös se, että tyypillisen kampakeramiikan aikaiset suuret kylät eivät olleet yhtäjaksoisesti asuttuja. Asutuksessa on havaittu katkoksia, minkä jälkeen vanhat kuoppatalot on otettu

uudelleen käyttöön (Halinen *et. al.* 2003).

Mökkösen otos on totta kyllä pienehkö, eikä sen pohjalta ole mahdollista esittää todisteita laajamittaisesta sodankäynnistä. Havaittujen muutosten osuminen yhteen sodankäynnin teorioiden kanssa antaa kuitenkin aiheen selvittää asiaa tarkemmin. Mökkösen tutkimus on hyvä osoitus siitä, miten suomalaisestakin aineistosta on mahdollista saada uutta, merkittävää tietoa, jos sille vain osataan esittää tuoreita kysymyksiä ja soveltaa uusia metodeja. Samaa aineistoa voitaisiin tutkia myös sodankäynnin näkökulmasta. Kuten harju-asuinpaikkojenkin tapauksessa, on kysymys Mökkösen havaitsemien ilmiöiden laajuudesta ja sodankäynnin mahdollisesta osuudesta niissä periaatteessa selvitettävissä.

Jätinkirkot – pakastearkkuja vai pakolinnoja?

Ainoana selkeänä vertailukohtana harjuasuinpaikoille Taavitsainen viittasi Pohjanmaan jätinkirkkoihin. Jätinkirkot, jotka kuuluvat maamme monumentaalisimpiin muinaisjäännöksiin, ovat irtokivistä rakennettuja ‘kivilinnoja’, jotka saattavat olla varsin suuria. Niistä kookkain ja tunnetuin, Pattijoen Kastelli, on noin 58 x 36 metrin suuruinen eli pinta-alaltaan yli 2000 m². Kastellin valli on seitsemän metriä paksu ja lähes kaksi metriä korkea ja siinä on kuusi “porttiaukkoa”. Monien jätinkirkkojen yhteydestä on löydetty myös asuinpaikkoja ja muita muinaisjäännöksiä. Kastellinkin alueelta tunnetaan kaikkiaan 46 palokivikumpua, 19 kiviröykkiötä, 6 asumuspainannetta, 2 asuinpaikkavallia, 3 kuoppajäännöstä sekä asuinpaikkapinta (Okkonen 2003: 187).

Jätinkirkkojen massiiviset ympäröivät olleet arkeologeille ‘vaikea’ aihe, sillä ne eivät näytä sopivan yleisesti hyväksytyyn kuvaan

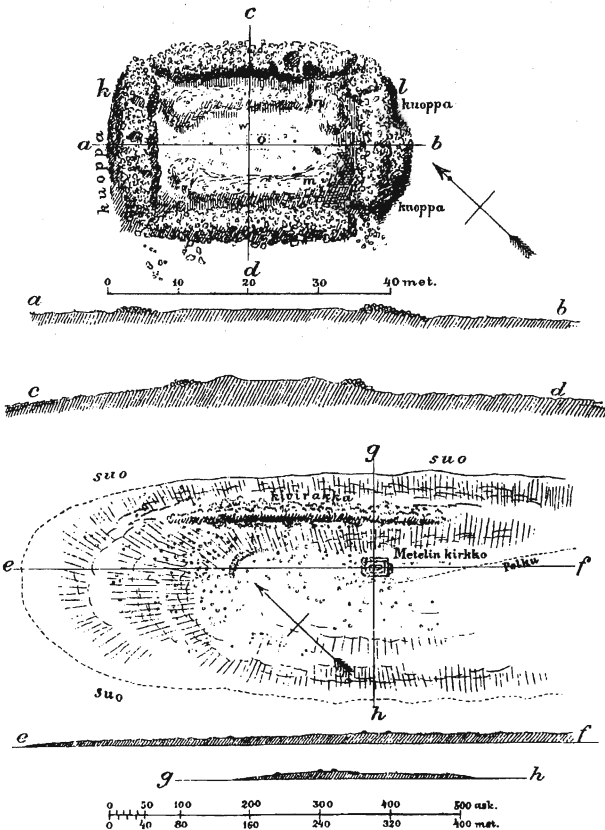
Suomen kivikaudesta. Jätinkirkkoja ollaan pidetty mm. uhripaikkoina, talonpohjina tai poroaitauksina. Usein viitataan mm. Koivusen (1997) esittämään teoriaan, jonka mukaan jätinkirkot olisivat lähinnä hylkeenpyyntiin liittyviä jättimäisiä saalisvarastoja ja ‘pakastimia’. Jari Okkonen (2003:133) jakaa tuoreessa väitöskirjatutkimuksessaan jätinkirkkojen ympäröivästä esitetty tulkinnat funktionaaliin ja symbolisiin: niiden tehtävä liittyisi joko varastoimiseen tai johonkin tarkemmin määrittelemättömään symboliseen tarkoitukseen. Okkonen itse kallistuu lähinnä jälkimmäiselle kannalle. Vaikka osa jätinkirkoista näyttäisi liittyvän ‘profaaniin’ toimintaan, on jätinkirkkoilmiö hänen mukaansa liitettävissä ”yhteisöjen sosiaaliseen ja uskonnolliseen elämään ja oletettuun rituaalisen kompleksisuuden nousuun” (Okkonen 2003: 221). Okkonen mukaan jätinkirkot olisivat voineet toimia esimerkiksi “yhtä resurssialuetta hyödyntäneen ihmisryhmän territoriomerkinä tai seremoniallisena keskuksena” (Ibid. 133). Tähän viittaisi mm. jätinkirkkojen sijainti röykkiökohteiden yhteydessä. Okkonen ei kuitenkaan pohdi tarkemmin, millaista symbolista tai seremoniallista tarkoitusta jätinkirkot saattaisivat palvella, miten tämä ilmenisi esimerkiksi niiden sijainnissa, rakenteessa tai löytöaineistossa, tai esitä niille mitään etnografisia vertailukohtia. Vaikutelmaksi jää, että jälleen kerran on ‘symboliseen’ selitykseen turvauttu vain siksi, että toimivaa ‘funktionaalista’ selitystä ei olla keksitty.

Tuntuu erikoiselta, että kenties kaikkein ilmeisin funktionaalinen selitys on jätinkirkkoja koskevassa arkeologisessa kirjallisuudessa jäänyt kaikkein vähimmälle huomiolle. Jo vuonna 1789 Christfrid Ganander piti jätinkirkkoja pääasiassa muinaisina linnoituksina (ks. viittaukset Europaeus 1913: 82), mihin myös kansanomaiset nimitykset kuten Himangan “Hiidenlinna” tai Pattijoen “Salos-

ten linna” (Kastelli) viittaavat. Appelgren (1891), joka tulkitsi jätinkirkot rautakautisiksi talonpohjiksi, tosin huomautti, ettei niiden sijainti aina ole puolustuksellisesti paras mahdollinen. Keskeisin syy sille, ettei puolustustarkoitusta ole voitu ottaa vakavissaan, löytyy kuitenkin Europaeuksen (1913) tutkimuksista, jotka osoittivat jätinkirkkojen ajoittuvan kivikaudelle. Europaeus itse kirjoitti seuraavasti: “Jotain erikoista, vastaiseksi tuntematonta tarkoitusta varten on tarha rakennettu. Lähinnä tulisi mieleen, että se olisi pakopaikaksi tehty varustus, elleivät jättiläiskirkot [...] olisi, kuten Appelgren on todistanut, sekä rakenteensa että paikanvalinnan puolesta siksi vähemmän tarkoitukseenmukaisia, elleivät tarhasta tavatut löydöt kertoisi ainoastaan kauttaaltaan rauhallisista askareista ja *ellemme vihdoin tietäisi, että minkäänlaisia kivikautisia linnoja tai*

varustuksia ei pohjoismaista toistaiseksi tunneta.” (Europaeus 1913: 91; kursiivi lisätty).

Ajatus siitä, että kivikaudella oltaisiin rakennettu sodankäyntiin liittyviä kivisiä linnoituksia, on ilmeisesti ollut Europaeukselle liian vaikea hyväksyä. Ailiolle (1923) ajatus oli niin vieras, ettei hän edes voinut hyväksyä jätinkirkkoja muinaisjäänöksiksi, koska ne olivat ristiriidassa hänen kivikauden kulttuurista muodostamansa kuvan kanssa. Ailio tulkitsi Kastellin ympäröivän geologiseksi rantamuodostumaksi, jota kivikautiset pyyntimiehet olivat käyttäneet suojanaan. Kaivauslöydöt (mm. kaksi liuskenuolenkärjen katkelmaa, liuskeveitsi, reikäkiven teelmän kappale ja runsaasti kivilaji- ja kvartsi-iskoksia) hän tulkitsi pyyntiin liittyviksi. Samoin ympäröivän portit olivat Ailion



Kuva 4. Iin Metelinkirkko. Appelgrenin (1891) mukaan.

mukaan vesilintujen pyyntiin liittyviä ampuma-aukkoja.

Linnoitustulkinnalle voidaan kuitenkin esittää useita perusteluja. Puolustuksellisesti jätinkirkot eivät ensinnäkään vaikuta lainkaan niin huonoilta, kuin yleensä on annettu ymmärtää. Ne ovat usein sijainneet niemenkärjissä ja saarissa – siis suhteellisen helposti puolustettavilla paikoilla. Yleensä ne ovat ympäristöään hieman korkeamman soraharjun laella. On tosin totta, kuten Appelgren (1881: lvi) huomautti, että jätinkirkot eivät aina sijaitse harjanteen laella vaan joskus myös loivassa rinteessä. Vaikka sijainti ei siis ole verrattavissa rautakautisiin muinaislinnoihin, voitaisiin eron ajatella selittyvän kivikautisen sodankäynnin erilaisella luonteella. Varustuksen ehkä haluttiin sijaitsevan mahdollisimman lähellä rantaviivassa sijaitsevaa asutusta. On nimittäin käynyt ilmi, että vaikka ympärystävien rajaamaa aluetta ei ilmeisesti ole käytetty asumiseen, jätinkirkkoihin kuitenkin liittyy kiinteästi asutusta, joka on ollut luonteeltaan intensiivistä, pysyvää ja pitkäaikaista (Okkonen 2003: 220-221).

Myöskään porttiaukkojen määrä (yleensä 2-4 kpl – Pattijoen Kastellin kuudesta aukosta osa saattaa liittyä myöhempiin kaiveluihin) ei ole puolustuksen kannalta este. Neljä kapeaa aukkoa oli toki helposti suljettavissa estein ja pienelläkin, keihäin ja nuolin aseistautuneella joukolla, ja joka sivulla sijaitsevat aukot toisaalta helpottivat varustuksen vartiointia. Kun siis jätinkirkkoja tarkastellaan niiden kivikautisen ajoituksen valossa (mistä Appelgren ei ollut tietoinen), mikään linnoitustulkintaa vastaan esitetystä argumenteista ei tunnu täysin vakuuttavalta.

Vertailua rautakautisiin muinaislinnoihin voidaan selvittää hahmottelemalla karkeasti ”jätinkirkkokulttuurin” aikana mahdollisesti vallinneen sodan paradigman pääpiirteitä.⁵

Olettakaamme, että väestön kasvusta johtuen yhteisöt joutuivat aiempaa useammin toistensa kanssa tekemisiin, mikä loi konfliktialttiutta, ja että nämä konfliktit yhteisöjen välillä ajan myötä myös alkoivat toistuvasti realisoi-tua väkivaltaisina. Uhkakuvan perustan saattoi muodostaa esimerkiksi lähiyhteisöjen pyrkimys ottaa haltuunsa nautinta-alueita ja vahingoittaa yhteisön jäseniä sekä ryöstää tärkeitä hyödykkeitä tilaisuuden salliessa. Tämä saattoi johtaa ’väkivaltakulttuurin’ syntyyn, jonka puitteissa yhä useammat yhteisöjen väliset kiistat ja triviaalitkin kysymykset pyrittiin ratkaisemaan väkivallalla, ja kanssakäyminen sai yhä useammin väkivaltaisen luonteen. Lisäksi mahdollinen konfliktuaalisille ja väkivaltaisille käyttäytymismalleille annettu positiivinen sosiaalinen palaute ja mallit ovat osaltaan voineet olla synnyttämässä ja syventämässä väkivallan kierrettä, esimerkiksi menestyksellä osallistuminen iskuihin naapureita vastaan saattoi olla tärkeä osa miehen statusta.

Sodankäynnin luonnetta ja sen yleisimpiä muotoja parhaiten kuvaisivat naapurikylän miesten nopea yllätysisku asutukseen aamunkoitteessa tarkoituksenaan vahingoittaa toisen kylän ihmisiä ja ryöstää voitonmerkkejä. Kuten Keeley (1996: 66) toteaa, ”Raids and ambushes have been the most frequent and widely employed form of nonstate warfare because they are terribly effective at eliminating enemies with a minimum of risk.” Asutuksiin hyökkäämisen lisäksi on saatettu väijyttää ja surmata yksittäisiä kauemmaksi eksyneitä toisen yhteisön jäseniä. ’Asevoiman’ muodostavat kunkin yhteisön aikuiset miehet; naisetkin todennäköisesti osallistuvat asuinpaikkojen puolustamiseen. Yhteisöjen hierarkkisista rakenteista johtuen näillä yhteisön miehistä koostuvilla ’ryöstäjäryhmillä’ ei ole tiivistä rakennetta vaan ne toimivat ’konsensusperiaatteella’, vaikkakin usein nojautuen jon-

kun jäsenen esimerkkiin. Ryhmät ovat pieniä eivätkä hyökkää tilanteen tasalla olevia vastustajia vastaan kuin korkeintaan kaukovaikutusasein. Vieraan yhteisön alueella olevat ovat yleensä alivoimaisia ja vetäytyvät nopeasti joutuessaan pattitilanteeseen. Ryhmien rakenne ja koko ei mahdollista esimerkiksi piirityksiä lainkaan.

Turvan vuoksi asutus on klusteroitunut, ja territorialisoitumisen myötä yhteisön identiteetin symboliksi ja suojapaikaksi rakennetaan erillisiä varustuksia. Varustukset sijaitsevat asutuksen välittömässä läheisyydessä, jotta niihin voidaan vaaran uhatessa nopeasti paeta. Hälytyksen tullessa on tulenaroista taloista voitu nopeasti siirtyä niiden vieressä sijaitsevaan, kivistä rakennettuun 'linnoitukseen', johon (kuten Koivunen 1997 arvelee) on saattanut liittyä puinen palisadi. Palisadein ja muunlaisin estein vahvistetut varustukset tarjoavat suojan yhteisön jäsenille ja puolustuksellisesti edullisen aseman, jota vastaan on hyvin vaikeaa hyökätä menestyksellisesti. Ne myös tarjoavat asemansa vuoksi merkittävän edun kaukovaikutusasein käytävään kahinointiin (suoja ja korkeuden tuoma pidempi kantomatka aseille). Monista porteista yhteisön jäsenet pääsevät nopeasti sisään, ja toisaalta ryhmä puolustajia voi pyrkiä yllättämään hyökkääjät poistumalla toisesta portista, mikäli vihollisjoukkio on tarpeeksi varomaton jäädäkseen linnakkeen läheisyyteen. Sodankäynnin endeemisestä luonteesta johtuen asutusten välille on syntynyt 'ei-kenenkään maita' erottamaan yhteisöjä toisistaan.

Rautakaudella sotiminen on kenties ollut ennustettavampaa, vihollisuudet ovat yleensä vasta alkaneet strukturoidumman 'poliittisen prosessin' jälkeen, jolloin vihollisen tuloon on pystytty paremmin valmistautumaan, esimerkiksi pakenemalla. Rautakautiset sotajoukot lienevät olleet lukumäärältään lisäksi kivikautisia suurempia, mikä on helpottanut niiden

havaitsemista. Rautakauden avoimemmassa kulttuurimaisemassa ja järjestäytyneemmissä yhteisöissä on hyökkääjä ehkä myös voitu havaita etäältä, jolloin puolustautujille on jäänyt riittävästi aikaa siirtyä asutuksesta erillään sijaitsevaan mäkilinnaan. Hierarkkiset rakenteet ja soturiluokan kehittyminen ovat myös muokanneet sodan kuvaa, ja kootut sotajoukot ovat olleet pysyvämpiä ja tiukemmin johdettuja – ne ovat kenties pystyneet jopa hyökkäykseen linnoitettuja ja puolustettuja asemia vastaan tahi lyhytaikaisiin piirityksiinkin. Myös sodan tavoitteet ovat voineet olla erilaisia.

Nykyään jätinkirkoista ja "jätinkirkkokulttuurista" vallitseva kuva sopii tähän tulkintaan. Pohjanmaalla on aikavälillä 3000–2500 eKr. havaittavissa huima kasvu muinaisjäännösten määrässä, mikä viittaa myös väestömäärän nopeaan kasvuun (Okkonen & Núñez 1999). Okkonen ja Núñez liittävät ilmiön siihen, että noin 3700–2700 eKr. Pohjanmaan rannikolla paljastui huomattavan paljon uutta maata rannansiirtymisen vuoksi. Rehevät, matalat lahdet ja tulvatasangot olisivat mahdollistaneet aiempaa pysyvämmän, mm. linnustukseen perustuvan asutuksen. Niinpä samanaikaisesti jätinkirkkojen kanssa ilmaantuvat Pohjanmaan ensimmäiset laajat 'kuoppatalokylät'. Jätinkirkkojen aikaan kuuluu myös Yli-Iin Kierikkisaaren rakenne, jonka Pentti Koivunen (2002) on tulkinnut noin 32 x 32 metrin kokoisen, nelikulmaisen paaluasuupaikan jäänteeksi. Koivunen pitää rakennetta puolustustarkoituksiin tehtynä, ja on myös tulkinnut siihen liittyvät melko runsaat nuolenkärkilöydöt merkiksi sodankäynnistä. Kierikkisaaren laajaan ja rikkaaseen muinaisjäännöskeskittymään ei kuulu jätinkirkkoa. Kenties saarella sijaitseva, linnoitusmainen paaluasuupaikka on ajanut saman tehtävän.

Huomaamme siis, että Pohjanmaalla pöljänkeraamiseen "jätinkirkkokulttuuriin" liittyy samankaltainen asutuksen klusteroituminen

kuin Saimaalla tyypillisen kampakeraamiikan aikana. Kuten yllä todettiin, yhtenä selitysmallina asutuksen klusteroitumiselle voidaan esittää lisääntyneestä väestöpaineesta ja asutuksen sedentarisoitumisesta aiheutunutta endeemistä sodankäyntiä. Myös Etelä-Skandinavian Ertebølle-kauden väkivaltaisuus, josta yllä mainittiin useita esimerkkejä, on liitetty sedentaarisuuden ja territoriaalisuuteen korostumiseen olosuhteissa, joissa runsaat resurssit sallivat väestönkasvun ja pitkäaikaisen oleskelun samalla paikalla (Thorpe 1996: 63-87). Suomen ja Pohjanmaan osalta tähän selitysmalliin näyttäisi sopivan se, että kun jätinkirkot noin 1500 eKr. jäivät pois käytöstä, katoavat myös Pohjanmaan suuret asuinpainannekylät (Okkonen & Núñez 1999). Kuten Saimaallakin, intensiivisen asutusvaiheen jälkeen havaitaan taantuma, jolloin 'keskusalueet' katoavat ja asuinpainanteita esiintyy enää vain yksittäisinä tai muutaman painanteen kokonaisuuksina.

Tarkoituksemme ei ole esittää patenttiratkaisua jätinkirkkojen tulkintaan tai trivialisoida niiden tulkintaan liittyviä ongelmia.⁶ Niistä esitetyt tulkinnat ovat kuitenkin hyvä esimerkki siitä, miten sodankäyntiin liittyvät julkilausumattomat oletukset ovat ohjanneet arkeologista teorianmuodostusta. Haluamme kiinnittää huomiota siihen, miten sodankäynnin potentiaalinen vaikutus kivikautisten yhteisöjen elämään on jätetty vaille huomiota. Varteenotettava ja ainakin ensikatsomalta ilmeisin tulkintamalli on jätetty akateemisen keskustelun ulkopuolelle - vääriin syihin vedoten. Jos jätinkirkon kaltainen vallitus tavattaisiin myöhäisrautakautisesta yhteydestä ja kaivauslöytöinä saataisiin mm. nuolenkärkiä, vedottaisiin tulkinnoissa todennäköisesti myöhäiselle rautakaudelle ominaisina pidettyihin 'sotaisuuteen' ja 'levottomiin oloihin'. Mutta kun kyse on kivikautisesta muinaisjäännöksestä, käy tulkinnaksi nähtävästi mikä tahansa paitsi linnoitus: kulttipaikka,

poroaitaus, geologinen rantamuodostelma tai jopa jättimäinen pakastearkku.

Johtopäätökset

Mikään edellä esitetystä ei tietenkään sulje pois 'rauhan' tai pitkienkin rauhanomaisten jaksojen mahdollisuutta. Missään tapauksessa tarkoituksemme ei ole yksioikoisesti luoda kuvaa esihistoriasta yhtenäisenä ajanjaksona, jona vallitsi hobbesilainen kaikkien sota kaikkia vastaan. Sodankäynnin laajempi teoreettinen pohdinta ja jotkut esihistorialliset arkeologisesti todennettavat ilmiöt viittaavat kuitenkin vahvasti siihen, että Suomessakin näkökulmastamme sodankäynniksi tulkittavat yhteisöjen väliset konfliktit saattoivat, ainakin joidenkin esihistorian jaksojen aikana, olla merkittävä osa kulttuurikuvaa. Pyrimme herättämään keskustelua sodankäynnin roolista Suomen esihistoriassa esittämällä, että kivikauden oletettu rauhanomaisuus on usein enemmän sodan teoreettisen käsittelyn kehittymättömyyden ja tutkimustradition seurausta kuin heijastumaa todellisista esihistoriallisista oloista.

Sodaksi määritettävät väkivaltaiset konfliktit ovat ihmisyhteisöille ja yksittäisille ihmisille kuolemanvakava asia – siksi niitä ei tule poistaa esihistoriasta(kaan) keinotekoisesti, vaan meidän täytyy ainakin tiedostaa mahdollisuus sodan olemassaolosta yhteiskuntaa muokkaavana tekijänä. Lähdemateriaali voi vastata vain sille asetettuihin kysymyksiin. Jos tietynlaisia kysymyksiä ei edes aseteta, ei niihin voi koskaan saada vastauksiakaan. Arkeologin täytyy pystyä määrittämään ja uskaltautua ilmaisemaan kantansa kokonaisen yhteiskunnallisen ilmiön sitomiseksi muuhun sosiaalisen toiminnan kenttään. Tämä on tärkeää, paitsi tutkimuksen läpinäkyvyyden vuoksi, myös siksi, että arkeologeilla on aivan erityinen vastuu lähdeaineistostaan kenttätutkimuksen destruktiivisen

luonteen vuoksi. Sotaa ja sodankäyntiä ilmiönä ei saa lakaista tutkimuksen marginaaliin ja jättää huomiotta. Oletettu pasifismikin on perusteltava – ja paremmin kuin se on tähän mennessä tehty.

Kiitokset

Lämpimät kiitokset Teemu Mökköselle, Anna Wickholmille, Jyri Raitasalolle ja Petri Haliselle artikkelin lukemisesta sekä sitä koskevista hyödyllisistä kommentteista.

Abstrakt:

Pacifistiska fångstkulturer? Krigets paradigmatteori och stenålderns Finland

Inom den finländska arkeologin har man traditionellt sett på stenålderns fångstkulturer som fredliga samhällen, där krigföring inte har haft någon nämndvärd betydelse. Artikeln försöker påvisa att synen på fredlighet grundar sig på felaktiga antaganden. Man vill ytterligare lyfta fram i artikeln att de potentiella följderna en krigföring kunde ha medfört i stenålderskulturen borde tas på allvar. Den teoretiska ramen artikeln grundar sig på är Thomas Kuhns paradigmbegrepp om krigets teori. Denna teori har tillämpats i artikeln med tanke på den förhistoriska krigföringens kontext. Det finns spår efter krigföring i stenålderns fångstkulturer i Finlands närområden (gravar från Ertebølle kultur, hållkonsten vid Vita havet) men man kan också tolka det finska stenåldersmaterialet ur ett krigsperspektiv. Artikelns exempel har bl.a. tagits från stenåldersboplatser vars topografi visar "besynnerliga" drag samt från de österbottniska jättekyrkorna. Jättekyrkor har i allmänhet blivit knutna till säljakt eller fått en "symbolisk" förklaring. Dessa kan också tolkas som stenåldersfästningar, vars existens tyder på att

krigföringen varit allmän under den yngre stenåldern i Österbotten.

Lähteet:

- Albrethsen, S. E. & Brinch Petersen, E. 1976: Excavation of a Mesolithic Cemetery at Vedbæk, Denmark. *Acta Archaeologica*, vol. 47, pp. 1-28.
- Andersen, S. H. 1985: Tybrind Vig. *Journal of Danish Archaeology* 4, pp. 52-69.
- Andreski, S. 1968: *Military Organization and Society*. London.
- Anger, S. & Dieck, A. 1978: Skalpieren in Europa seit dem Neolithikum bis um 1767 Nach Chr. *Bonner Hefte zur Vorgeschichte* 17, s. 153-240.
- Appelgren, Hj. 1891: Suomen muinaislinna. *Suomen muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja XII*. Helsinki, Suomen muinaismuistoyhdistys.
- Ailio, J. 1923: Ovatko Pohjanmaan "jättiläislinnat" muinaisjäännöksiä? *Suomen Museo XXIX*. Helsinki, Suomen muinaismuistoyhdistys.
- Beltrán, A. 1982: *Rock Art of the Spanish Levant*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Bennike, P. 1997: *Palaeopathology of Danish Skeletons*. Copenhagen, Akademisk Forlag.
- Brinch Petersen, E., Alexandersen, V. & Meiklejohn, C. 1993: Vedbæk, graven midt i byen. *Nationalmuseets Arbejdsmark*, s. 61-69.
- Carman, J. (ed.) 1997: *Material Harm. Archaeological Studies of War and Violence*. Glasgow, Cruithne Press.
- von Clausewitz, C. 1998: *Sodankäynnistä*. Helsinki.
- Davie, M. 1929: *The Evolution of War. A Study of Its Role in Early Societies*. New Haven.
- Degerbøhl M. 1942: Et Knoglemateriale fra Dyrholmen-bopladsen, en ældre stenalders-køkkenmødding. In Mathiassen, T., Degerbøhl, M. & Troels-Smith, J. (eds.) *Dyrholmen: En Stenalderboplads paa Djursland*, s. 77-135. København, Det Kongelige Danske

- Videnskaberne Selskab.
- Escoriza Mateu, T. 2002: Representations of women in Spanish Levantine rock art. *Journal of Social Archaeology* vol. 2, no. 1, pp. 88-108.
- Europaeus, A. 1913: Paavolan pitäjän "jättiläiskirkot". *Suomen Museo XX*, s. 80-91.
- Götherström, A., Stenbäck, N. & Storå, J. 2002: The Jettböle Middle Neolithic Site on the Åland Islands - Human Remains, Ancient DNA and Pottery. *European Journal of Archaeology*, Vol. 5(1), pp. 42-69.
- Haas, J. 1998: *Warfare and the Evolution of Culture*. SFI Working Papers. www.santafe.edu/research/publications/workingpapers/98-10-088/ 1.10.2004
- Halinen, P., Joensuu, J., Lavento, M., Martio, L. & Mökkönen, T. 2003: Kerimäen Raikuun Martinniemen tutkimukset 1998-1999. *Sihti* 5, s. 9-26
- Hill, J.N. 1994: Prehistoric cognition and the science of archaeology. In: Renfrew, C. (ed.) *The ancient mind. Elements of cognitive archaeology*, pp. 83-92. Cambridge.
- Hoppál, M. 2003: *Samaanien maailma*. Jyväskylä, Atena.
- Huurre, M. 1998: *Kivikauden Suomi*. Keuruu.
- Keeley, L. 1996: *War before Civilization*. New York.
- Kelly, R.C. 2000: *Warless Societies and the Origin of War*. Ann Arbor.
- Koivunen, P. 1997: Teoria jätinkirkkojen käyttötarkoituksesta. *Muinaistutkija* 4/1997, s. 49-52.
- Koivunen, P. 2002: Kierikkisaari Island in Yli-Ii - a Stone Age Pile Settlement? In Ranta, H. (ed.) *Huts and Houses. Stone Age and Early Metal Age Buildings in Finland*, pp. 123-128. Helsinki, National Board of Antiquities.
- Kuhn, T. 1994: *Tieteellisten Vallankumousten Rakenne*. Helsinki.
- Larsson, L. 1989: Late Mesolithic Settlements and Cemeteries at Skateholm, Southern Sweden. In Bonsall, C. (ed.) *The Mesolithic in Europe*, pp. 367-378.
- LeBlanc, S. 2003: *Constant Battles. The Myth of the Peaceful Savage*. New York.
- Linevski, A. M. 1939: *Petroglify Karelii*. Petrozavodsk.
- Mökkönen, T. 2002: Chronological Variation in the Locations of Hunter-Gatherer Occupation Sites Vis-à-vis the Environment. In Ranta, H. (ed.) *Huts and Houses. Stone Age and Early Metal Age Buildings in Finland*, p. 53-64. Helsinki, National Board of Antiquities.
- Núñez, M. 1995: Cannibalism on Pitted Ware Åland? *Karhunhammas* 16. Turku.
- Okkonen, J. & Núñez, M. 1999: Environmental Background for the Rise and Fall of Villages and Megastructures in North Ostrobothnia 4000-2000 cal BC. In Huurre, M. (ed.) *Dig it All. Papers Dedicated to Ari Siiriäinen*, pp. 105-116. Jyväskylä, Gummerus.
- Okkonen, J. 2003: Jättiläisten hautoja ja hirveitä kiviröykkiöitä - Pohjanmaan muinaisten kivi-rakennelmien arkeologiaa. *Acta universitatis Ouluensis, series B humaniora* 52. Oulun yliopisto, Oulu.
- Paret, P. 1992: *Understanding War – Essays on Clausewitz and the History of Military Power*. Princeton.
- Poutiainen, H. 2002: Hirvipaistia ja kutuhaukea. Teoksessa Poutiainen, H. (toim.) *Sukupuolviien maisema*, s. 52-53. Lahti, Lahden kaupungin museo.
- Raitasalo, J. & Sipilä, J. 2004a: *Sodan määrittelystä. Käsitteet sodasta sodankäynnin taustalla*. Strategian laitos, julkaisusarja 4: no. 18. Helsinki.
- Raitasalo, J. & Sipilä, J. 2004b: Reconstructing war after the Cold War. *Comparative Strategy* vol. 23, 3, pp. 239-261.
- Rapoport, A. 1968: "Editor's Introduction" In: von Clausewitz, C. *On War* [1832]. London.
- Ravdonikas, V. 1938: *Naskal'nie izobrazhenija Belogo Morja*. Izdatelstvo Akademii Nauk SSSR, Moskva-Leningrad.
- Salo, U. 2004: *Sastamalan historia 1,1. Esihistoria*. Hämeenlinna, Karisto.
- Sanderson, S.K. 2001: *The Evolution of Human Sociality. A Darwinian Conflict Perspective*. Oxford.
- Savvatejev, Ju. 1970: Zalavruga. Arheologitsheskie pamjatniki nizov'ja reki Vyg. I: petroglifi. Leningrad, Nauka.
- Savvatejev, Ju. A. 1988: Ancient Settlements Connected with Rock Art in Karelia.

Bollettino del Centro Camuno di Studi Preistorici, vol. XXIV, pp. 45-68.

Schilling, H. 1997: The Korsør Nor site: the Permanent Dwelling Place of a Hunting and Fishing People in Life and Death. In Pedersen, L., Fischer, A. & Aaby, B. (eds.) *The Danish Storebælt Since the Ice Age*, pp. 93-98.

Skaarup, J. 1995: Hunting the Hunters and Fishers of the Mesolithic: Twenty Years of Research on the Sea Floor South of Funen, Denmark. In Fischer, A. (ed.) *Man and Sea in the Mesolithic*, pp. 397-401.

Taavitsainen, J.-P. 1982: Hollolan Kapatuosian linnamäki. *Fennoscandia Antiqua* 1, s. 27-35.

Thorpe, I.J.N. 2003: Anthropology, archaeology, and the origin of warfare. *World Archaeology* vol. 35,1: 145-165.

Thorpe, I. J. N. 1996: *The Origins of Agriculture in Europe*. London, Routledge.

Turney-High, H. 1949: *Primitive War. Its Practice and Concepts*. Columbia.

Vandkilde, H. 2003: Commemorative tales: archaeological responses to modern myth, politics, and war. *World Archaeology* vol 35,1, pp. 126-144.

¹ Esim. Vandkilde 2003: 193 ”... it is crucial in our archaeologies to include the vicious face of war and warriors. This is because idealizations of violent identities and one-sided rationalizations of prehistoric war inevitably run the risk of legitimizing the use of violence and waging of war in our time.” [kursivointi lisätty]. Missä määrin tämä pitää paikkansa onkin sitten jo vaikeammin määrittävissä, lähestymistavan merkitys tutkimuksen lähtökohtia muokkaavana tekijänä on sen sijaan ilmeinen.

² Poliittikka ymmärretään tässä kontekstissa laajasti ihmisyhteisön ”yhteiskuntaelämän” kysymysten (niin sisäisten kuin ulkoistenkin) ratkaisuun kohdistuvana toimintana ja periaatteina.

³ Esimerkiksi sota jonkin ihmisyhteisön tavoitteellisina, kollektiivisina väkivaltaisina toimina toista ihmisyhteisöä vastaan.

⁴ Teoksensa vuonna 1969 otetun painoksen jälkisanoina Kuhn itse pitää mahdollisena, että paradigmateoriaa voisi soveltaa myös muille inhimillisen toiminnan alueille kuin tieteenfilosofiaan ks. Kuhn 1994: 217-218.

⁵ Tässä on syytä korostaa, että artikkelissa karkeasti hahmoteltava kivikautisen sodankäynnin paradigmman malli on vain ja ainoastaan luonnos. Mallin osien ja niiden yhteensovituksen tarkempi tarkastelu ei tämän artikkelin puitteissa ole mahdollista.

⁶ Jätinkirkkoihin liittyy vaikeasti ymmärrettäviä piirteitä, joihin linnoitustulkintakaan ei anna selkeää vastausta. Miten esimerkiksi tulisi selittää joidenkin rakenteiden ”keskeneräisyys”? Esittämämme funktion kannalta voitaisiin esimerkiksi ajatella, että jätinkirkkoja edelsivät mahdollisesti puisista esteistä kootut linnakkeet, jotka näyttelivät vielä roolia kun niitä alettiin korvata kivellä. Emme myöskään halua täysin torjua Okkosen esittämää ’symbolista’ tulkintaa jo senkään takia, että toisin kuin arkeologiassa on usein ajateltu, symbolinen ja funktionaalinen eivät ole toisensa poissulkevia vaihtoehtoja.

Antti Lahelma

*Kulttuurien tutkimuksen laitos, arkeologia
00014 Helsingin yliopisto
email: antti.lahelma@iki.fi*

FM Antti Lahelma on jatko-opiskelija Helsingin yliopiston arkeologian laitoksella. Lahelma valmistelee väitöskirjaa Suomen esihistoriallisesta kalliotäiteestä.

Joonas Sipilä

Historian laitos

00014 Helsingin yliopisto

email: joonas.sipila@viapori.fi

FM Joonas Sipilä on jatko-opiskelija Helsingin yliopiston historian laitoksella. Sipilä valmistelee väitöskirjaa myöhäisroomalaisesta ja bysanttilaisesta hallinnosta.

KYMINLINNAA TUTKIMASSA

Kotkan Kymilinnan linnoitusalueen arkeologisista tutkimuksista

Marita Kykyri

Johdannoksi

Kymenlaakson maakuntamuseo suoritti yhteistyössä Museoviraston kanssa toukoheinäkuussa 2003 sekä elo-syyskuussa 2004 arkeologisia koekaivauksia ja inventointia Kotkan Hovinsaarella sijaitsevan Kyminlin-

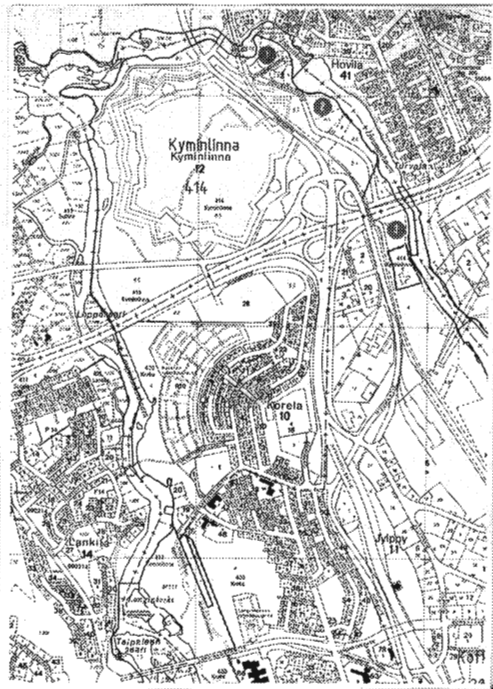
nan linnoituksen lähimaastossa. Kenttäkauden 2003 päätutkimuskohteina olivat Kymin kappelin sekä Kymen vanhan kartanon alueet, minkä lisäksi Kyminlinnan linnoitukseen kuuluneiden tiilitehtaan sekä sotilassairaalan alueilla suoritettiin maastokatselmus. Kuluvana vuonna maakuntamuseo jatkoi edellisenä kesänä kesken jäänyttä Ruotsinsalmen sotilassairaalan alueen inventointia, jonka yhteydessä alueella suoritettiin myös pienimuotoista koekuiputusta (kartta 1).

Arkeologiset tutkimukset tulivat ajankohtaisiksi Kyminlinnan hankesuunnittelun yhteydessä. Koekaivausten tavoitteena on ollut selvittää mainituilla alueilla sijaitsevien muinaisjäännöksiä tulkittavien kulttuurikerrosten ja rakenteiden sijainti, laajuus ja luonne. Kenttätutkimusten yhteydessä saatu tieto on jatkossa pohjana Hovinsaaren pohjoispään muinaismuistoalueiden rajaamisessa, jollaista alueella ei aiemmin ole suoritettu.

Kyminlinnan alueen historiaa

Kymin kappeli

Ensimmäinen kirjallinen tieto Kymin kappelista on vuodelta n. 1430, jolloin Viipurin linnanpäällikkö Kristiern Niilonpoika Vasen



Kartta 1: Tutkimusalueet. 1. Kymenkartano 2. Kymin kappeli 3. Ruotsinsalmen sotilassairaala. Kotka. Virastokartta 2001. 1:10 000.

mainitaan rakennuttaneen kappelin Kymenkartanon ja sen alustalaisten käyttöön (Rosén 1960:145, 226). Kymenkartanon kappeliseurakunta mainitaan lähteissä samoihin aikoihin, vuonna 1440 (Kallio 1993:9). Itse kappelirakennuksesta tai sen sijainnista ei löydy tarkempaa kirjallista kuvausta, mutta kappelin on oletettu olleen puinen ja kiviperustuksellinen. Vuodelta 1563 on tieto, että Pyhtään ja Vehkalahden seurakunnan kirkkoherrat kävivät vuoroin pitämässä rukousjumalanpalveluksia ”kappelissa, joka sijaitsee (Kymen) kartanon vieressä” (Rosén 1960:226).

Kymin seurakunta perustettiin vuonna 1642 ja jo hieman ennen sitä oli käynnistynyt Kymin uuden kirkon rakentaminen - todennäköisesti sitä edeltäneen kappelin paikalle. Lähteiden pohjalta tiedetään, että tämä ensimmäinen pitäjänkirkko oli puinen ja että se jo viidenkymmenen vuoden kuluttua oli niin huonossa kunnossa, että uuden kirkon rakentamista oli ryhdytty suunnittelemaan (Kallio 1993:27–28). Uuden kirkon rakentamista puolsi pitäjänkirkon huonon kunnan lisäksi myös kirkon ympäristö, jota ei alavana ja vetisenä pidetty sopivana hautausmaaksi (Mattila 1960:617).

Uuden kirkon suunnittelu vei kuitenkin aikansa johtuen mm. varojen puutteesta ja pitäjäläisten erimielisyyksistä liittyen kirkon sijoituspaikkaan. Tätä kirkkoa ei enää pystytetty edeltäjiensä paikalle, vaan vuonna 1729 Kymin seurakunnan uusi kirkko vihittiin käyttöön Helilässä, runsaan kahden kilometrin päässä vanhasta kirkosta koilliseen. Vanha pitäjänkirkko jäi nyt lopullisesti pois kirkollisesta käytöstä (Kallio 1993:29).

Kymenkartano

Kymenkartanon tarkkaa perustamisajankohdtaa ei tiedetä, mutta on oletettu, että se on

perustettu viimeistään vuoden 1350 paikkeilla. Noihin aikoihin oli nimittäin Viipurin linnan päällikön ritari Pietari Joninpojan veljenpoika, jaarli Erengisle Sunenpoika, hankkinut itselleen omistusoikeuden ”puoleen tusinaan taloja ja muutamiin lohenkalastamoihin Kymijoen suulla”. Nämä omistukset siirtyivät todennäköisesti jo 1370-luvulla Viipurin linnan ja läänin haltija drotsi Bo Joninpoika Gripille, joka ostamalla ja lahjoitusten kautta sai kartutettua mainittua omaisuutta entisestään. Nämä hankinnat olivat lähtökohdista ”Kymmenae”-nimisen Kymenkartanon tiluskokonaisuuden synnylle (Rosén 1953:16–17).

Kymenkartanon keskus sijaitsi jo alun alkaen Kymijoen Huuman haaran länsirannalla Hovinsaaren pohjoispäässä. Kartanon sijaintipaikan valintaan lienee alueen rikkaiden lohikoskien lisäksi vaikuttanut suuri Rantatie, joka itä-länsisuuntaisena kulki läpi mainitun alueen. Suuri Rantatiehän oli Suomen tärkein keskiaikainen tie, joka kulki Turusta Viipuriin. Jaakko Teitin vuonna 1555 laaditun valitusluettelon kartassa on esitetty Rantatien kulku Kymijokisuistossa ja siitä löytyy myös ensimmäinen kuvaus Kymenkartanosta ja sen sijainnista (Rosén 1960:196–197).

Jo vuonna 1380 Bo Joninpoika Grip lahjoitti Kymenkartanon tilan Vadstenan luostarille, joka puolestaan luovutti omaisuutensa hoidon Viipurin linnan silloiselle päällikölle ritari Erengisle Niilonpojalle. Kustaa Vaasan vierailtua Kymenkartanossa vuonna 1555 perustettiin erityinen Kymenkartanon lääni ja voutikunta, minkä lisäksi Kymenkartanosta tehtiin kruunun kuninkaankartano: tila haluttiin kehittää maataloustilaksi ja hallintokeskukseksi (Rosén 1953:17–21 passim.). Hallinnollisen ja sotilaallisen merkityksensä kartano säilytti aina vuonna 1617 solmittuun Stolbovan rauhaan saakka, jolloin se joutui runsaaksi sadaksi vuodeksi yksityiseen

omistukseen. Vuoden 1742 pikkuvihan perääntymisvaiheessa Ruotsi-Suomen sotajoukot polttivat kartanon ja seuraavana vuonna solmitun Turun rauhan yhteydessä valtakuntien välinen raja tuli kulkemaan Kymijoen Ahvenkosken haara pitkin, ja Kymenkartanokin tuli osaksi Venäjän valtakuntaa (Rosén 1953:28, 42).

Kyminlinnan linnoitus

Venäjän Katariina II aloitti 1790-luvun alussa Suomenlahden pohjoisrannikon linnoitustyöt, joiden suunnittelusta ja johdosta vastasi kenraali, ruhtinas Aleksandr Suvorov. Hänen pyrkimyksenään oli sulkea kaikki Ruotsi-Suomen itään johtavat liikenneväylät linnakkeihin ja varustuksin. Kymijoen suisto muodosti suunnitelmassa tärkeimmän alueen ja sinne suunniteltiin yhdistetyn maa- ja merilinnoituksen rakentamista. Vuonna 1791 Hovinsaaren pohjoisosaan ryhdyttiin rakentamaan Kyminlinnan linnoitusta vanhan Kymenkartanon alueelle, jonka Venäjän valtio oli pakkolunastanut kauppias Antony Nahtilta 30 000 ruplan hintaan (Airola 1970:22–23).

Vuosina 1791–1792 rakennettu Suvorovin Kyminlinna (Kymenkartanon linnoitus) oli halkaisijaltaan hieman runsaat 200 metrin kokoinen umpilinnake ja sen pääfunktio oli suuren Rantatien itärannan sillanpään puolustus Hovinsaarella. Linnoitus havaittiin kuitenkin pian niin kokonsa kuin strategisen sijaintinsa suhteen pieneksi ja tehottomaksi ja jo vuonna 1796 laadittiin luonnos linnoituksen uudistamiseksi (Airola 1970:26, 28).

Nykyisen Kyminlinnan rakennustyöt alkoivat vuonna 1803 kenraaliluutnantti Leontij Schreiterfeldin johdolla. Uusi linnoitus oli kاپioneerisysteemiin perustuva umpilinnoitus ja pinta-alaltaan Suvorovin bastionilinnoitusta

huomattavasti suurempi käsittäen koko Hovinsaaren pohjoispään (Airola 1970:28, 31). Rakennustyöt olivat vielä kesken kun Suomen sota vuonna 1808 syttyi. Sodan seurauksena valtakunnan raja siirtyi Haminan rauhassa vuonna 1809 Ahvenkoskelta Tornionjokeen ja tässä yhteydessä Ruotsinsalmen-Kyminlinnan kaksoislinnoitus menetti strategisen merkityksensä. Kyminlinna toimi jatkossa mm. joukkojen koulutus- ja varuskuntakeskuksena ja vuodesta 1950 se on ollut Suomen Puolustusvoimien käytössä. Tämä toiminta linnoituksessa lakkaa keväällä 2005 kun Puolustusvoimat lopettaa toimintansa Kyminlinnassa.

Itse varsinaisen linnoituksen muurien ulkopuolelle rakennettiin vuosikymmenten aikana suuri määrä rakennuksia, joista Suvorovin 1700-luvun pikku Kyminlinnaan liittyen tärkeimmät olivat Kymijoen Langinkoskenhaaran rannalle rakennettu tiilitehdas ja sen Huumanhaaran rannalle rakennettu sotasairaala. Uuden Kyminlinnan linnoituksen ulkopuolella 1800-luvun alussa sijaitsi mm. kaksi tiilitehdasta ja kaksi erillistä tiilenpolttouunia, eri komennuskuntien rakennuksia sekä esikuntaupseerin virka-asunto talousrakennuksineen. Näistä Ruotsinsalmen sotasairaalan 140x80 m kokoinen aidattu alue käsitti 1800-luvun alussa ruutukaavaan rakennetun yhdyskunnan, joka koostui paristakymmenestä rakennuksesta. Sairaala oli toiminnassa 1810-luvun puolivälin tienoille saakka ja sen rakennukset purettiin sairaalan lakkauttamisen myötä seuraavan vuosikymmenen aikana (Kauppi 1990:47–49).

Tutkimushistoriaa

Ennen vuoden 2003 kaivauksia ei Kyminlinnan linnoituksessa tai sen lähimaastossa ole tehty arkeologisia tutkimuksia, lukuun ottamatta kesällä 1966 suoritettua Kymin-

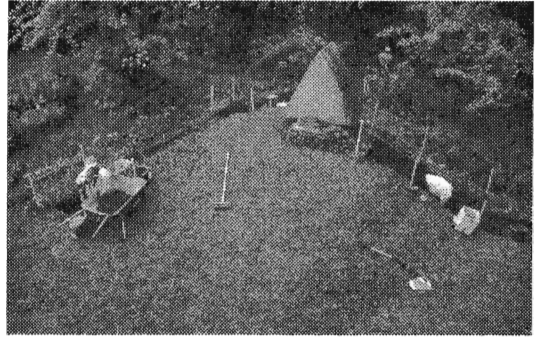
linnan linnoituksen ”rakennusarkeologista” inventointia, joka käsittää ainoastaan maan päällisiä rakenteita (Ahvenisto 1966), sekä vuonna 1989 suorittua pienimuotoista koe-kuopitusta Suvorovin linnoituksen alueella (Hämäläinen 1989:15).

Ensimmäiset varsinaiset kunnostustyöt linnoituksessa suoritettiin 1930-luvulla Muinaistieteellisen toimikunnan toimesta, joiden yhteydessä mm. linnoituksen pääportti rakennettiin uudelleen. Vuonna 1982 solmivat Museovirasto ja Kotkan kaupunki sopimuksen, joka käynnisti Kotkan linnoitusten korjaus- ja restaurointityöt. Hankkeen tavoitteena on ollut kunnostaa Ruotsinsalmen merilinnoituksen ja Kymninlinnan maalinnonituksen (lähiympäristöineen) vaurioituneet osat ja varmistaa niiden säilyminen historiallisena muistomerkkinä ja nähtävyytenä (Hämäläinen 1989:4-5).

Kesän 2003 ja 2004 arkeologiset tutkimukset

Kymin kappelin alue

Kappelin alueella tutkimukset keskittyivät Kymninlinnan upseerikerhon (1879) piha-alueella sijaitsevan Kymin kappelin muistomerkkin välittömään läheisyyteen. Mainittu muistomerkki on pystytetty vuonna 1959 paikalle, jota on perinteisesti pidetty alueen ensimmäisen kappelin sijaintipaikkana. Paikka erottui ympäröivästä maastosta selvästi havaittavana kumpareena, jonka koillissivustalla, aivan maanpinnassa, oli havaittavissa kivi-perustuksen jäänteet. Välittömästi kumpareen kaakkoispuolella kulkee Kymijoen rantaan polku, joka on 1800-luvun alussa toiminut tienä joen toisella puolella sijainneelle Kymninlinnan linnoituksen rakennustyöläisten asuinalueelle (kuva 1).



kuva 1: Kymin kappelin muistokivi ja sen läheisyyteen kaivettuja koeojia. Kuva KyMM/A. Leppänen.

Kymin kappelin alueella kaivettiin yhteensä kolme koeojaa sekä neljä koeuoppaa, jotka tutkittiin ns. stratigrafista kaivausmenetelmää noudattaen. Kerrokset kaivettiin steriiliin pohjasaveen saakka, mutta esiin tulleita rakenteita pyrittiin säästämään ja niihin kajottiin ainoastaan siinä määrin kun se dokumentoinnin ja tutkimuksen vuoksi oli tarpeellista. Kaivetut koeojat olivat 50–100 cm:n levyisiä ja vajaan 10 metrin pituisia ja koeuopat neliömetrin kokoisia (Kykyri 2003).

Kappelin alueen koeojat sijoitettiin maastossa niin, että niiden avulla oli mahdollista selvittää tutkittavan maakumpareen pitkittäis- ja poikkitaiteikkaita. Paikan stratigrafia osoittautui varsin yksinkertaiseksi ja se muodostui pääasiassa täyttö- ja purkumaakerroksista. Kahdesta koeojasta paljastui pohjasaven yläpuolelta kuitenkin myös 70 cm paksuinen likaisen saven kerros, joka liittyi alueella suoritettuihin hautauksiin. Kulttuurikerrosten yhteenlaskettu paksuus kumpareen kohdalla oli enimmillään puolitoista metriä.

Ylinten täyttö- ja purkumaakerrosten alapuolelta, noin 60 cm nykyisen maanpinnan alapuolelta alkoi paljastua ihmisen luita. Ylimmät luista olivat sekoittuneita ja peräisin useammasta eri-ikäisestä vainajasta, mutta kahden dokumentoidun irtoluutason jälkeen paljastui



Kuva 2: Kymin kappeli, koeoja 3. Kolmessa päällekkäisessä tasossa sijaitsevia hautauksia.

Kuva KyMM/ M. Kykyri.

ylin, alkuperäisellä paikallaan säilynyt hautaus. Kaikkiaan koeojista paljastui 13 hautausta, jotka sijaitsivat enimmillään kolmessa päällekkäisessä tasossa. Hautaussuunta oli poikkeuksetta koillinen-lounas, niin että vainajan kasvat olivat koilliseen päin (kuva 2).

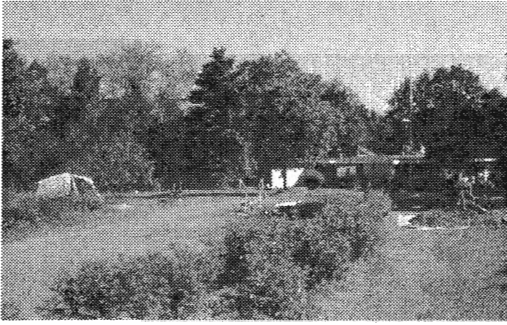
Vainajat olivat olleet pääasiassa aikuisia, mutta niiden joukossa oli myös keskenkasvuisia yksilöitä ja pieniä lapsia. Kaikki hautaukset olivat löydöttömiä: ainoat hautauksiin liittyvät esinelöydöt olivat muutamat punasavikeramiikan ja vihreän tasolasin palaset, jotka olivat sekoittuneet ylimpään irtoluu-kerrostumaan. Useiden hautausten yhteydestä löytyi kuitenkin runsaasti arkkunauloja, jotka olivat säilyneet alkuperäisellä paikallaan savimaassa: sen sijaan arkuista peräisin olevaa puunjäännettä havaittiin ainoastaan kahden hautauksen yhteydestä (Kykyri 2004:4).

Hautausten ajoitus on mm. löytöjen puutteen vuoksi vaikeaa, ja toistaiseksi onkin tyydyttävä ajoittamaan hautaukset kirjallisten lähdetietojen perusteella jonnekin vuoden n. 1430 (jolloin Kymin kappeli ensimmäisen kerran

mainitaan) ja 1729 (jolloin Kymin seurakunnan uusi kirkko valmistui Helilään) välille. Vaikkakin vanhan pitäjän kirkon mainitaan jo isonvihan (1713–1721) aikana olleen erittäin ränsistynyt, esiintyy se kuitenkin vielä pikkuvihan aikaisella vuonna 1742 laaditulla, ruotsalais-suomalaisten joukkojen sijaintia kuvaavalla kartalla (esim. Rosén 1953:29).

Vuoden 1967 inventointikertomuksessaan T. Ahvenisto mainitsee, että Kymin kappelin muistomerkin ympäristöstä upseerikerhon ja Kymijoen väliseltä alueelta on paikalla olleeseen hautausmaahan liittyviä ihmisen luita vuosien saatossa löydetty noin 20x20 metrin kokoiselta alalta (Ahvenisto 1967:39). Kesän 2003 kaivausten yhteydessä saatiin selvitettyä mainitun hautausmaan ulottuvuus koillisessa, kaakossa sekä luoteessa. Se mikä hautausmaan ulottuvuus on lounaassa, jää myöhemmän tutkimuksen selvitettäväksi, mutta siitä viitteitä antavat vuonna 1977 Kyminlinnan upseerikerhon kaakkoisnurkan edustalta kaapelitöiden yhteydessä löytyneet ihmisen luut (Eteenpäin 1977). Tämän hetkiset tiedot tukisivat Ahveniston antamaa arviota hautausmaan laajuudesta, mutta on kuitenkin mahdollista, että hautausmaa on jatkunut oletettua vieläkin kauemmaksi lounaaseen. Asian selvittäminen vaatisi kuitenkin tutkimuksia upseerikerhon nykyisellä piha- ja pysäköintialueella, joita kesän koekaivausten yhteydessä ei paikalla ollut mahdollista suorittaa.

Koeojituksen yhteydessä selvitettiin myös Kymin kappelin perustuksena pidetyn kivirakenteen luonne. Rakenne osoittautui koillinen-lounas – suuntaisen tulisijallisen rakennuksen perustukseksi, joka on kartta-aineiston avulla identifioitavissa vielä 1900-luvun alkupuoliskolla paikalla sijainneeksi rakennukseksi, joka on aikoinaan toiminut mm. saunana ja kellarina (esim. VIK Kyminlinna 43–44). Rakennuksen perustaminen oli mitä



Kuva 3: Nykyisen Koskenrannantien maastoa, jossa Kyminkarto aikoinaan sijaitsi. Kuva KyMM/M.Kykyri.

todennäköisimmin ollut suurimpana syynä siihen, että rakennuksen ulkoseinien sisälle rajaamat hautaukset olivat joko osittain tai kokonaisuudessaan tuhoutuneet. Hautauskerroksen päällä oli havaittavissa niin mainitun rakennuksen rakentamiseen kuin sen purkamiseenkin liittyviä kulttuurikerroksia, joissa esiintyi runsaasti 1800–1900-luvun löytöaineistoa (Kykyri 2004:2).

Kymin kappelin muistomerkin eteläpuoleiseen maastoon kaivettiin kaksi pientä koe-kuoppaa, joissa kummassakaan ei havaittu varsinaisia kulttuurikerroksia. Havainto oli yllättävä, sillä mainitut koe-kuopat sijaitsivat alueella, jossa kirjallisten lähteiden ja karttamateriaalin perusteella on ollut venäläistä rakennuskantaa viimeistään 1700-luvun loppupuolelta lähtien. Todennäköisesti alueen myöhäisempi käyttö on ainakin paikoitellen sekoittanut ja tuhonnut alueelle aikoinaan muodostuneet kulttuurikerrokset. Yhteistä koe-kuopille oli se, että ne sijaitsivat alueella, jota oli pitkälle 1900-luvulle käytetty peltoviljelykseen.

Kymin kappelin luoteispuoleiset koe-kuopat vastasivat luonteeltaan kahta edellä mainittua. Näistä toisesta paljastui 1900-luvun alkupuolelle ajoittuvan kellarin pääty, jonka rakentamisen yhteydessä kulttuurikerrokset olivat

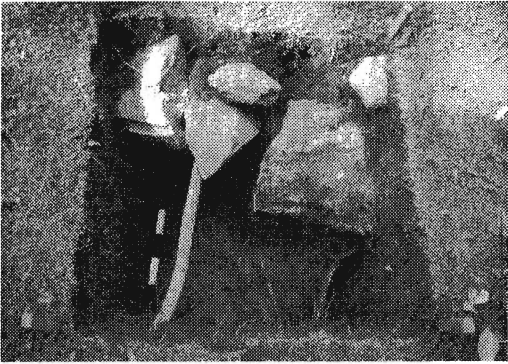
tuhoutuneet koskemattoman maan pintaan saakka. Toisen koe-kuopan aluetta oli vielä pitkälle 1900-luvulle käytetty kasvitarhana, mikä selittänee koe-kuopasta löytyneen esi-
neistön sekoittuneisuuden (Kykyri 2004:6).

Kyminkartanon alue

Kyminkartanon alueen päätutkimusalue sijaitsi suuren Rantatien paikalla nykyisin olevan Koskenrannantien molemmin puolin Kymijoen Huumanhaaran rannalla. Koskenrannantien pohjoispuolella sijaitsee vielä nykyisinkin ns. lohikellari, jonka on arveltu olevan peräisin jo keskiaikaisen kartanon ajoilta. Kellaria vastapäätä, Koskenrannantien toisella puolella, on puolestaan sijainnut 1950-luvun loppupuolelle saakka Kymin kunnan lastenkoti, joka toimi 1800-luvun alussa rakennetuissa Kyminlinnan linnoitukseen kuuluvissa rakennuksissa. On oletettu, että näistä ainakin päärakennus on voinut kuulua jo Kyminkartanon rakennuskantaan (Airola 1970:43; kuva 3).

Kartanon alueelle kaivettiin yhteensä neljä koe-kuoppaa sekä seitsemän koe-kuoppaa. Kuten kappelin alueellakin, myös kartanon alueella kaivaukset suoritettiin ns. stratigrafista kaivausmenetelmää noudattaen. Samoin myös tutkittujen koe-kuoppien ja -kuoppien laajuus vastasi kappelin alueen kaivantoja. Kulttuurikerrosten paksuus kartanon alueella oli enimmillään 90 cm (Kykyri 2003).

Koskenrannan tien pohjoispuolelle kaivettiin kaksi koe-kuoppaa lohikellarin välittömään läheisyyteen. Koe-kuoppia leimasivat ohuet kulttuurikerrokset, rakenteettomuus sekä vähälöytöisyys, jotka yhdessä kaivantojen pienialaisuuden kanssa tekivät yksittäisten kerrosten syntyvän / funktion selvittämisen ja ajoittamisen osittain hyvinkin vaikeaksi. Nuorimmat koe-kuoppien kerroksista olivat ajoitettavissa



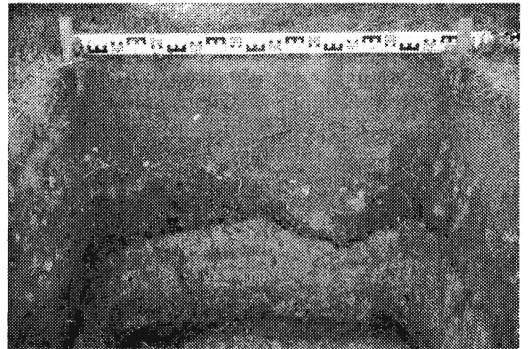
Kuva 4: Kymenkartano, koekuoppa 7. Alueen linnoitusvaiheeseen liittyvän rakennuksen kiviperustusta 1800-luvun alkupuoliskolta. KyMM/M.Kykyri.

1800- ja 1900-luvulle ja luonteeltaan ne olivat täyttö- ja piha-alueen / tien päällystekerroksia. Vanhimmat kulttuurikerroksista ovat löytöaineiston avulla ajoitettavissa 1600–1700-luvulle (Kykyri 2004:4-6). Läheiselle niittyalueelle ja Kymijoen rantaan vesijättömaalle kaivetut koekuopat osoittautuivat käytännössä löydöttömiksi eikä niissä ollut havaittavissa varsinaista kulttuurikerrosmuodostusta.

Koskenrannantien eteläpuoleisen alueen stratigrafiaa leimasivat myöhäiset, 1900-luvun purkumaa- ja täyttökerrokset, jotka liittyivät alueen vanhan rakennuskannan purkamiseen, uuden rakentamiseen sekä alueen maisemointiin laajaksi nurmikentäksi. Lisäksi alueella sijainneet rakennukset perustuksineen olivat rikkoneet ja paikoin tuhonneetkin alueen vanhempia kulttuurikerroksia, joista koskemattomina olivat säilyneet ainoastaan stratigrafisesti kaikkein alimmat. Kivirakenteista maakerrostumissa oli säilynyt lisäksi kahden, jo 1800-luvun alkuvuosikymmenten karttamateriaalissa esiintyvän ja Kyminlinnan linnoituksen rakennuskantaan kuuluneen rakennuksen jäännökset (kuva 4). Näiden välittömästä läheisyydestä paljastui täyttömaan alta tynnyriholvattu kivikellari, jota ei kuitenkaan sortumavaaran vuoksi ollut mahdollista tyhjentää. On mahdollista, että mainittu kellari on peräisin jo kartanon ajoilta.

Koskenrannantien päätutkimusalueen koekaiannoille oli yhteistä se, että niissä oli havaittavissa koostumukseltaan hieman vaihteleva, mutta hiiltä ja/tai nokea sisältävä kulttuuri-maahorisontti, joka sijaitsi suoraan koskemattoman pohjamaan päällä (kuva 5). Horisontti oli vähälöytöinen ja sen ajoittaminen niukan ja paikoin pahoinkin sekoittuneen löytöaineiston perusteella on vaikeaa. Kartanon alueen vanhimmat ajoitettavat löydöt ovat vasta 1600-luvulta (Kykyri 2004:2-6), mutta on mahdollista, että mainittu horisontti on tätä vanhempi.

Kirjallisista lähteistä tiedetään, että Kymenkartano on historiansa aikana tullut poltetuksi sotatoimien yhteydessä ainakin kaksi kertaa. Vuonna 1571 venäläisen polttivat kartanon hävitysretkiensä yhteydessä; toiseen kertaan



Kuva 5: Kymenkartano. Koeoja 3. Seinämässä alaosassa näkyy kaksi tummaa hiilensekaista horisonttia, joiden välissä on paksu täyttösavikerros. Ylimpänä seinämässä on täyttömaata ja sen alapuolella rakennuksen purkukerros. KyMM/M.Kykyri.

kartano tuhoutui pikkuvihan yhteydessä vuonna 1742 kun ruotsalais-suomalaiset joukot polttivat kartanon perääntymisvaiheensa yhteydessä (Rosén 1953:25–26, 42). Siihen, liittyvätkö koeojissa ja – kuopissa havaitut palomaakerrokset ja – horisontit mainittuihin tapahtumiin vai ovatko ne seurausta tapahtumista, jotka eivät ole jättäneet historiakirjoihimme merkintöjä, on ilman lisätutkimuksia liian aikaista ottaa kantaa.

Ruotsinsalmen sotasairaalan alue

Kesän 2004 kenttätyöt keskittyivät Ruotsinsalmen sotasairaalan alueelle, missä jatkettiin edellisenä kesänä aloitettua inventointia. Alueen sairaala-ajan rakennuskannasta on olemassa runsaasti karttamateriaalia, jonka perusteella sairaalarakennuskompleksin tiedetään muodostuneen kahdesta sisäkkäisestä rakennusryhmästä, joista sisemmän muodostivat sairaalan lähes 80 metriä pitkä päärakennus yhdessä kirkon, apteekin sekä virkamieskunnan rakennusten kanssa. Näitä ympäröivät talousrakennukset, joista voi mainita mm. tallin, liiterin, vajan ja pajarakennuksen. Piha-äärin ulkopuolella sijaitsivat lisäksi mm. papiston rakennukset, jääkellari sekä ruumis-huone (Kauppi 1990:29-34 passim.).

Kaikki sairaala-alueen rakennukset olivat hirsirakennuksia ja niistä tärkeimmät oli perustettu kivijalan, mutta vaatimattomammat korkeintaan nurkkakivien varaan. Sairaala ehti olla käytössä ainoastaan viitisentoista vuotta kun se vuonna 1815 lakkautettiin. Sotasairaalan alueen rakennukset purettiin pois yksi toisensa jälkeen 1820-luvun kuluessa (Kauppi 1990:48). Alueella ei myöhemmässä 1800- ja 1900-luvun kartta-aineistossakaan esiinny kuin jokin satunnainen rakennus, ja sairaala-alue onkin säilynyt meidän päiviimme saakka rakentamattomana, 150x100 metrin kokoisena autiotonttina Kymijoen rannassa.

Inventoinnin tavoitteena oli selvittää, onko maastossa enää havaittavissa mitään sotasairaalan rakennuskantaan liittyviä maanpäällisiä jäännöksiä, vai olivatko nämä tulleet aikojen kuluessa kokonaisuudessaan tuhotuiksi. Inventoitava tontti oli umpeenkasvanut ja jotakuinkin raivaamaton, mikä hankaloitti niin alueella liikkumista, havaintojen tekoa kuin dokumentointiakin. Myös liian aikainen inventointiajankohta (elo-syyskuun vaihde) vaikeutti ja hidastutti työtä.

Käytännön maastotyöhön toteuttamiseen liittyvistä hankaluuksista huolimatta alueen systemaattinen läpikäynti osoitti, että siellä sijaitsee edelleen rakennusten jäännöksiä, jotka ovat yhdistettävissä Ruotsinsalmen sotasairaalaan. Jäännökset olivat maastossa hyvin matalina valleina erottuvia rakennusten perustuksia sekä tulisijarakenteiden purkamisen seurauksena syntyneitä purkumaakekoja. Pääasiallisesti rakennusjäännökset olivat aluskasvillisuuden, pensaiden ja puuston pahoin peittämiä ja useimmissa tapauksissa rakenteista oli havaittavissa ainoastaan pieni osa, rakenteen muutoin kadotessa aluskasvillisuuteen ja maan sisään. Mainittakoon, että sotasairaalan rakennusten lisäksi alueella tavattiin jäännöksiä myös kahdesta muusta, sairaalaa nuoremasta rakennuksesta.

Löytyneitä rakennusjäännöksiä ei kenttätöiden yhteydessä ryhdytty kaivamaan esille, mutta sairaalan piha-alueelle kaivettiin koekeksi neljä pientä (50x50 cm) kuoppaa, joiden avulla pyrittiin selvittämään piha-alueen stratigrafiaa. Kulttuurikerrospaksuus vaihteli mainituissa koekuopissa välillä 25–40 cm ja tutkituista kerroksista löytyi tiilifragmenttien lisäksi mm. punasavikeramiikkaa, fajanssia, pullo- ja astialasia. Alueella säilyneet kulttuurikerrokset ja rakennusjäännökset tarjoavat jatkossa mielenkiintoiset lähtökohdat Ruotsinsalmen sotasairaala-alueen muinaisjäännösten yksityiskohtaisemmalle tutkimukselle.

Lopuksi

Kesän 2003 ja 2004 aikana Kotkan Kymminlinnan Kymen vanhan kartanon sekä Ruotsinsalmen sotasairaalan alueilla suoritettujen koekaivaukset toivat pienialaisuudesta huolimatta runsaasti uutta tietoa alueiden varhaisimmasta käyttöhistoriasta sekä kulttuurikerrosten ja rakenteiden luonteesta,

laajuudesta ja lukumäärästä. Tutkimustulokset ovat jatkossa hyvänä pohjana Kyminlinnan muinaismuistoalueiden rajaamisessa mutta myös mahdollisten alueilla tulevaisuudessa suoritettavien täydennys- ja jatkotutkimusten suunnittelussa.

Jo ennen kenttätutkimusten aloittamista oli kirjallisten lähteiden sekä kartta-aineiston pohjalta tiedossa, että kyseessä olevat alueet olivat olleet aktiivisessa käytössä paikoin jo keskiajalta lähtien, mutta erityisesti kappelin ja kartanon alueella kulttuurikerrosten sekoittuneisuus, osittainen tuhoutuminen ja paikoin jopa täydellinen puuttuminen yllättivät tietyin osin tutkimuksille asetetut ennako-odotukset. Kulttuurikerroksia ja rakenteita vahingoittava maankäyttö ja suoritettavat maansiirtotyöt ovat olleet molemmilla alueilla runsaita ja ulottuneet ajallisesti pitkälle 1900-luvun puolelle.

Vaikka Kymenkartanosta on jo keskiaikaan liittyviä mainintoja, ei kartanon alueelta löytynyt varmuudella keskiaikaisia rakenteita tai kulttuurikerroksia. Vanhimmat ajoitettavat löydöt olivat 1600-luvulta, luonteeltaan satunnaisia ja peräisin pääasiassa myöhäisistä, sekoittuneista täyttökerroksista. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, ettei alueelta olisi mahdollista löytää vielä vanhempiakin kulttuurikerrostumia ja rakenteita. Asian selvittäminen vaatisi jatkossa kuitenkin joko pintaalallisesti huomattavasti laajempien yhtenäisten kaivausalueiden tutkimista tai vaihtoehtoisesti systemaattista, laajan alueen kattavaa koekuopitusta ja/tai – ojitusta. Tämä pätee myös Kymin kappelin alueen varhaishistoriaan samoin kuin Ruotsinsalmen sotasaaralan alueeseenkin, vaikka jälkimmäisen alueen yhteydessä puhutaan vasta runsaat 400 vuotta nuoremista muinaisjäännöksistä.

Abstrakt:

Forskning i Kyminlinna. De arkeologiska undersökningarna vid befästningsområdet Kyminlinna i Kotka.

Kymmenedalens landskapsmuseum och Museiverket utförde provutgrävningar och inventering åren 2003-2004 vid befästningsområdet av Kyminlinna i Kotka. De arkeologiska undersökningarna blev aktuella i samband med projektplaneringen kring Kyminlinna. Under de arkeologiska fältarbetena koncentrerade man sig på de medeltida områdena av Kymmene kapell och herrgård samt på området runt krigssjukhuset vid Svensksund daterat till 1700-1800-talets skift. Syftet med fältarbetena på dessa områden var att utreda karaktären, placeringen och utbredningen av de kulturlager och lämningar som tolkats som fornlämningar. Informationen som tillvaratogs under fältarbetena kommer i fortsättningen att fungera som grund för planeringen av eventuella framtida undersökningar inom detta område. Arbetet undanlättnar också det arbete som behövs för att märka ut skyddsgränserna för fornlämningsområdena i de norra delarna av ön Hovinsaari.

Lähteet:

Painamattomat lähteet

- Ahvenisto, Tapani 1966: *Kyminlinnan inventointikertomus*. Mv Rho.
Ahvenisto, Tapani 1967: *Kotkan inventointikertomus*. Mv Rho.
Kauppi, Ulla-Riitta 1990: *Kyminlinnan rakennushistoria*. Luonnos 18.6. 1990. Mv Rho.
Kykyri, Marita 2003. *Kotka, Kyminlinna. Kymin kappeli ja vanha Kymenkartano. Keskiaikaisen kappelin ja kartanoalueen koekaivaus. Kaivauskertomus*.

Kirjallisuus

- Airola, Olli 1970: *Kymenkartanon linnoitus – Kymminlinna*. Porvoo.
- Hämäläinen, Paavo & Kauppi, Ulla-Riitta 1989: Kotkan linnoitusten korjaus- ja restaurointityöt. *Museovirasto, Rakennushistorian osasto. Raportti 1/1989*.
- Kallio, Veikko 1993: *Kymin seurakunta 1642-1992*. Sine loco.
- Kykyri, Marita 2004: Katsaus Kymminlinnan koekaivausten löytöaineistoon. *Kymenlaakson museotiedote 1:2004*, s. 2-7.
- Mattila, Veikko 1960: Pitäjän itsenäistymisestä Vanhan Suomen yhdistämiseen 1642-1812. *Kymin historia I*, s. 285-699. Toimituskunta Arvi Ulvinen et. al. Kouvola.
- Rosén, Ragnar 1953: Kotkan esivaiheet. *Kotkan historia I*, s. 1-90. Toimituskunta Leo Anttila et. al. Helsinki.
- Rosén, Ragnar 1960: *Kymin historia I*, s.137-283. Toimituskunta Arvi Ulvinen et. al. Kouvola.

Lehtiartikkelit

Pääkallo ja luita kaapelikaivannossa Kymminlinnassa. Eteenpäin 13.10. 1977.

Kartat:

VIK Kymminlinna 43 vuodelta 1901. Mv Rho.

VIK Kymminlinna 44 vuodelta 1911. Mv Rho.

Marita Kykyri

marita.kykyri@kotka.fi

*Arkeologi, FM Marita Kykyri
työskentelee tutkijana Kymenlaakson
maakuntamuseossa*

STRESSIÄ, PAINETTA VAI LIIKAVÄESTÖÄ? Demografinen näkökulma neoliittisen transition selittämisessä

Terhi Ketolainen

Johdanto

Artikkeli käsittelee yhtä neoliittisen transition eli väestön siirtymisen selittämisessä käytettyä teoriasuuntausta, demografista eli väestötieteellistä näkökulmaa. Näkökulman keskeisimpänä sisältönä on näkemys väestönkasvusta ja erityisesti väestöpaineesta teknologisen, kulttuurisen ja toimeentulomuutoksen käynnistävänä tekijänä tai sen tärkeimpänä osatekijänä. Neoliittisella ajalla keskeisimmät muutokset kulttuurissa liittyvät maanviljelyn ja karjanhoidon syntyyn.

Väestöpaineelle sekä erilaisille resurssi- ja stressiselityksille pohjautuvat mallit tulivat erityisen suosituiksi toisen maailmansodan jälkeisen prosessuaalisen arkeologian piirissä, ja niiden 'kultakautena' voidaan pitää 1960- ja 1970-lukuja. 1980-luvulta lähtien ne ovat menettäneet selitysvoimaansa ja suositaan, kuten prosessuaaliset selitysmallit yleensä, varsinkin amerikkalaisen tutkijakunnan ulkopuolella.

Neoliittinen transitio tutkimuskohteena

Termiä *neoliittinen transitio* käytetään yleisesti siitä kulttuurin muutosprosessista, johon sisältyi:

1) Muutos toimeentulostrategiassa. Ravinnon hankkimisesta (metsästys, kalastus, keräily) siirryttiin ravinnon tuottamiseen; tähän sisältyi muutoksia taloudessa ja teknologiassa. 2) Muutos asutusmalleissa ja yhteisörakenteessa. Liikkuvuus väheni, syntyi väestöltään suurempia ja tiheämpiä asutusyksiköitä, ravinnontuotanto vaati yleensä sedentaarisemman eli paikallaan pysyvemmän asumismuodon. 3) Muutos ruokavaliossa. Ruokavalion perustaksi tulivat sellaiset kasvikunnan tuotteet, kuten heinäkasvien jyvät, joiden käyttö aikaisemmin oli ollut lähinnä marginaalista. Eläinproteiinin suhteellinen määrä ravinnossa väheni, vastaavasti hiilihydraattien lisäänty. Ravinnoksi käytetty lajivalikoima yksipuolistui. 4) Muutos väestödynamiikassa. Väestönkasvu kiihtyi huomattavasti lähinnä syntyvyyden kasvun ja mahdollisesti myös kuolleisuusrakenteessa tapahtuneiden muutosten myötä. Tapahtui ns. neoliittinen väestötransitio. Nämä muutokset tapahtuivat eri puolilla maailmaa viimeisimmän jääkauden jälkeen noin 8000 vuoden aikana.

Neoliittinen vallankumous

Kulttuurievolutionistinen näkökulma oli yleisesti hyväksytty ihmisen historian selittämisessä kauan ennen Charles Darwinin *Lajien*

synnyn julkaisemista. Sillä oli juurensa valitusajattelussa, joka sai Euroopan kasvavan keskiluokan vakuuttuneeksi omasta menestyksellisestä ja tärkeästä asemastaan historiassa. Teknologinen kehitys nähtiin historian luonteenomaisena piirteenä, ja moraalinen ja yhteiskunnallinen edistys tapahtui tuon kehityksen vanavedessä. (Trigger 1989: 59, 85). Tällaista ajattelua edusti mm. Lewis Henry Morgan – amerikkalaisen antropologian perustajajahamoja – joka vuonna 1877 ilmestyneessä teoksessaan *Ancient Society* (Morgan 1985) jakoi kulttuurin kehitysasteet kolmeen vaiheeseen: villi-ihmisyys, barbarismi ja sivilisaatio. Kulttuuri kehittyi progressiivisesti vaihe vaiheelta keksintöjen ja innovaatioiden kautta, ja ihmisen kehityksen tärkeät vaiheet liittyvät enemmän tai vähemmän suoraan toimeentulopohjan laajenemiseen (Morgan 1985: 19).

Maanviljelyn keksimistä pidettiin tärkeänä askeleena ihmisen kehityksessä kohti sivistynyttä hyvinvointia. Maanviljelyn alku oli luonnollinen osa kulttuurievoluutiota: se nähtiin uutena käsitteellisenä tasona, joka pohjautui pääasiassa riittävän tiedon ja kehitysasteen saavuttamiseen. Maanviljelyyn siirryttiin, koska teknologia oli kehittynyt tarpeeksi pitkälle ja kulttuuri – tietoisuus – oli ”kypsä” siihen.

Jo 1900-luvun alkupuolella V. Gordon Childe oli luonut käsitteen *neoliittinen vallankumous* kuvaamaan tuota ainakin näennäisesti äkillistä siirtymistä maanviljelyyn pääasiallisena talousmuotona. Maanviljelyvallankumous oli Childen mielestä väistämättä yhteydessä pohjoisten mannerjäätiköiden sulamisen aiheuttamaan kriisiin ja jääkauden jälkeiseen asteittaiseen ilmaston kuivumiseen. Aikaisempi ruohikkomaasto aavikoitui, ja ihmisasutuksen oli toimeentulonsa turvaamiseksi keskityttävä keitaisiin sekä lähteiden ja virtojen rannoille, joihin myös eläimet tulivat juo-

maan ja laiduntamaan. Kun aavikoituminen eristi keitaita yhä enemmän toisistaan, olivat domestikoitaviksi sopivat kasvi- ja eläinlajit valmiiksi käsillä, kun ravinnonhankintaa jouduttiin tehostamaan. (Childe 1928: 42). Childen keidasteoria ei ollut kuitenkaan ensimmäinen ilmastollinen malli eikä edes ensimmäinen keidasteoria. Mm. Rafael Pumpelly (1908) oli aikaisemmin kehitellyt vastaavaa.

Uusista suuntauksista paradigman muutokseen

Käsitys maanviljelyyn siirtymisestä vallankumouksena oli vallalla 1960-luvulle asti, jolloin sen vastapainoksi syntyi nimenomaan ekologisille ja evolutionaarisille käsitteistöille perustuvia malleja. Nämä mallit olivat gradualistisia ja korostivat jatkuvuutta vastakkaisuuksien sijaan. 1970-luvun puoliväliin mennessä varhaisen maanviljelyn tutkimus nähtiin osana esihistoriallisten toimeentulostrategioiden ja 'paleotalouksien' tutkimusta, eikä aikaisempi metsästäjä-keräilijöiden ja maanviljelijöiden välinen vastakkainasettelu enää ollut niin selkeä. (Harris 1989:12-14). 'Uusi' talousmuoto eli varhainen domestikaatio voitiin nähdä pikemminkin *painopisteen* muutoksena systeemin sisällä.

Maanviljelyyn siirtymisen nopeudesta vallitsee varsin vastakkaisia näkemyksiä. Toiset korostavat sen synnyn ja leviämisen nopeutta ja perusteellisuutta: varhaisen maanviljelyn silmiinpistävin piirre on juuri sen yleismaailmallisuus, ja leviäminen saatettiin päätökseen 8000 vuoden aikana sekä vanhalla että uudella mantereella (Cohen 1977: 5). Toiset korostavat maanviljelyn synnyn asteittaista luonnetta ja sen juuria ihmisen adaptaatiossa pleistoseenin lopun 'laaja-alaiseen' toimeentulomuotoon (*broad-spectrum economy*), jossa painottui kasviravinnon yhä tehokkaampi hyväksikäyttö ravintotaloudessa (esim. Flannery 1969).

1950- ja 1960-luvuilla metsästäjä-keräilijä - tutkimus oli edennyt uuteen vaiheeseen. Kenttätyössä tehdyt havainnot osoittivat, että jopa marginaalialueilla pääosin elävät etnografiset metsästäjä-keräilijät ovat kohtuullisen hyvinvoivia ja terveitä, saaden tarpeeksi ja monipuolista ravintoa suhteellisen vähäisellä työmäärällä. Lisäksi havaittiin suuria eroja eri metsästäjä-keräilijä -yhteisöjen kesken, eikä näitä enää voitu käsitellä pelkästään yhtenä samanlaisena kokonaisuutena. Tutkimusten tulokset vedettiin yhteen *Man the Hunter* -symposiumissa vuonna 1966 ja sitä seuranneessa julkaisussa (Lee & de Vore 1968), joka loi pohjan käsitteelle *affluent forager* (käsitteen isänä pidetään varsinaisesti Marshall Sahlinsia, ks. Sahlins 1968). Samoin alkoi esiintyä viitteitä siitä, että maanviljelyyn siirtyminen ei ehkä ollutkaan niin edullista kuin aikaisemmin oli oletettu. Vaikka arkeologiassa varotaankin analogioita, oli nimenomaan tällä metsästäjä-keräilijä -ryhmien systemaattisella tutkimuksella valtava vaikutus esihistoriallisten väestöjen toimeentulon tutkimukseen. Myös arkeologisten tutkimus- ja analyysimenetelmien kehittymisen kautta saatiin suoraa tietoa mm. esihistoriallisten väestöjen ruokavaliosta ja terveydentilasta.

Nämä tutkimustulokset asettivat myös neoliittisen transition tutkimuksen uuden haasteen eteen: miksi hyvin toimeentulevat ja ympäristöönsä adaptoituneet metsästäjä-keräilijät vaihtaisivat hyväksi havaitun toimeentuloperustansa uuteen, mahdollisesti epäluotettavampaan ja työmäärältään vaativampaan toimeentulomuotoon? Kysymys johti uusien mallien kehittelyyn, joissa kulttuurin ja toimeentulomallin muutokseen ajavana tekijänä esiintyi jokin resursseihin liittyvä paine tai stressi tai esim. ilmaston- ja ympäristömuutos jääkauden lopussa. Katsottiin jopa, että paleoliittisen kauden lopun metsästäjä-keräilijät olivat niin menestyksek-

käitä, myös lukumääränsä lisäämisessä, että väestönkasvu johti suoranaiseen väestöpaineeseen tietyillä alueilla.

Väestöpaine kulttuurimuutoksen selittäjänä

Väestöpaineen mahdollisen vaikutuksen kulttuurin kehitykseen toi ensimmäisenä esille englantilainen pappi, matemaatikko ja taloustieteilijä Thomas Robert Malthus vuonna 1798 teoksessaan *An Essay on the Principle of Population* (Malthus 1976). Hänen pääargumenttinsa oli, että ihmispopulaatio - muiden eliöiden tavoin - lisääntyy tasolle, joka aikanaan ylittää ympäröivät resurssit. Ympäristön kantokyvyn ylitettyään populaatio romahtaa mm. kulkutautien, sotien ja nälänhätien seurauksena. Tämä helpottaa väestöpainetta joksikin aikaa, mutta aikanaan väestö toipuu kriisiä edeltävälle tasolle ja saavuttaa kantokyvyn rajat uudelleen. Teknologisilla innovaatioilla voidaan kantokykyä nostaa esim. ruoantuotannon osalta, mutta pian ihmisiä on taas liikaa. Malthus piti väestönkasvua voimakkaana ärsykkeenä, joka kannusti ottamaan yhä enemmän maata viljelyyn ja näin ylläpitämään yhä laajempaa väestöä (1976:121).

Malthusin näkemys väestöpaineesta kulttuuria eteenpäin vievänä voimana vaipui unhoon varsin pitkäksi aikaa, ja kun se nousi esille uudestaan, näkökulma oli pikemminkin 'anti-malthusilainen'. Vuonna 1965 tanskalainen taloustieteilijä Ester Boserup julkaisi tutkimuksensa *The Conditions of Agricultural Growth*, jolla oli perustavanlaatuisen vaikutus myös silloiseen kulttuurintutkimukseen. Hän teki afrikkalaisen aineiston perusteella päätelmän, että yhä tuottavammat viljelymenetelmät vaativat viljelijältä yhä enemmän aikaa ja vaivaa, joten niitä omaksutaan vain väestöpaineen alla. Boserupin kritiikki kohdistui

Malthusiin ja hänen seuraajiinsa: nämä näkivät väestönkasvun muuttujana, joka riippuu maatalouden tuottavuudesta, joka puolestaan voi kasvaa teknisen kehityksen ja innovaatioiden vanavedessä. Boserupin mallissa puolestaan väestönkasvu on riippumaton muuttuja, joka suurelta osin määrää maatalouden kehityksen suunnan. Boserupin mielestä on epärealistista nähdä erilaisia viljelymalleja sopeutumana erilaisiin luonnonolosuhteisiin; sen sijaan ne voidaan uskottavammin nähdä erilaisten väestöntiheyksien tuloksena. Niin kauan kun väestö tietyllä alueella on harvaa, ruokaa voidaan tuottaa vähäisellä työpanoksella tuottavuusyksikköä kohti ja käytännössä ilman pääomainvestointeja. Väestöntiheyden kasvaessa tulee välttämättömäksi ottaa käyttöön muita menetelmiä, jotka vaativat enemmän työvoimaa. (Boserup 1965: 11, 117).

Ajatus kasvavista väestöntiheyksistä ja siitä, että ne johtivat työläämpien ruuantuotantomuotojen omaksumiseen, ei kuitenkaan ollut mikään uusi. Käsitys sisältyi jo mm. keidas-teoriaan (esim. Pumpelly 1908; Childe 1928). Boserupin ansioksi voidaan kuitenkin lukea se, että hän loi empiirisen aineiston pohjalta perustellun mallin siitä, miten väestönkasvu ja väestöpaine voivat toimia teknologisen kehityksen kannustimina.

Yhdessä metsästäjä-keräilijä -tutkimuksessa tapahtuneen paradigman muutoksen kanssa väestöpaineesta tuli varteenotettava tekijä toimeentulomuutoksia selittävässä teorioissa, samalla kun jääkauden lopun ilmaston- ja ympäristömuutokset alkoivat menettää parhaan teränsä selitysvoimastaan.

Väestöpaineelle perustuvat mallit olivat neo-evolutionistisia, prosessuaalisen arkeologian piirissä syntyneitä malleja. Neo-evolutionistit väittivät, että ihmiset pyrkivät säilyttämään tutun elämäntavan mahdollisimman pitkään, kunnes ulkopuoliset, heidän kontrollinsa

ulottumattomissa olevat tekijät pakottavat muutokseen. Tähän sisältyi näkemys ihmisen käyttäytymisestä luontaisesti konservatiivisena; näkemys oli vastakkainen 1800-luvun evolutionistien kanssa, joiden mielestä yksilöllinen älykkyys ja älykkäät yksilöt toimivat kulttuurinmuutoksen toimeenpanevina tekijöinä. (Trigger 1989: 290). Demografista stressiä korostaviin malleihin vaikutti myös 1960-luvulla vallinnut huoli maailman tilasta, olivathan väestöräjähdyks, saastuminen, kylmä sota ja ydinsodan pelko silloin ajankohtaisia. Ekologiset liikkeet valtasivat alaa ja teknologisen edistyksen etuja alettiin epäillä. Käsitys teknologisesta innovaatiosta rationaalisen ”itseparannusprosessin” tuotoksena ja kulttuurinmuutosta edistävänä voimana sai yhä vähemmän kannatusta. (Trigger 1989: 320–321).

Väestöpaine – mitä se on?

Yksinkertaisimmillaan väestöpaine tarkoittaa väestön ja resurssien välistä epätasapainoa. Useat väestöpainemallit perustuvat väestönkasvulle, mutta tämä ei aina ole syy. Väestöpaineen voi synnyttää esimerkiksi resurssien - mahdollisesti äkillinen - hupeneminen. Väestöpaineen määrittelyä vaikeuttaa se, että usein väestönkasvua pidetään väestöpaineen synonyyminä. Voidaan sanoa, että väestöpaine ei sisällä väestön kokoa tai tiheyttä sinänsä, vaan pikemminkin heijastaa vallitsevaa hyvinvointia suhteessa toimeentulotasoon (Wood 1998: 111).

Väestöpaine onkin suhteellinen käsite. Se voidaan määritellä väestön tarpeiden ja sen käytössä olevien resurssien tuottavuuden välisenä suhteena. Nämä kummatkin tekijät määräytyvät ainakin osittain väestön kulttuurisen systeemin perusteella. Väestöpainetta voidaan katsoa esiintyvän, kun väestön kokonaistarpeet lähestyvät sen toimeentulomuo-

don maksimituoton tasoa. (Brumfield 1976: 236).

Väestöpainetta voidaan Hassanin mukaan mitata varsinaisen väestön ($P_i = \text{actual population}$) ja optimaalisen väestön ($P_o = \text{optimal population}$) välisenä suhteena: tämä osoittaisi väestön kasvua kontrolloivan paineen tasoa. Vaikka väestön koko pysyisikin optimaalisena, esimerkiksi ilmasto-olosuhteiden huononeminen voi johtaa ravintoresurssien vähenemiseen tai huononemiseen, jolloin uusi alempi P_o asettaisi suuren paineen P_i :tä kohtaan. (Hassan 1975: 44-45).

Havainnointi arkeologisesta aineistosta – mahdoton tehtävä?

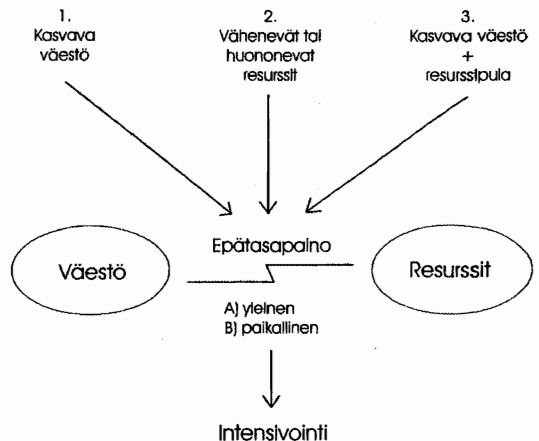
Väestöpaineen havaitsemista arkeologisesta aineistosta on pidetty lähes mahdottomana tehtävänä. Jo pelkästään väestönkasvua on äärimmäisen vaikea havaita arkeologisesti (Bronson 1975: 75). Asuinpaikkojen määrän lisääntyminen voidaan tietyissä tapauksissa nähdä merkinä väestönkasvusta. Se kuitenkin osoittaa vain että väestö kasvoi, ei sitä, oliko väestön lisääntyminen taloudellisten muutosten syy vai seuraus. (Bailey 1983: 149). Neoliittisessa Euroopassa resurssien

intensiivisemmän käytön kaudet osuvat yksiin väestönkasvun kanssa, mutta esihistoriallinen aineisto on sellaista, että on mahdollista erottaa väestönkasvua väestöpaineesta tai sitä, onko maanviljelyn tehostuminen yhtäaikaisen väestönkasvun syy vai seuraus (Barker 1985: 259–260).

Cohenin mielestä muutosten toimeentulotaloudessa voidaan katsoa osoittavan väestöpainetta kun tietyt ehdot täyttyvät: 1) Muutoksen tulee kulkea siihen suuntaan, että kyseessä olevan alueen kokonaiskalorituotanto kasvaa. 2) Jos muutokset kuvastavat taloudellista stressiä, niiden tulee tapahtua ilman uusien tai monimutkaisempien teknologioiden tai uusien resurssien ilmaantumista alueelle. 3) Taloudellinen muutos tapahtuu sellaiseen suuntaan, että otetaan käyttöön resursseja, joita ei aikaisemmin ole suosittu. (Cohen 1977: 77).

Tietyntyypinen arkeologinen evidenssi voisi siis olla merkinä tilanteesta, jossa muutokset johtuvat demografisesta paineesta; näin esimerkiksi, jos 'stressitekijöitä' esiintyy useampi samaan aikaan. Se, johtuuko väestöpaine nimenomaan väestönkasvusta, voidaan nähdä tilanteissa, joissa vaihtoehtoiset selitykset havaittaville muutoksille eivät päde. (Cohen 1977: 77–78).

Epätasapainomallin perusrakenne. Suurin osa väestöpainemalleista on tyyppiä 1. eli epätasapaino johtuu väestönkasvusta. Malliin sisältyy oletus metsästäjä-keräilijä -yhteisöjen passiivisuudesta suhteessa väestömekanismiin. Tyyppiä 2. malleihin, joiden mukaan väestöpaine aiheutuu vähenevistä tai huononevista resursseista, sisältyy oletus metsästäjä-keräilijöiden kykenemättömyydestä sopeutua muuttuneisiin olosuhteisiin pitkällä aikavälillä. (Kaavio: TK).



Pohjoisen ja itäisen Välimeren alueella on esimerkiksi nähtävissä, että sekä keskisen että nuoremman paleoliittisen kauden aikana väestö on kasvanut sykäyksittäin, mitä osoittavat muutokset riistalajeissa; tämä oli osittain seurausta niihin kohdistuneesta metsästyspaineesta. Suuntaukset paleoliittisen pienriistan käytössä voivat siis toimia demografisena mittarina. (Stiner *et al.* 1999; Bar-Yosef & Belfer-Cohen 1992: 24).

Väestöpainemallien tarkastelua

Väestöpaineeseen pohjautuvien mallien perustan voidaan sanoa henkilöityvän kolmeen amerikkalaiseen tutkijaan: Lewis Binfordiin, Kent Flanneryyn ja Mark N. Coheniin. Vaikka ajatus väestötekijöistä neoliittisen transition käynnistäjänä olikin esiintynyt aikaisemmin, oli Binford se, joka loi ensimmäisen väestöpaineele perustuvan adaptaatiomallin (1968). Tätä mallia hän kehitteli myöhemmin generalistisempaan suuntaan kritisoiden aikaisempaa malliaan (1983). Flannery, joka on tutkimuksissaan keskittynyt lähinnä Lähi-itään ja Mesoamerikkaan, loi Binfordin mallin pohjalta ns. *marginal zone* -teorian (1969), jota itse hieman myöhemmin arvosteli yhteensopimattomuudesta arkeologisen evidenssin kanssa (1973). Flannery otti käyttöönsä käsitteen *broad spectrum* kuvaamaan paleoliittikauden lopun resurssienkäytöltään laaja-alaista toimeentulomuotoa. Cohenin malli (1977) laajensi väestöpaineen koskemaan toimeentulomuutosta maailmanlaajuisesti ja siihen sisältyi ajatus jatkuvasta väestönkasvusta.

Binfordin epätasapainomalli

Binford painottaa sellaisia olosuhteita, missä suuremman tuottavuuden selektiivinen hyöty voisi nousta esiin. Tällaisia voisivat olla:

1) Muutos populaation fyysisessä ympäristössä, mikä saa aikaan alueen biomassan vähenemisen. Tämä voi alentaa saatavissa olevan ravinnon määrää eli tasapaino järkkyy sitä kautta.

2) Muutos alueen demografisessa rakenteessa (esim. väestönkasvun kautta). Tällöin läheiset ryhmät voivat joutua hyödyntämään toistensa alueita, jolloin olemassa oleva tasapainosysteemi järkkyy. Alueen väestötiheys saattaa ylittää ympäristön luonnollisen kantokyvyn. (Binford 1968: 328).

Binford jakaa epätasapainotilanteita kokevat väestöt suljettuihin väestöjärjestelmin (*closed population systems*) sekä avoimiin väestöjärjestelmin (*open systems*), jotka edelleen jakautuvat luovuttavaan tyyppiin (*donor type*) ja vastaanottavaan tyyppiin (*recipient type*).

Mallin kannalta tärkeimmät tilanteet tapahtuvat vastaanottavan tyyppin avoimissa järjestelmissä. Tilanteita on kahdentyyppisiä:

1) Luovuttavan järjestelmän väestöä leviää asumattomalle alueelle. Alueen rajalla on väestöyksikköjä, jotka voivat lyhyen aikaa toimia vastaanottavina järjestelminä.

2) Tilanne, jossa kaksi tai useampi erilainen sosiokulttuurinen järjestelmä asuttaa lähekkäisiä ympäristövyöhykkeitä. Jos toisen sosiokulttuurisen yksikön adaptaatiomuoto on siirrettävissä viereiseen ympäristövyöhykkeeseen, se voi laajentua tuolle vyöhykkeelle sitä jo asuttavan systeemin kustannuksella. Tämänkaltainen tilanne on huomionarvoisempi varhaisen maanviljelyn leviämisen suhteen. Väestönkasvu alkuväestön asuttamalla alueella voi olla niin suurta, että tytäryhteisöt joutuvat useasti muuttamaan alueille, joiden ympäristöt eivät ole yhteensopivia näiden erityisen kulttuurisen adaptaation kanssa. (Binford 1968: 330–331). Tämän mukaan epätasapaino väestön ja resurssien välillä luo raja- tai jännitevyöhykkeen, jossa väestönti-

heys muuttuu merkittävästi. Tällaiset raja-
vyöhykkeet olisivat mahdollisia nimenomaan
sellaisten alueiden välillä, joiden asukkaiden
sedentaarisuuden aste eroaa merkittävästi.
(Binford 1968: 331–332).

Aalentunut liikkuvuus voi puolestaan vähentää
kulttuuristen väestönrajoituskeinojen selektiivisiä
hyötyjä. Tämä johtaa siihen, että emi-
graation suhteellinen tärkeys paikallisen väes-
tön optimikoon ja -tiheyden ylläpitäjänä kasvaa.
Syntyy jännitevyöhyke, missä sedentaarisem-
masta ryhmästä lähteneet uudisasukkaat
ajoittain järkyttävät liikkuvamman ryhmän
tiheystasapainoa. Täten kummankin ryhmän
kohdalla vaikuttaa voimakas selektiivinen
paine tehokkaampien ravinnontuottokeinojen
kehittämiseen. (Binford 1968: 332).

Packing model

Myöhemmin (1983), malliinsa tyytymättö-
mänä, Binford muuttikin vanhaa malliaan
yleistävempään suuntaan. Hän kritisoi useimpia
malleja siitä oletuksesta, että ihminen
yrittää kaikin tavoin välttää liikkumista ja
sedentismi olisi siten tavoiteltu olosuhde.
Sedentaarisuuden sijaan nimenomaan liikku-
vuus olisi metsästäjä-keräilijä -yhteisöissä
mieluisia ja myös riskittömämpää, kun käy-
tössä on runsaat resurssit. Täytyisi siis
tapahtua jotain, mikä estäisi liikkuvuutta ole-
masta turvallinen vaihtoehto. (Binford 1983:
204–208).

Metsästäjä-keräilijä -väestöt olivat tiheimpiä
lauhealla ilmastovyöhykkeellä, jossa nykyih-
misellä oli parhaat lisääntymismahdollisuudet.
Näillä alueilla jääkauden aikaiset ilmas-
tonvaihtelut olisivat komplisoineet väestön-
kasvua. Joillakin alueilla väestönkasvu olisi
jatkonut sellaiseen pisteeseen, missä tiheys-
riippuvaiset tekijät astuvat voimaan. Väestön-
kasvun seurauksena liikkuma-alue pienenee,
järjestelmän sisällä syntyy kilpailua eriytyvien

ryhmien välillä ja alueen käyttötapa muuttuu.
Väestönkasvu edelleen johtaa konflikteihin.
Alueen täytyminen rajoittaa liikkuvuutta ja
johtaa keskittyneempään resurssienkäyttöön.
”Tungostuminen”, *packing*, estää liikkuvuu-
den käytön metsästäjä-keräilijöiden normaali-
na turvallisuusstrategiana. Metsästäjän, jonka
liikkuma-alue pienenee, täytyy turvautua
pienempikokoiseen riistaan, kasveihin ja mo-
nesti vedenantimiin - eli se, mitä Flannery
kutsui termillä *broad spectrum revolution*,
onkin Binfordin mielestä *broad spectrum
depression*. Jos väestö kasvaa edelleen alu-
eella, josta erkanemisvaihtoehtoja ei ole, kulu-
tusvaatimukset kasvavat ja on turvaututtava
intensiivisempään tuotantomuotoon eli yleensä
maanviljelyyn. (Binford 1983: 208-212).

Flanneryn marginal zone -teoria

Flanneryn mallin perusväite on, että Lähi-
idässä paleoliittisen kauden loppupuoliskolla
tapahtunut muutos toimeentulomallissa loi
olosuhteet lopulta domestikaatiolle. Tämä
muutos johti resurssien yhä laaja-alaisempaan
hyödyntämiseen. Flanneryn mukaan suurim-
massa osassa Lounais-Aasiaa ei ole nähtävillä
todisteita siitä, että arkeologisessa aineistossa
havaittavat merkittävät toimeentulomuutok-
set olisivat olleet ympäristömuutosten aikaan-
saamia. Yhtenä mahdollisena mekanismina
hän esittää väestöpaineelle ja epätasapainolle
suhteessa ympäristön kantokykyyn perustu-
vaa mallia, jonka pohjana ovat etnografisten
metsästäjä-keräilijöiden parissa saadut tutki-
mustulokset. Sen lisäksi, että paleoliittisten
väestöjen ruokatarjonta oli rajoitettua, ne
turvautuivat käyttäytymismalleihin, joiden
tarkoituksena oli pitää väestötiheys alle
nälkärajan. (Flannery 1969: 74–75).

Flannery soveltaa Binfordin epätasapainomallia
(1968) kolmen muutosajankohdan selittämi-
seen: ylempi paleoliittikausi, domestikaation
alku, kasteluviljelyn alku. (1969: 75–76)

Metsästys ja keräily -kaudellakin tietyt alueet pystyivät ylläpitämään korkeampia väestötiheyksiä ja suurempaa väestömäärää kuin toiset, koska niillä oli enemmän syötäväksi kelpaavia resursseja. Flanneryn mielestä näyttäisi siltä, että Lähi-idässä esimerkiksi Levantin rannikon sekatomimetsä ylläpiti tiheämpiä väestöjä ylemmällä paleoliittisella kaudella kuin jotkut sisämaan puuttomat aroalueet. Tämä muodostaisi eräänlaisen 'optimaalisten' habitaattien mosaiikkeja, joiden välillä sijaitsisi 'vähemmän suotuisia' elinympäristöjä. Binfordin mallissa näille marginaalisemmille alueille (*recipient systems*) kohdistuisi syklinen demografinen paine optimaalisten naapurialueiden taholta (*donor systems*). Optimaalisilla alueilla väestö kasvaa, tytäryhmittä puhkeavat niistä erilleen ennen kuin alueen kantokyky vaarantuu ja muutavat viereisille marginaalialueille. Marginaalialueilla tiheystasapaino täten järkkyy kausittaisesti, nostaen väestön liian lähelle kantokyvyn rajaa. Täten paine uusien ravintolähteiden käyttämiseksi olisi tuntuvimmin kasvukeskusten reunoilla, ei itse keskukissa. (Flannery 1969: 76). *Broad spectrum* -vallankumous oli mallin mukaan strategia, joka ehkäisi väestöpäatasapainoa Lähi-idän vähemmän suotuisilla metsästysalueilla ja joka levisi vakiinnuttuaan jopa suotuisille alueille. Siihen kuului runsaasti ruoka-aineita, joita naisten ja lasten oli helppo kerätä. (Flannery 1969: 78-79).

Ei mennyt kauankaan, kun Flannery vetäytyi pois päin mallistaan: arkeologinen aineisto ei osoitakaan voimakasta väestönkasvua "optimaalisilla" alueilla, vaan pikemminkin "marginaalisilla" alueilla. Mallin vaarana on tehdä väestönkasvusta ja ilmastonmuutoksesta maanviljelyn ensisijaisia käynnistäjiä. Maanviljely on voinut olla seurausta sedentaaristen yhteisöjen lisääntymisestä - demografinen muutos tämäkin - joka puolestaan on voinut johtua sosiaalisista ja

'poliittisista' tekijöistä. (Flannery 1973: 284).

Cohenin jatkuvan väestönkasvun malli

Cohenin jatkuvan väestönkasvun mallin lähtökohtana on ihmispopulaatioiden sisäsyntyinen biologinen kyky väestönkasvuun. Ihmispopulaatiota ei tulisi pitää pelkkänä tasapainoon pyrkivänä systeeminä (Cohen 1975: 81), vaan väestönkasvu ja väestöpaine tulisi hänen mielestään nähdä aktiivisina voimina, jotka jatkuvasti muokkaavat ekosysteemiä ja ihmisen kulttuurista vastetta siihen. Koska ihmisen väestönkasvu on jatkuvaa, on jo metsästäjä-keräilijä -väestöjen kasvu tietyn kynnyksen tai kyllästymistason yli mahdollisesti aiheuttanut stressitilanteen, jonka takia näiden väestöjen oli välttämätöntä alkaa lisätä ruokavarojaan keinotekoisesti. Maanviljelyllä on Cohenin mukaan vain yksi etu metsästykselle ja keräilyyn verrattuna: se tuottaa enemmän kaloreita tiettyssä ajassa tiettyä maa-alaa kohti ja täten pystyy elättämään tiheämpää väestöä. Siksi sitä harjoitettaisiin ainoastaan silloin, kun se väestöpaineen takia on välttämätöntä. (Cohen 1977: 11-12, 15). Cohen pitää myös nykyisten metsästäjä-keräilijä -väestöjen alhaisia väestökokoja ja väestötiheyksiä anomaliaina (1975: 86). Väestönkasvuvauhti olisi siten kulttuurisen valinnan tulos, ja jotkut väestöt valitsisivat väestönkasvunsa rajoituksen metsästyksellä ja keräilyllä ylläpidettävälle tasolle (Cohen 1975: 88-89).

Cohen ehdottaa, että jo sedentaarisuus itsessään oli vastaus väestöpaineeseen. (Cohen 1977: 37). Sedentaarisuus ei hänen mielestään useimmissa tapauksissa johtuisi uusien resurssien löytymisestä, jotka mahdollistaisivat ympäri vuoden asumisen yhdessä paikassa, vaan pikemminkin resurssien vähenemisestä vuotuisikierron eri osissa, tai ryhmien tunkeutumisesta toisensa alueille.

Alueilla, joissa runsaita, mutta huonolaatuisia ruoka-aineita on saatavilla kausittaisesti, väestöpaine saattaisi pakottaa yhteisön elämään yhä vahvemmin näiden toissijaisten ravintoresurssien varassa ja lopulta asettumaan aloilleen ja kehittämään varastointimahdollisuuksia niiden ylläpitämiseksi. (Cohen 1977: 83). Heinäkasvien käyttö ja jyvien varastointi ovat Cohenin mukaan käyttäytymismalleja joita harjoitetaan väestöpaineen alaisena. Ensisijainen syy villien viljojen domestikaatioon olisi siten ollut jyvien määrän lisääminen. (Cohen 1977: 147–148).

Ilmastonmuutoksen merkitys hänen mallisanaan on lähinnä siinä, että se loi olosuhteet domestikaatiolle. Väestönkasvu ja lisääntynyt kilpailu lisäsivät tarvetta saada enemmän ruokaa maa-alaa kohti, mikä johti saatavilla olevien runsassatoisten kasvilajien domestikointiin. Ilmastonmuutos Lähi-idässä on ehkä edesauttanut sellaisten kasviyhdyksien syntymistä, joita käytettiin varhaisen maanviljelyn yhteydessä juuri ennen domestikaatiota. Ilmastonmuutos yksinään ei kuitenkaan riitä selitykseksi, sillä niitä oli tapahtunut myös aiemmin. (Cohen 1977: 143–144).

Koska primitiivisellä maanviljelyllä ei ollut muuta etua metsästykseseen ja keräilyyn nähden kuin että se tarjosi suuremman kokonaiskalorimäärän pinta-alayksikköä kohti - ja työmäärä henkeä kohti näyttää lisääntyneen ja ruokavalion laatu huonontuneen - Cohen ehdottaa, että huomio tulisi kiinnittää niihin olosuhteisiin, missä metsästäjä-keräilijä - väestöt katsovat domestikaation olevan kannattavaa. Ensisijaisena muuttujana on tiettyä aluetta asuttavan väestön koon ja tuolla alueella erilaisten taloudellisten strategioiden tuottavuuden tai potentiaalisen tuottavuuden välinen suhde. Keskeisenä muuttujana toimii väestötiheys. (Cohen 1977: 279, 283).

Kahden alueen tarkastelua

Väestöpainemalleja sekä väestöpaineen ja väestönkasvun asemaa tarkastellaan seuraavassa kahden alueen neoliittisen transition selittämisessä. Alueiksi on valittu Tehuacán-laakso Meksikossa sekä Ertebølle-kulttuurin aikainen Tanska nimenomaan siksi, että alueiden ja niissä tapahtuvan neolitiisaatioprosessin erilaisuus tekee tarkastelusta erityisen mielenkiintoista. Molempien alueiden osalta väestöpaine on nähty ruoantuotantoon siirtymisen syynä, ja siihen perustuvia selityksiä on myös kritisoitu.

Tehuacán-laakso

Tehuacán-laaksosta Meksikon Keskiylängöllä on olemassa Mesoamerikan täydellisin arkeologinen jatkumo mitä tulee asutushistoriaan ja toimeentulomuutoksen tutkimiseen, sekä havaittavasti pisin maissin (*Zea Mays*) domestikaatiohistoria. Sijainti semiaridisella ylänköseudulla on suosinut arkeologisen aineiston säilyvyyttä (MacNeish 1964: 531; 1992: 109; McClung de Tapia 1997: 812). Suuri osa Tehuacán-laakson toimeentulotutkimukseen liittyvästä materiaalista kaivettiin vuosina 1961–65 Tehuacán-projektin yhteydessä. Inventoinneissa vuosina 1960–63 löydettiin 454 asuinpaikkaa, ja määrä on sittemmin kasvanut yli tuhanteen. 16 paikkaa kaivettiin. (MacNeish 1992: 78). Projekti on edelleen yksi Meksikon esihistorian perusteellisimmista tutkimuksista (Flannery & MacNeish 1997: 660). Aineisto on saatu erityisesti luolista, joissa mm. orgaanisen aineksen säilyvyys on ollut erittäin hyvä.

Mesoamerikan ekologinen monimuotoisuus toistuu Tehuacán-laaksossa. Meksikolle on tyypillistä erittäin vaihtelevat ympäristötyypit, ja ihminen käytti hyväkseen kaikkia ekologisia vyöhykkeitä. Epäilemättä tämä biodiversi-



Tehuacán-laakson sijainti Meksikon semiaridisen keskiylängön kaakkoisosassa. Laaksossa toistuu Mesoamerikan ekologinen monimuotoisuus. (Kartta: TK).

teetti on vaikuttanut kotoperäiseen kasvien domestikointiin ja sitä seuranneeseen viljelytoiminnan alkamiseen. (McClung de Tapia 1997: 812). Varhaisimmat asutuksen merkit laaksossa ovat noin 14 000 vuoden takaa. Neoliittinen transitio oli siellä hyvin hidas, n. 12000–900 BC välisenä aikana vähäistä viljelytoimintaa harjoittavat liikkuvat metsästäjä-keräilijät muuttuvat vähitellen sedentaarisiksi maanviljelijöiksi.

Miten sitten prosessuaalisia väestöpainemalleja on sovellettu Tehuacán-laakson osalta? Esimerkiksi Cohen uskoo, että Meksikon esihistorian taloudellinen yleissuuntaus ja erityisesti taloudelliset ja demografiset tapahtumat esim. juuri Tehuacánissa - väestön lisääntymisen ja väestötiheyksien kasvun muodossa - tukevat olettamusta, että maanviljely oli vain yksi osa niistä taloudellisista järjestelyistä, jotka osoittavat väestöpaineen suuntaan. Meksikolaiset viljelykasvit ovat hänen mukaansa luonteeltaan vähemmän suosittuja ruokia, joita käytettiin lähinnä hätätilanteissa. Cohenin mielestä on myös muita todisteita väestöpaineesta, vaikka ei välttämättä varsinaisesta korkeasta absoluuttisesta väestötiheydestä. Meksikon arkeologisessa aineistossa esiintyy useita suuntauksia, jotka osoittavat asteittaisesti laajenevaa resurssipohjaa ja resurssien käyttöä. (Cohen 1977: 217-219). Myös asuinpaikkojen määrä ja

koko kasvaa ajan kuluessa: väestönkasvu ja sedentaarisuuden lisääntyminen näyttää käynnistyvän reilusti ennen kuin maanviljelyksestä tulee talouden perusta. (Cohen 1977: 221). Väestönkasvun syistä Cohen ei sano mitään, ja myöntää itsekkin, että taloudellisten paineiden syyt ovat kiistanalaisia (Cohen 1977: 217). Koska Cohen kehitti väestöpainemallinsa alun perin Perun rehevien rannikkoseutujen pohjalta (1975), on syytä kysyä, miten hyvin se sopii Tehuacánin kaltaisen semiaridisen ylänköseudun toimeentulomuutoksen selittämiseen. Esimerkiksi MacNeish pitää Cohenin mallia varteenotettavana runsasresurssisten alueiden osalta, mutta se ei hänen mielestään sovi ollenkaan Tehuacániiin, jonka kaltaiseen ankaraan ympäristöön malli on aivan liian suoraviivainen (Ferrie 2001: 725).

Meyersin (1971) mielestä Binfordin epätasapainomalli tarjoaa selityksen niille valintapaineille, joiden johdosta maanviljelystä olisi tullut hyödyllisempää kuin metsästyksestä ja keräilystä myös Mesoamerikassa. Hän esittää, että maanviljelyn kehitykselle välttämätön demografinen stressi johtui nimenomaan sisäisestä väestönkasvusta: alueilla, jotka eivät olleet marginaalisia ihmisasutukselle ja mistä poismuutto ei ollut mahdollista, väestö olisi ollut taipuvainen kasvamaan kunnes seurasi sisäinen demografinen stressi. Esihistoriallinen Tehuacán on saattanut olla sellainen alue, sillä ympäröivät alueet olivat samankaltaisten ryhmien jo valmiiksi asuttamia. Meyers ehdottaa yhdistettyä hypoteesia: tarvitaan tietty demografinen stressi, sopiva ympäristö sekä sopivan tasoinen ja tyyppinen teknologia. Sopiva ympäristö on sellainen, jossa esiintyy erilaisia mikroympäristöjä, laaja valikoima kasvi- ja eläinresursseja, useita ekologisia lokeroita; se on ilmastoltaan kuiva ja siellä esiintyy kahdentyyppisiä resursseja, negatiivisella ja positiivisella takaisinkytkennällä reagoivia. Maanviljelyn kehi-

tystä edellyttävä teknologia olisi puolestaan sellaista, että miltei mitä tahansa syötävää kasvi- tai eläinresurssia olisi mahdollista käyttää järjestelmällisesti hyväksi. Meyers myöntää kuitenkin itse, että mallin yhtä päätekijää, eli demografista stressiä (sisäistä tai ulkoista), ei voida Tehuacánin laaksossa todistettavasti havaita, joten hänen mallinsa on tältä osin täysin hypoteettinen. (Meyers 1971:119-121).

Christensonin mallissa (1980) keskeisellä sijalla on keskimääräinen toimeentulotehokkuus (*efficiency*), joka saadaan tuoton (*output*) ja panostuksen (*input*) suhteesta: $E=O/I$. Mitä tahansa tuottoa kohti tehokkuus on maksimoitu, kun panostus (vaiva tai kustannus) on minimoitu. Toimeentulotalouksissa, joissa ravinnonhankinta tapahtuu etupäässä paikallista kulutusta varten, tuoton kasvattamisen pääasiallinen syy on mallin mukaan väestönkasvu. Siten väestönkasvu ja laskeva toimeentulotehokkuus ovat läheisessä yhteydessä. (Christenson 1980: 33). Christensonin mukaan Tehuacán-laakso on niitä harvoja alueita maailmassa, joissa mallia voidaan kvantitatiivisesti testata. Testin pohjana on resurssidiversiteetin laskeminen jokaisessa Tehuacán-laakson kulttuurivaiheessa ja sen vertaaminen väestönkehitykseen ja ihmisen ravintolokeron (*human food niche*) laajuuteen. Väestönkasvun ja toimeentulon intensivoiminnan välinen suhde näyttääkin olevan läheinen. Aineiston perusteella voidaan olettaa, että ajan mittaan laakson esihistorialliset asukkaat käyttivät yhä enemmän vaivaa toimeentulon hankkimiseen. Toimeentulotehokkuus kasvaa ajan mukana sitä mukaa, kun maissisadot kasvavat, mutta kastelun lisääntyvä käyttö arkaaista kautta seuraavalla formatiivisella kaudella kuitenkin viittaa siihen, että kokonaistehokkuus oli yhä laske-
massa. (Christenson 1980: 39–44).

MacNeishin multilineaarisisessa mallissa (1992)

metsästys- ja keräilystrategia voi kehittyä kyläasutukseksi ja täyspäiväiseksi maanviljelyksi (*village agriculture*) useita eri reittejä eri puolilla maailmaa ja erityyppisillä alueilla. Keskeisellä sijalla ovat maanviljelyn kehityksen 'keskuksissa' (*centers*) ja 'epäkeskuksissa' (*non-centers*) tapahtuvat ensisijaiset, toissijaiset ja kolmossijaiset kehityskulut (*primary / secondary / tertiary developments*), jotka puolestaan riippuvat erilaisista 'välttämättömistä' ja 'riittävästä' ehdoista (*necessary / sufficient conditions*). Tehuacán-laakso kuuluu tässä mallissa keskualueisiin (*primary centers*), jossa tapahtuvan ensisijaisen kehityksen MacNeish esittää välttämättömien ja riittävien ehtojen positiivisena takaisinkyntäsysteminä. (MacNeish 1992: 11-12, 19-33, tab. 3.5. s. 116).

Vaikka MacNeish kritisoikin kulttuurimateriaalisteja, joita väestöpainemallien kehittelijät pääasiassa ovat, hänen omassa mallissaan kuitenkin väestönkasvu ja väestöpaine ovat selkeästi tärkeitä takaisinkyntäsystemin osia ja voivat toimia sekä synnä että seurauksena tuotannon intensivoimisen suhteen. Asteittain lisääntyvä sedentaarisuus on tässäkin mallissa tärkeässä asemassa. Esimerkiksi Tehuacánissa lisääntyvä viljelytoiminta johti lisääntyvään sedentaarisuuteen, mikä puolestaan lisäsi väestönkasvua. Viljelytoiminnan erikoistuminen ja viljelykasvien tuottavuuden parantuminen lisäsi väestönkasvua entisestään. (MacNeish 1992: 327). 'Ensisijaisia kehityskulkuja' näyttää tapahtuneen vain keskuksissa, kuten Tehuacánissa, joissa ympäristö oli varsin ankara. Merkittävimpänä liikkeellepanevana voimana näillä alueilla MacNeish pitää pyrkimystä toimeentulomahdollisuuksien turvaamiseen ja liikkuvuuden vähenemistä. Väestönkasvu olisi pikemminkin näiden tekijöiden seuraus eikä syy. Väestöpaineen merkitys käynnistäjänä olisi puolestaan merkittävämpi toissijaisten kehityskulkujen kohdalla. (MacNeish 1992: 361).

Ertebølle-kulttuurin aikainen Tanska

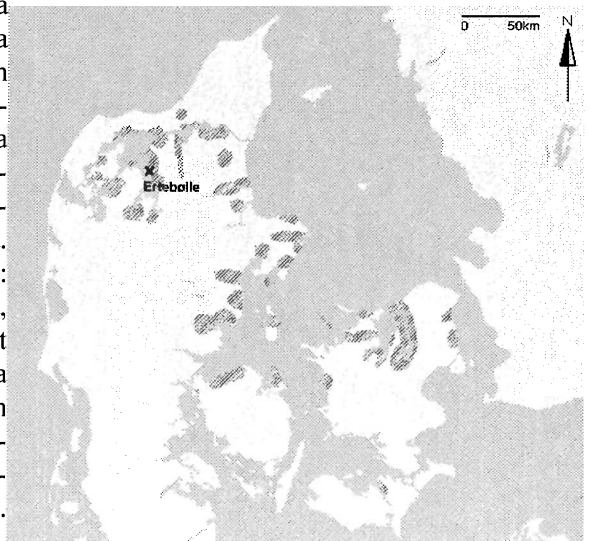
Siitä, kuinka maanviljely alkoi eteläisessä Skandinaviassa, esiintyy kolme päähypoteesia: 1) maanviljely oli ulkopuolisten väestöjen tuomaa (kolonisaatio), 2) varhaisneoliittinen kulttuuri kehittyi paikallisesta mesoliittisesta kulttuurista, 3) edellisten yhdistelmä: esim. pieni maahanmuuttajien joukko toi neoliittisen ”peruspaketin”, jonka paikalliset asukkaat omaksuivat. (Price 2000b: 290)

Siirtyminen metsästävästä maatalonviljeleviin yhteisöihin tapahtui manner-Euroopan pohjoisosassa hyvin lyhyessä ajassa: vuosien 4000–3800 BC välisenä aikana. Viljelykasvien käyttöönottoa edelsi kuitenkin erittäin pitkä kontaktivaihe metsästäjien ja maanviljelijöiden välillä. Myös kehitys täyteen riippuvuuteen maanviljelystä oli hyvin hidasta. (Price 2000b: 271–272). Domestikaatit olivat viimeisimpiä tuotteita, joita myöhäimesoliittiset yhteisöt omaksuivat ”neoliittisesta paketista”. Tälle viivästykselleärkevin selitys lienee se, että ympäristössään menestyksekkäillä kalastaja-metsästäjillä ei ollut domestikaateille paljoakaan käyttöä. Väestöt olivat kaikilla tasoilla kompleksisia ja erikoistuneita yhteisöjä, jotka keskittyvät runsasresurssiin meri-, joki- ja järviympäristöihin. Kanssakäyminen ympäröivien viljelijäyhteisöjen kanssa on selvää, kysymykseksi nousee siis, tapahtuiko siirtyminen kolonisaation vai alkuperäisten asukkaiden omaksumisen kautta. (Price 2000b: 290; Price & Gebauer 1992: 97). Jatkuvuuden aste on kuitenkin merkittävä, eivätkä maanviljelijätulokkaat syrjäyttäneet alkuperäistä mesoliittista väestöä. Ainoa varteenotettava migraatiomalli näyttää olevan sellainen, jossa pieni joukko tulokkaita sulautuu olemassaolevaan metsästäjä-keräilijä -väestöön. (Price 2000a: 5; Thorpe 1999: 89).

Ertebølle-kulttuuri 5500–4100 BC kehittyi atlanttisen ilmastokauden aikana edeltävästä

Kongemose-kulttuurista. Atlanttisella kaudella tapahtunut merenpinnan nousu, Litorinatransgressio, pyyhki pois boreaalisen kauden rantaviivan, jolloin maa-ala pieneni, mutta samalla syntyi erittäin pitkä vuonoista, lahdista ja lukemattomista pienistä saarista koostuva rantaviiva. Merenpinta nousi keskimäärin 20 metriä. Syntyi uusia tuottavia ja vaihtelevia ekologisia lokeroita. Vallitseva korkea kesän keskilämpötila sekä mineraalien huuhtoutuminen mereen aiheutti sen, että rannikkovyöhykkeen resurssien tuottavuus kasvoi huomattavasti. Ajanjaksolla jääkauden lopusta 4000-luvun lopulle BC, jolloin ilmaantuivat ensimmäiset merkit maanviljelystä, tapahtui useita merkittäviä ilmastomuutoksia. (Jensen 1982: 19–20, 22; Andersen 1995: 42–43; Burenhult 1999: 218, 227).

Vaikka sekä rannikon että sisämaan resursseja käytettiin intensiivisesti hyväksi, oli Ertebølle-väestö erikoistunut eri simpukkalajien, varsinkin osterin hyödyntämiseen. Ostereita hyödynnettiin erityisesti keväällä, kun muiden resurssien tuottavuus ja saattavuus oli heikkoa (Rowley-Conwy 1984: 311–



Køkkenmøddigien levinneisyys Tanskassa. Lähde: <http://www.mem.dk/faktuelt/Grafik/kort2.gif>, Andersenin (1995, fig. 8, s. 49) mukaan.

312). Halutuimpia asuinpaikkoja olivat joensuualueet. Vaikka suurille rannikko-asuinpaikoille olivat tyypillisiä huomattavista simpukankuorikerrostumista muodostuvat ateriatunkiot, *kokkenmøddingit*, olivat ne vain yhdentyyppisiä rannikkoasuinpaikkoja. Niitä yleisempiä olivat asuinpaikat, joilta ei simpukankuorikerrostumia ole. Asutusmalli näyttää olleen hyvin vakaa. (Andersen 1995: 48, 62).

Eteläisemmiltä maanviljely-yhteisöiltä omakuttu keramiikka ilmaantuu ensimmäistä kertaa noin 5000 BC (Burenhult 1999: 222). Ertebølle-asuinpaikoilta tunnetaan enemmän ja useamman tyyppistä esineistöä kuin edeltäviltä kausilta. Teknologiset parannukset vanhoissa esinetyypeissä ja kokonaan uusien materiaalien ja tekniikoiden käyttöönotto heijastaa resurssienkäytön intensivointia. (Price 1985: 354). Paikallisten resurssien intensiivisempi käyttö yhdessä suuren ryhmäkoon kanssa altisti väestön suuremmalle haavoittuvuudelle. Tiedetyt teknologiset ratkaisut ja resurssien käyttötapa (esim. suuret kalaverkot, massasaalistus) takasi kuitenkin suuremman turvallisuuden toimeentulon suhteen. (Rowley-Conwy 1984: 301).

Mesoliittisen ja neoliittisen kauden vaihteessa osterimäärien jyrkkä lasku, mikä johtui meren suolapitoisuuden laskusta, näkyy asuinpaikkojen tunkioiden lajistossa ja rakenteessa. Osteritunkioiden muodostumisen loppu osuu yksin merkittävimmän merenpinnan laskun (regressio) kanssa. (Rowley-Conwy 1984: 312–315). Erikoistuminen kapeaan resurssivalikoimaan on todennäköisesti saanut aikaan tilanteen, jossa pienetkin heilahtelut saatavuudessa aiheuttavat ongelmia. Tällaista yli-riippuvuutta mahdollisesti edisti kilpailu läheisten maanviljely-yhteisöjen taholta ja johti liialliseen resurssilokeron erikoistumiseen ja lopulta metsästys- ja keräilytalouden romahuttamiseen. Tällainen kehitys on ollut mahdol-

linen esim. Ertebøllessä. (Zvelebil 1990: 87).

Maanviljely olisi ilmeisestikin voitu omaksua Tanskassa paljon tapahtunutta nopeammin. Viive on selkeä, sillä läntisen Itämeren alueella vakaa ja tuottava metsästäjä-keräilijä -talous oli kelvollinen vaihtoehto maanviljelylle. On väitetty, että kompleksiset sedentaariset metsästäjä-keräilijät (yleensä kalastajayhteisöt) olisivat vastaanottavaisempia maanviljelyn omaksumiselle kuin liikkuvammat ryhmät. Kuitenkin viljely levisi Euroopassa nopeasti pikemminkin ensin liikkuvien *broad spectrum* -ryhmien keskuuteen ja pysähtyi lähestyessään rannikkoseutujen erikoistuneiden metsästäjä-keräilijöiden alueita. (Rowley-Conwy 1985: 189; 1983: 125; Zvelebil 1990: 87).

Väestöpainemalleja kehiteltiin Tanskan neoliittisen transition osalta erityisesti 1970- ja 80-lukujen taitteessa. Esimerkiksi Jensenin lähestymistapa Tanskan esihistoriaan on ekologinen ja demografialla on tärkeä osuus. Hän yrittää samalla jäljittää kehitystä, jossa ihmisen työmäärä ja -panostus kasvaa, sekä tämän kehityksen suhdetta demografiaan. (Jensen 1982: 22). Tässä hän on hyvinkin Boserupin ja Cohenin linjoilla.

Merenpinnan nousut atlanttisen kauden aikana ovat Jensenin mukaan hyvinkin voineet johtaa Tanskan alueella lisääntyneeseen väestöpaineseen jo pelkästään siitä syystä, että saatavilla oleva maa-ala on pienentynyt (1982: 29), mikä puolestaan on vaikuttanut pysyvemmän asutuksen syntymiseen ja suurempaan paineeseen resursseja kohtaan. Jonkin aikaa runsaat ja vaihtelevat resurssit rannikkovyöhykkeellä ovat helpottaneet väestöpainetta, mutta pidemmällä aikavälillä tilanne tuli kestävämmäksi. Sisämaan resurssjakoin on käytetty hyväksi. Tämä kehitys on nähtävissä jo edeltävässä Kongemosekulttuurissa. (Jensen 1982: 41–42).

Kehityksen tämän mukaan voisi tiivistää seuraavasti: Noin 6000 BC tapahtuneet muutokset ympäristössä aiheutti muutoksia demografisessa tilanteessa ja/tai toimeentulo- ja asutusmalleissa noin 6000–4700 BC välisenä aikana. Varsinainen väestön koko on saattanut pysyä muuttumattomanakin. Noin 4700 BC merenpinnan noususta johtuva ympäristömuutos muutti väestötasapainoa siten, että väestönkasvu nopeutui selkeästi, mistä seurasi toimeentulomuodon rajojen ylitys ja ympäristön manipuloinnin asteen kasvu. Ratkaisevana tekijänä toimi sedentaarimpi asutusmuoto. 4200 BC nähdään ensimmäiset epäsuorat merkit maanviljelystä ja suppilopikarikulttuurin ilmaantuminen. 3900–3800 BC ilmaantuvat ensimmäiset varmat merkit maanviljelystä. (Jensen 1982: 49–51).

Jensen jatkaa demografisen aspektin kehitystä varhaisen maanviljelyn osalta Boserupin ajatusten pohjalta: varhainen maanviljely noin 4200 BC voidaan nähdä vastauksena laskevaan elintasoon ja kasvavaan työmäärään. Jensen hylkää täysin ajatuksen uudesta väestöstä edes osittain: maanviljelyn omaksumiseen johtanut kehitys on hänen mukaansa täysin sisäsyntyinen prosessi (1982: 79–81). Hieman toisentyypinen on Paludan-Müllerin dynaaminen väestöpainemalli paikalliselle neoliittiselle transitiolle Luoteis-Själlannin alueella. Mallin lähtökohtana on resurssi-alueiden luokitus (*resource space ranking*), jossa resurssi-alueet jaetaan seitsemään tyyppiin. Lajidiversiteetti ja populaatioiheys on yleensä suurin kunkin ekologisen vyöhykkeen reuna-alueilla. (Paludan-Müller 1978: 123). Tarkasteltavan alueen ekologinen perusrakenne on vastaava kuin Binfordin mallissa (1968), jossa 'paikalliset selektiiviset paineet' voivat johtaa ympäristön hyödyntämisen intensivointiin ja sitä kautta aktiiviseen ruoantuotantoon (Paludan-Müller 1978: 137). Mallin pääkohdat voidaan tiivistää seuraavas-

ti: Atlanttisen kauden lämpömaksimin alussa joensuualueiden kantokyky kasvoi huomattavasti, mikä salli pysyvän asutuksen samalla alueella ensimmäistä kertaa. Sedentaarisuuden lisääntymisen myötä alueen väestönkasvua rajoittavat tekijät poistuivat tai tulivat riittämättömiksi, mistä seurasi väestönkasvun kiihtyminen. Joensuualueilta alkoi irtaantua 'liikaväestöä'. Sisämaan vesistöjen ja merensaarien kausittainen käyttö lisääntyi. Väestönkasvun jatkuessa joensuualueilta irtautui edelleen liikaväestöä vähemmän suotuisille alueille, ja jonkin ajan kuluttua näiden alueiden optimaalinen kantokyky oli saavutettu. Kantokyvyn nostaminen oli siis välttämätöntä. Ainoa manipulaatiolle mahdollinen alue oli kasvuhuipussaan oleva metsä erityisesti sisämaassa. Hyödyllisiä lajeja varten raivattiin metsää ja resursseja alettiin muutenkin kontrolloida tarkemmin. Lopulta täytyi turvautua lähialueilta saatavilla oleviin domestikaatteihin. (Paludan-Müller 1978: 153–154).

Toisin kuin monet, esimerkiksi Rowley-Conwy ei pidä väestönkasvumalleja Ertebøllen osalta uskottavina. Kun Cohenin (1977) jatkuvan väestönkasvun mallia soveltaa Tanskaan, malli voisi toimia kahdella tavalla: 1) *Sisäisesti*, jolloin metsästäjä-keräilijäväestö kasvaa siihen pisteeseen, jossa maanviljelyn omaksuminen välttämätöntä. Tätä tapaa on sovellettu kahdessa edellä esitettyssä mallissa. 2) *Ulkoisesti*, jossa läheisten maanviljelijäväestöjen väestönkasvu pakottaa ne laajentamaan alueitaan Tanskaan (kolonisatiomalli). Ongelmat ovat siinä, että paikallisesti väestöt kokevat yleensä suuria vaihteluita. Näin on saattanut olla varsinkin Tanskassa, jossa jääkauden jälkeiset ilmaston- ja ympäristönvaihtelut ovat vaikuttaneet voimakkaasti. Rowley-Conwy on sitä mieltä, että jos väestön kasvuvauhti on ollut luokkaa 0,0007-0,003 % vuodessa, ei niin pienellä kasvulla ole voinut olla merkitystä maanviljelyn omaksumisessa. Myöskään 'kolonisaa-

tiodynamiikasta' ei tanskalaisessa aineistossa näy merkkejä. (Rowley-Conwy 1985: 191).

Huomioita ja kriittisiä näkökulmia

Ekologisen kontekstinsa valossa sedentaarisuutta ja väestönkasvua korostava prosessuaalinen selitysmalli näyttäisi periaatteessa sopivan Ertebøllen neoliittisen transition selittämiseen paremmin kuin monella muulla alueella: merenpinnan nousu pienensi metsästyalueita ja kasvatti väestöntiheyttä, mutta loi hyvät olosuhteet runsaiden merellisten resurssien käytölle, samalla kun sedentaarinen asutus lisääntyi ja vakiintui rannikko- ja joensuualueilla. Sedentaarisuus puolestaan loi edellytykset väestönkasvulle.

Toinen asia on, onko tämä johtanut varsinaiseen väestöpaineeseen. Se, mikä osoittaa väestöpainetta, on monesti tulkinnanvaraista. Ilmeisesti Ertebøllen aikana väestö oli suhteellisen tiheää, erityisesti rannikolla, mutta mitään ilmeisiä todisteita maanviljelyä edeltävästä väestöpaineesta ei välttämättä ole (Price & Gebauer 1992: 108). Etelä-Skandinavian alueella ympäristönmuutokset mesoliittisena aikana (merenpinnan nousu, metsän kasvuhuippu) nostivat väestöntiheyttä, vaikka itse väestömäärissä ei olisi tapahtunut muutoksia. Kysymykseen väestöpaineesta on arkeologisesti vaikea vastata, sillä väestömääriä ja -tasoja on hankala mitata. Yksi lähestymistapa on asuinpaikkojen määrän ja koon tutkiminen, tosin muutokset näissä saattavat johtua muista syistä kuin väestötekijöistä. Koska mesoliittisten asuinpaikkojen määrä ei ole kovin suuri, ei esim. Pricen mielestä resurssihin kohdistuva väestöpaine ole ollut mikään tekijä. Myöskään varhaisneoliittisella kaudella ei asuinpaikkojen määrässä voida havaita kasvua ja niiden koko on jopa ollut pienempi kuin mesoliittisella kaudella. Nämä seikat viittaisivat siihen, etteivät demo-

grafiset tekijät olleet ratkaisevassa asemassa maanviljelyyn siirtymisessä. (Price 2000b: 293–295).

Atlanttisen ja subboreaalisen kauden vaihteessa näyttää siltä, että ympäristönmuutokset ovat jossain määrin vaikuttaneet resurssien saatavuuteen, mutta ei ole vahvaa näyttöä siitä, että sillä olisi ollut merkittävää vaikutusta väestöön. Myöskään muu evidenssi ei viittaa siihen, että ympäristönmuutos tai ravintostressi olisivat olleet merkittäviä tekijöitä maanviljelyyn siirtymisessä. Ravintostressin merkkejä ei myöskään näy mesoliittisessa kalmistoaineistossa. (Price 2000b: 295-296; Lidén 1995: 31). Maanviljelyyn siirtyminen Pohjois-Euroopassa tapahtuu alueella, missä menestyvillä, sedentaarisilla metsästäjä-keräilijöillä on paljon syötävää - tämä ei siis ole mikään marginaalialue (Price & Gebauer 1992: 112).

Tehuacán-laakson osalta prosessuaaliset väestöpainemallit ovat huomattavasti sovellettavissa, puuttuahan sieltä pitkän aikaa eräs mallien perusedellytyksistä eli sedentaarinen elintapa. Myöskään mittavia ympäristönmuutoksia, jotka olisivat aiheuttaneet muutoksia väestöntiheydessä ja pakottaneet väestön muuttamaan toimeentulokäyttäytymistään, ei alueella ole pleistoseenin lopun jälkeen tapahtunut. Väestönkasvu Tehuacán-laaksossa sinänsä on tosiasia, mutta aineistosta ei voi kuitenkaan päätellä edelsikö väestönkasvu siirtymistä ruoantuotantostrategiaan, seurasiko se sitä vai toimivatko nämä asiat vuorovaikutuksessa keskenään (Zeitlin & Zeitlin 2000: 105). Varsinaisen väestöpaineen osoittaminen on vielä vaikeampaa. Monien mielestä väestömäärät niin Tehuacánissa kuin muuallakin Mesoamerikassa ovat olleet koko ajan tuotantopotentiaalien alapuolella sekä arkaaisella että sitä seuranneella formatiivisella kaudella. Mesoamerikan arkaaisen kauden aineistoa ei pidetä riittävänä osoittamaan systemaattisesti

demografisen muutoksen, domestikaation, sedentaarisuuden ja maanviljelyn syy- ja seuraussuhteita (Blanton *et al.* 1993: 46). Onkin totta, että Mesoamerikan arkaaisen kauden tutkimuksessa ei ole edistytty merkittävästi lähes neljään vuosikymmeneen. Tässä suhteessa ongelmaksi on muodostunut myös Meksikon nykyinen huima väestönkasvu: muinaisia asuin- ja löytöpaikkoja tuhoutuu yhä kiihtyvällä vauhdilla. (Flannery & MacNeish 1997: 671).

Tehuacán-laakson osalta on myös esitetty, että maanviljely olisi syntynyt tarpeesta lisätä ruokavaroja puutekausina, jotka ovat usein kuivia kausia. Laaksohan ei ole siinä mielessä runsasresurssinen alue kuten Ertebølle. Vaikka väestöpainetta ei väestönkasvusta huolimatta muodostuisikaan, on jonkinlainen 'resurssi-stressi' saattanut olla kyseessä. Maanviljely voi siis kehittyä keinoksi lieventää kausittaisia vajauksia ja jopa reaktiona pitkittyneeseen ympäristön huononemiseen. Sekä maanviljelyn alku että leviäminen on voinut tapahtua selvästi erilaisia teitä eri puolilla maailmaa. Voi olla, että näin on tapahtunut myös Mesoamerikan kaltaisen ekologisesti monimuotoisten kulttuurialueen sisällä. (Blake *et al.* 1992:148).

Lopuksi

Vaikka yksi väestöpainemallien lähtökohdista oli ympäristödeterminismin kritiikki, sisältyy ympäristönmuutos kaikkiin tavalla tai toisella. Ilmaston- ja ympäristönmuutos luo näissä malleissa nimenomaan ne olosuhteet, missä väestöpaine ilmenee. Ratkaisevaa malleissa on sedentaarinen asumismuoto. Kun metsästäjä-keräilijät muuttavat elintapaansa liikuvasta sedentaarisempaan, väestöä siihen asti rajoittavat tekijät höltyvät ja väestönkasvu kiihtyy. Kun erkanemisvaihtoehtoja ei ole, esim. lähialueet ovat samantyyppisten

yhteisöjen jo asuttamia, täytyy toimeentuloa intensivoida ottamalla käyttöön aikaisemmin vältettyjä resursseja. Tämä johtaisi lopulta domestikointiin ja aktiiviseen ravinnontuotantoon. Tässä korostuu väestöpainemallien käsitys ihmispopulaatioiden sisäsyntyisestä kyvystä väestönkasvuun.

Väestöpaineen määrittely ja varsinkin havainnointi arkeologisesta aineistosta ovat ongelmallisia mallien kannalta. Väestöpaine yksinkertaisimmin määriteltynä on resurssien ja väestön välinen epätasapaino. Epätasapaino voi johtua väestönkasvusta, vähenevistä tai huononevista resursseista tai kummastakin. Epätasapaino voi olla yleistä tai paikallista. Koska mallit eivät ota huomioon ihmisen tietoista päätöksentekoa, metsästäjä-keräilijä - yhteisö näyttäytyy niiden näkökulmasta passiivisena tai kykenemättömänä sopeutumaan muuttuviin olosuhteisiin pitkällä aikavälillä.

Väestöpainemallien hyvä puoli on nimenomaan niiden selittävyys ja yleismaailmallisuus ja se, että niillä on yksi yhteinen nimittäjä. Myös sitä, että ne vastaavat kysymykseen 'miksi?', siinä missä useimmat mallit keskittyvät kysymykseen 'miten?', voidaan pitää niiden vahvuutena. Väestöpaine eli väestön ja resurssien välinen epätasapaino on edelleen yksi neoliittisen transition tutkimuksen pääparadigmoista. Näkemys siirtymisestä maatalouteen määräytyy yleensä niistä asenteista käsin, jotka vallitsevat sitä edeltänyttä metsästys- ja keräilyadaptaatiota kohtaan (Zvebil 1986: 8). Asenne, jonka tutkija ottaa väestödynamiikan suhteen, kuvastaa varsin hyvin hänen suhtautumistaan ihmisen historiaan yleensä (Polgar 1975: 19).

Ns. kompleksisilla metsästäjä-keräilijöillä on näissä malleissa ratkaiseva sija. Näitä luonnehtivat resurssinen käytön intensivointi, siirtyminen vakiintuneempaan asutukseen, liikkumisen mallien muuttuminen sekä yh-

teisöorganisaation moninaistuminen. Yhteisöllisen ja taloudellisen kompleksisuuden lisääntyminen on nähty maanviljelyyn siirtymisen alkuvaiheena ja merkinä alkavasta kriisistä metsästäjä-keräilijä -talouksissa. Näiden tulkintojen pohjalla ovat erityisesti arkeologisessa aineistossa nähtävät merkit intensivoitumisesta. (Zvelebil 1990: 80).

Koska mitään yleisesti hyväksyttyä yleisteoriamaanviljelyn synnystä ja leviämisestä ei ole, on suuntaus kohti kuvailevampia paikallisia malleja ollut vallalla parin viime vuosikymmenen aikana. Alueesta ja mallista riippuen väestöpaineen tai yleensä demografisen paradigman osuus tulee vaihtelevasti esille, mutta on edelleen keskeinen tekijä monessa. Empiirinen aineisto vaihtelee eri alueiden välillä, joten myös johtopäätökset vaihtelevat sen mukaan. Arkeologinen aineisto on aina tulkinnalle avoin eikä arkeologista teorianmuodostusta voida tehdä ilman tulkintaa. Toisaalta teoriat ohjaavat aineiston tulkintaa, eli tutkijan teoreettisella viitekehyksellä on suuri, jopa määräävä vaikutus siihen, millaiseen tulkintaan päädytään.

Mielenkiintoinen huomio on, että viime aikojen teoreettiset linjat maanviljelyn alusta heijastavat paljolti tutkijoiden kansallisuutta. Stressiselitystä korostavat mallit ovat pääasiassa amerikkalaisten arkeologien omaksumia, kun taas sosiaalisia ja ideologisia tekijöitä korostavat post-prosessuaaliset mallit ovat suosittuja USA:n ulkopuolella. Tämä heijastaa evolutionistisen ja adaptationistisen ajattelutavan valta-asemaa Amerikassa. Euroopassa taas "uuden arkeologian" suosio hiipui 1980-luvun kuluessa. (Thorpe 1999: 5-6).

Abstrakt:

Stress, tryck eller överbefolkning? –

Den demografiska aspekten som en förklaringsmodell till neolitiseringsprocessen

Artikeln behandlar ett teoretiskt synsätt, d. v. s. den demografiska aspekten, som har använts för att förklara neolitiseringsprocessen. Det centrala i detta synsätt är att man ser befolkningstillväxten och speciellt befolkningsöverskottet som orsaken, eller åtminstone som viktig del orsak, till att teknologin, kulturen eller att resursstrategierna förändrades. Som basen för dessa modeller kring befolkningstryck är tanken att befolkningen och resurserna är i obalans vilket i sin tur leder till att jägare - samlare samhällen byter sina resursstrategier. Artikeln begrundar den utveckling som ledde till att modellerna kom till samt behandlar också den kritik som modellerna har mött. I artikeln presenteras två områden: Tehuacándalen i Mexico och Ertebølle- kulturen i Danmark, där befolkningstrycket är en förklaring till neolitiseringsprocessen.

Lähteet:

Painamattomat lähteet

Ketolainen, Terhi. 2002. *Väestöpaine neoliittisen transition selittäjänä*. Arkeologian pro gradu -tutkielma. Kulttuurien tutkimuksen laitos, Helsingin yliopisto.

Kirjallisuus

Andersen, Søren H. 1995. Coastal adaptation and marine exploitation in Late Mesolithic Denmark - with special emphasis on the Limfjord region. *Man and Sea in the Mesolithic*. Toim. A. Fisher. Oxford.

Bailey, Geoff. 1983. Economic change in Late Pleistocene Cantabria. *Hunter-gatherer economy in prehistory: A European perspective*. Toim. Geoff Bailey. Cambridge. (149-165)

Barker, Graeme. 1985. *Prehistoric farming in Europe*. Cambridge.

- Bar-Yosef, Ofer & Belfer-Cohen, Anna. 1992. From foraging to farming in the Mediterranean Levant. *Transitions to Agriculture in Prehistory*. Toim. Anne Birgitte Gebauer & T. Douglas Price. Madison. (21-48)
- Binford, Lewis R. 1968. Post-Pleistocene Adaptations. *New Perspectives in Archaeology*. Toim. Sally R. Binford & Lewis E. Binford. Chicago. (313-341) (3. painos 1970)
- Binford, Lewis R. 1983. *In pursuit of the past: Decoding the archaeological record*. New York.
- Blake, Michael, Brian S. Chisholm, John E. Clark & Karen Mudar. 1992. Non-agricultural staples and agricultural supplements: Early Formative Subsistence in the Soconusco region, Mexico. *Transitions to Agriculture in Prehistory*. Toim. Anne Birgitte Gebauer & T. Douglas Price. Madison.
- Blanton, Richard E., Kowalewski, Stephen A., Feinman, Gary M. & Finsten, Laura M. 1993. *Ancient Mesoamerica: A comparison of change in three regions*. Cambridge.
- Boserup, Esther. 1965. *The Conditions of Agricultural Growth: The Economics of Agrarian Change under Population Pressure*. London.
- Bronson, Bennet. 1975. The earliest farming: Demography as cause and consequence. *Population, Ecology, and Social Evolution*. Toim. Steven Polgar. The Hague, Paris. (53-78)
- Brumfield, Elizabeth. 1976. Regional growth in the Eastern Valley of Mexico: A test of "population pressure" hypothesis. *The Early Mesoamerican Village*. Toim. Kent V. Flannery. New York.
- Burenhult, Göran (toim.) 1999. *Arkeologi i Norden 1*. Stockholm.
- Childe, V. Gordon. 1928. *The Most Ancient East: The Oriental Prelude to European Prehistory*. London.
- Christenson, Andrew L. 1980. Change in the human food niche in response to population growth. *Modeling change in prehistoric subsistence economies*. Toim. Timothy K. Earle & Andrew L. Christenson. New York: Academic Press. (31-72)
- Cohen, Mark N. 1975. Population pressure and the origins of agriculture: An archaeological example from the coast of Peru. *Population, Ecology, and Social Evolution*. Toim. Steven Polgar. The Hague, Paris. (79-121)
- Cohen, Mark N. 1977. *The Food Crisis in Prehistory: Overpopulation and the Origins of Agriculture*. New Haven.
- Ferrie, Helke. 2001. An interview with Richard S. MacNeish. *Current Anthropology*, vol. 42: 715-735.
- Flannery, Kent V. 1969. Origins and ecological effects of early domestication in Iran and the Near East. *The domestication and exploitation of plants and animals*. Toim. Peter J. Ucko & G.W. Dimbleby. London. (73-100).
- Flannery, Kent V. 1973. The origins of agriculture. *Annual Review of Anthropology*, vol. 2: 271-310.
- Flannery, Kent V. & MacNeish, Richard S. 1997. In defense of the Tehuacán Project. *Current Anthropology*, vol. 38: 660-672.
- Harris, David R. 1989. An evolutionary continuum of people-plant interaction. *Foraging and Farming: The Evolution of Plant Exploitation*. Toim. D.R. Harris & G.C. Hillman. London. (11-26).
- Hassan, Fekri A. 1975. Determination of the size, density, and growth rate of hunting-gathering populations. *Population, Ecology, and Social Evolution*. Toim. Steven Polgar. The Hague, Paris.
- Jensen, Jørgen. 1982. *The prehistory of Denmark*. London.
- Lee, Richard B. & De Vore, Irven (toim.). 1968. *Man the Hunter*. Chicago.
- Lidén, Kerstin. 1995. *Prehistoric diet transitions: An archaeological perspective*. Doctoral dissertation. Stockholm.
- MacNeish, Richard S. 1964. Ancient Mesoamerican Civilization. *Science*, vol. 143: 531-537.
- MacNeish, Richard S. 1992. *The origins of agriculture and settled life*. Norman.
- Malthus, Thomas Robert. 1796 [orig. 1798]. *An Essay on the Principle of Population*. Text, Sources, and Background Criticism. Toim. Philip Appleman. New York.
- McClung de Tapia, Emily. 1997. Mesoamerica:

- Agriculture and ecology. *Encyclopedia of Mexico: History, Society & Culture*. Vol. II. Toim. Michael S. Werner. Chicago. (s. 812-821).
- Meyers, Thomas J. 1971. The origins of agriculture: An evaluation of three hypotheses. *Prehistoric Agriculture*. Toim. Stuart Struever. New York: The Natural History Press. (101-121)
- Morgan, Lewis Henry. 1985 [alkup. 1877]. *Ancient Society*. Esipuhe: Elisabeth Tooker. Tucson.
- Paludan-Müller, Carsten. 1978. High Atlantic food gathering in Northwestern Zealand, ecological conditions and spatial representation. *New Directions in Scandinavian Archaeology*. Toim. Kristian Kristiansen & Carsten Paludan-Müller. Odense. (120-157).
- Polgar, Steven. 1975. Population, evolution, and theoretical paradigms. *Population, Ecology, and Social Evolution*. Toim. Steven Polgar. The Hague, Paris.
- Price, T. Douglas. 1985. Affluent foragers of Mesolithic Southern Scandinavia. *Prehistoric hunter-gatherers: The emergence of social complexity*. Toim. T. Douglas Price & James A. Brown. Orlando. (341-363).
- Price, T. Douglas. 2000a. Europe's first farmers: An introduction. *Europe's First Farmers*. Toim. T. Douglas Price. Cambridge: Cambridge University Press. (1-18)
- Price, T. Douglas. 2000b. The introduction of farming in northern Europe. *Europe's First Farmers*. Toim. T. Douglas Price. Cambridge. (260-300)
- Price, T. Douglas & Gebauer, Anne Birgitte. 1992. The final frontier: Foragers to farmers in southern Scandinavia. *Transitions to Agriculture in Prehistory*. Toim. Anne Birgitte Gebauer & T. Douglas Price. Madison. (97-116)
- Pumpelly, Raphael. 1908. Ancient Anau and the Oasis-World. *Explorations in Turkestan: Expedition of 1904*. Toim. Rafael Pumpelly. Washington, D.C. (3-80).
- Rowley-Conwy, Peter. 1983. Sedentary hunters: the Ertebølle example. *Hunter-gatherer economy in prehistory: A European perspective*. Toim. Geoff Bailey. Cambridge. (111-126)
- Rowley-Conwy, Peter. 1984. The laziness of the short distance hunter: The origins of agriculture in Western Denmark. *Journal of Anthropological Archaeology*, vol. 3: 300-324.
- Rowley-Conwy, Peter. 1985. The origin of agriculture in Denmark: A review of some theories. *Journal of Danish Archaeology*, vol. 4: 188-195.
- Sahlins, Marshall. 1968. Notes on the original affluent society. *Man the Hunter*. Toim. Richard B. Lee & Irven DeVore. Chicago. (85-89).
- Thorpe, I.J. 1999. *The Origins of Agriculture in Europe*. London.
- Trigger, Bruce G. 1989. *A history of archaeological thought*. Cambridge.
- Wood, James W. 1998. A theory of preindustrial population dynamics: demography, economy, and well-being in Malthusian systems. *Current Anthropology* 39: 99-135.
- Zeitlin, Robert N. & Zeitlin, Judith F. 2000. The Paleoindian and Archaic cultures of Mesoamerica. *The Cambridge History of Native Peoples of Americas*, vol. II: Mesoamerica, part I. Toim. Richard E.W. Adams. Cambridge. (45-121).
- Zvelebil, Marek. 1986. Mesolithic prelude and Neolithic revolution. *Hunters in transition*. Toim. Marek Zvelebil. Cambridge. (5-15)
- Zvelebil, Marek. 1990. Economic intensification and postglacial hunter-gatherers in north temperate Europe. *The Mesolithic in Europe*. Toim. Clive Bonsall. Edinburgh. (80-88).

Terhi Ketolainen
 terhi.ketolainen@kolumbus.fi
 FM Terhi Ketolainen työskentelee
 projektitutkijana mm. Museovirastossa.

Tasa-arvoisia kulttuurikuvia - eli mitä jo Pälsi sanoi miesten ja naisten töistä?

Oula Seitsonen

Arkeologian teoreetikot ovat 1980-luvulta alkaen imeneet yhä enenevässä määrin ajatuksia feministisestä tieteenteoriasta (esim. Herva 2001). Postporosessualismin nousu toi 1980-luvulta alkaen arkeologiseen teoriaan mukaan mieskeskeisyyden kritiikin (esim. Conkey & Spector 1984). 1990-luvun puolella gender-arkeologia on pääosin hylännyt yhteen sosiaaliseen ryhmään perustuvan identiteetin muodostuksen (esimerkiksi biologisen sukupuolen pohjalta) ja laajentanut tutkimuskenttäänsä sisältämään myös miessukupuolen (Herva 2001: 27). Tämän valistustyön johdosta monikaan arkeologi tai antropologi nykyään tuskin allekirjoittaa näkökantaa, että ”alkukantaisissa yhteisöissä” metsästys on yksinomaan miesten ja keräily naisten työtä. Mutta mitä sanoi Sakari Pälsi lähes yhdeksänkymmentä vuotta sitten miesten ja naisten välisestä työnjaosta?

Pälsin kivikausi: typologiaa ja tulkintaa

Vuosia ennen feminismin nousua Sakari Pälsi kirjoitti teoksen nimeltä *Kulttuurikuvia kivikaudelta* (1916). Pälsi oli edellisenä vuonna saanut valmiiksi väitöskirjansa *Riukjärven ja Piiskunsalmen kivikautiset asuinpaikat Kaukolassa* (julkaistu 1920), jossa hän käsitteli kivikauden kuvaa tutkimus-

alueellaan ”tieteellisesti”, kaivaushavaintoja kronologisesti ja typologisesti käsitellen. Krono-typologisten havaintojen esittelyn ohella hän osoitti kiinnostusta myös metodologisia tekijöitä kohtaan ja kiinnitti huomiota muun muassa kohteenmuodostukseen vaikuttaneisiin tekijöihin (ibid. 100–101). Paikoin väitöskirjankin tekstistä paistaa läpi Pälsiä ajanut halu tuoda ihminen asuinpaikalle varsin modernilla tavalla, esimerkiksi hänen tulkitessaan rakenteidenjäänteitä etnografisten analogioiden pohjalta (ibid. 106–107) tai puhuessaan Kaukolan muinaisten asukkaiden sukulaisuussuhteista ja yhteisörakenteesta (ibid. 108).

Väitöskirjaa kirjoittaessa syntyneet ajatukset kivikauden elämästä vaikuttavat toimineen innoittajana kivikauden kulttuurikuvien maailmalle. ”Kulttuurikuvissa” Pälsi käsittelee esihistoriallista tekniikkaa, asumista, kulkuvälineitä, taidetta ja henkistä kulttuuria kymmenisen vuotta kivikautta tutkineen arkeologin kokemuksella. Kivikautista elämää täysivaltaisesti käsittelevänä monografiana Pälsin teos oli Suomen arkeologiassa ainutlaatuinen aina vuoteen 1998, jolloin Matti Huurre julkaisi Sakari Pälsille omistetun *Kivikauden Suomi* – teoksensa.

Muinaisethnografiaa

Pälsillä on ollut “Kulttuurikuvia” kirjoittaessaan selvästi pyrkimyksenä saada lihaa arkeologisen aineiston tarjoamien luiden päälle etnografisten analogioiden avulla. Tässä suhteessa Pälsi oli ajattelussaan reilusti aikaansa edellä. Yleisesti etnografisen ja antropologisen aineiston pohjalta tehtävien yhteiskunnallisten ym. tulkintojen merkitys tuli arkeologiaan vasta ns. uuden arkeologian myötä 1960-luvulta alkaen, vaikka yrityksiä työntää tieteenalaa ihmisläheisempään suuntaan oli esiintynyt jo aiempina vuosikymmeninä (esim. Tallgren 1934; Childe 1936). Toisaalta nykyäänkin on varsin asiallista kysyä, onko tulkinnan merkitystä vieläkään täysin sisäistetty suomalaisessa arkeologiassa (vrt. Nordman 1968 ja Herva 1999).

Pälsillä ei aikanaan ollut kovinkaan runsasta tieteellistä etnografista aineistoa käytettävissään. Hänhän kirjoitti teostaan aikana, jolloin Bronislaw Malinowski oli vasta saapunut Trobriandeille kula-kauppaa ihmettelemään, ja Kai Donnerin *Siperian samojedien keskuudessa* (1915) - eräs maailman ensimmäisistä antropologisista monografioista - oli painotuore. Mahdollisesti Pälsi ei edes ehtinyt saada Donnerin teosta käsiinsä ennen “Kulttuurikuvien” käsikirjoituksen valmistumista.

Pälsin pääasiallisena etnografisena lähteenä toimi Erland Nordenskiöldin *Indianlif i El Chaco Grande (Syd-Amerika)* – teos (1910). Todennäköisesti tämä käytettävissä olevan etnografisen aineiston vähyys vaikutti osaltaan Pälsin päätökseen suunnata seuraavana vuonna Siperiaan Itäniemeen tutustumaan “alkeellisiin kansoihin” (Pälsin kirje Suomen Muinaismuistoyhdistykselle 7.9.1916).

Vuotta aikaisemmin oli ilmestynyt myös C.A. Nordmanin artikkeli *Till frågan om den förhistoriska arkeologins metod* (1915).

Hänen ajatuksillaan oli mahdollisesti oma osuutensa Pälsin “kulttuurikuvien” synnyttäjänä. Nordman kritisoi vallinnutta tyologisesti suuntautunutta kulttuurihistoriallista koulukuntaa ja korosti arkeologian ihmistieteen luonnetta (ibid. 3-4). Hän painotti, ettei tutkija saa tyytyä kuvaamaan materiaalista kulttuuria vain löytöjen kautta, vaan arkeologi on myös velvollinen tulkitsemaan aineistoaan.

Nordmanin ja Pälsin kirjoitelmalla oli varmasti myöhemmin oma merkityksensä M.A. Tallgrenin useilla kielillä julkaistun *Oman itsensä kanssa painiskeleva muinaistiede* – artikkelin syntyyn (1934, 1936, 1937). Tallgren pyrki kirjoituksessaan esittämään arkeologian muuttamista esineitä käsittelevästä tieteenalasta ihmistieteeksi, joka keskittyisi “koko elämän organismin ja sen rakenteen selvittämiseen” (1934: 210).

Pälsi itse ei tavallisesti muokannut esihistoriallisista yhteisöistä tekemiinsä tulkintoihin vaikuttaneita ajatuksia filosofiseen tai metodiseen muotoon. Hän tyytyi esimerkiksi käyttämään analogioita intuitiivisella tasolla, ja keskittyi kirjoituksissaan itse tulkintojen esitlemiseen, millä pyrki elävöittämään kuvaamme esihistoriasta.

Toimeentuloa ja machoilua

Antropologian piiristä löytyy runsaasti esimerkkejä, joiden perusteella perusruokatalous valtaosassa tutkituista metsästäjäkeräilijä yhteisöistä on pohjautunut suurelta osin naisten työpanokseen. Naiset ovat metsästäneet, kalastaneet ja keräilleet, sekä taanneet yhteisön arkisen jokapäiväisen toimeentulon. Suurriistanmetsästys ja muu itsetunnonkohotus sen sijaan on ollut kaikkialla pääosin miesten työtä. (esim. Brown 1970; Estioko-Grifiin & Griffin; Gero 1991; Laughlin & Aigner 1975; Lee 1980; useat

artikkelit ja lähteet teoksissa Conkey & Spector 1984 ja Gero & Conkey 1991.)

Mitä Pälsi sitten tuumi asiasta “kivikauden kulttuurikuvissaan”? Elinkeinoja ja ravintoa käsittelevässä luvussaan hän innostuu pohtimaan varsin pitkälti mies- ja naissukupuolen eroavia työtehtäviä ja “luonteenomaisuuksia” (1916: 119–127). Pälsi ehdotti jo väitöskirjassaan kalastusta kivikautisen suomalaisen pääasialliseksi toimeentulonlähteeksi asuinpaikkojen kalastukselle otollisten vesialueiden äärelle sijoittumisen perusteella. Tämä on koko maailmankin mittakaavassa ensimmäisiä yrityksiä kivikautisten asutusmallien määrittelymiseksi.

Juuri kalastusta Pälsi kaavaili naisten pääasialliseksi toimenkuvaksi: “Sen päivittäinen harjoittaminen oli naisten työtä, millä he hankkivat ... välttämättömän, säännöllisen ravinnon” (ibid. 120). Lisäksi hän perustelee tämän tarkemmin määrittelemättömien etnografisten analogioiden, ilmeisesti em. Nordenskiöldin teoksen pohjalta: “Nykyisten luonnonkansain keskuudessa nainen hankkii säännöllisellä, sitkeällä uurastuksella varsinaisen elatuksen, ruokkien itsensä, lapsensa, ja hyvin suureksi osaksi miehensä” (ibid. 121).

On mielenkiintoista törmätä Pälsin “Kulttuurikuvia” – kirjassa näihin varsin modernin kuuloiseen ajatukseen miesten ja naisten työnjaosta. Pälsi on nimittäin aika ajoin saanut nykyisiltä arvostelijoilta sovinistin leiman, muun muassa kovapintaisen eroottisen *Kovalle ottaa* -romaanin (1949) sekä *Kova mies ja nimetön* – kivikausiromaanin (1950) perusteella. On kuitenkin muistettava, että hän kirjoitti “Kulttuurikuvia” -teostaan aikana, jolloin elettiin ensimmäisen maailmansodan varjossa Venäjän keisarikunnan viimeisiä vuosia ja suffragetit vasta taistelivat saadakseen naisille tunnustetut ihmisoikeudet.

Pälsi oli aikansa lapsi ja pyrki selittämään etnografisesti havaittuja tosiasioita miessukupuolelle parempaan päin, vaikkakin pieni ironia rivienvälistä tihkuen: “Mies puolestaan vuoroin laiskottelee, vuoroin heittäytyy suuriin ponnistuksiin, metsästää, ryöstää ja sotii, tuo saalista ja nauttii itse suurimman osan. ... Aktiivinen ja yksilöllinen mies on yritteliäs, aina halukas uusiin aloitteisiin, usein lapsellisen huimapäinen, itsekäs, oikullinen ja käskemään valmis” (1916: 121).

Pälsin tekstistä paistaa kirjoitusajankohtanaan varsin poikkeava käsitys, jonka mukaan nainen suhtautuu hieman huvittuneen alistuneesti miesten kalvankalisteluun ja pitää hiljaisesti uurastaen taloutta yllä. Hän koettaa kyllä lieventää sanomisiaan vetoamalla evolutiivisiin tekijöihin, mutta jopa tässä pilkottaa pieni kritiikki: “Mainittu työnjako on näköään kohtuuton, mutta se on luonnonpakosta välttämätön. ... Ei ole ihme, jos hänelle [*mies*] voiman tunteminen menee hiukan päähän, ei ole kummeksittavaa, että hän vaatii usein liikoja muonitusmestarialtaan.” Tekstiin heijastuu myös käynnissä olevan suursodan mielettömyyden herättämiä ajatuksia: “Ei hän [*luonnonkansan mies*] ole paljon hullumpi, kuin kulttuurikansain militaristiset sotilaat ...”. (1916: 121.)

Elinkeino ja ravinto –luvun lopulla Pälsi, joka tunnetusti ei sylkenyt lasiin, intoutuu pohtimaan myös muinaissuomalaisten päihtenikäyttöä: “Voimme hyvällä syyllä päättää, että myöskin kivikauden Suomen mies olisi ollut luonnostaan väkeviinmenevä.” Väkijuomapohdiskelussakin heijastuu etnografisten (ja mahdollisesti omakohtaisten) analogioiden pohjalta syntynyt hieman huvittunut kuva miehen roolista: “Heikolla sukupuolella on ollut erinomainen ilo kiihottaa miehiä kaikkiin mahdollisiin hurjuuksiin ja hullutuksiin. Mutta itse he ovat aina visusti pysyneet viinasta erillään, nähtävästikin vaistomaisesti käsittäen,

että juopumus on omansa korostamaan uroksen luontaisia avuja, laulutaitoa, pöyhistelyä ja taisteluhallua, mutta huono keino naisellisuuden esiintuomiseksi” (1916: 126–127.)

Lähteet

- Brown J. 1970: A note on the subdivision of labor by sex. *American anthropologist* 72.
- Childe V.G. 1936: *Man makes himself*. London.
- Conkey M. & Spector J. 1984: *Archaeology and the study of gender*. New York.
- Donner K. 1915: *Siperian samojedien keskuudessa*. Helsinki.
- Estioko-Griffin A. & Griffin P.B. 1981: Woman the hunter: The Agta. Dahlberg F. (ed.): *Woman the gatherer*. New Haven.
- Gero J.M. 1991: Genderlithics. Gero J.M. & Conkey M.W. (eds.): *Engendering archaeology. Women and prehistory*.
- Gero J.M. & Conkey M.W.(eds.): *Engendering archaeology. Women and prehistory*. Oxford.
- Herva V.-P. 1999: Tiedettä! Suomalainen arkeologia alennustilassa. *Muinaistutkija* 3/1999, 47-56.
- Herva V.-P. 2001: Miinoja avioliittokentässä: yksilö ja seksuaalisuus Suomen esihistoriassa. *Muinaistutkija* 3/2001, 26-38.
- Laughlin W.S. & Aigner J.S. 1975: Aleut adaptation and evolution. Fitzhugh W.(ed.): *Prehistoric maritime adaptations of the circumpolar zone*. Chicago.
- Lee R.B. 1980: *The !Kung San. Men, women and work in a foraging society*. Cambridge.
- Moore J. & Scott E.(eds.) 1997: *Invisible people and processes: Writing gender and childhood into European archaeology*. London.
- Nordenskiöld E. 1910: *Indianlif i El Chaco Grande (Syd-Amerika)*. Helsinki.
- Nordman C.A. 1915: Till frågan om den förhistoriska arkeologins metod. *Nya Argus*.
- Nordman C.A. 1968: Archaeology in Finland before 1920. *The history of learning and science in Finland 1828-1918* 14a. Helsinki.
- Pälsi S. 1920: Riukjärven ja Piiskunsalmen kivikautiset asuinpaikat Kaukolassa. *SMYA* 28.
- Pälsi S. 1916: *Kulttuurikuvia kivikaudelta*. Helsinki.
- Pälsi S. 1949: *Kovalle ottaa*. Helsinki.
- Pälsi S. 1950: *Kova mies ja nimetön*. Helsinki.
- Tallgren A.M. 1934: Oman itsensä kanssa painiskeleva muinaistiede. *Kalevalaseuran vuosikirja* 14, 200-211.
- Tallgren A.M. 1936: Sur la méthode de l'archaéologie préhistorique. *Eurasia Septrentionalis Antiqua* X. Helsinki.
- Tallgren A.M. 1937: The method of prehistoric archaeology. *Antiquity* XI, 1937, 152-161.

Oula Seitsonen
Kanneltie 13 E 52
00420 Helsinki

O. Seitsonen viimeistelee Helsingin yliopistossa pro gradu -työtään ja valmistelee vapaahetkinään Sakari Pälsin elämäkerran kirjoittamista.

Suomalais-venäläinen arkeologisymposiumi Pushkinin maisemissa Ensikertalaisten kokemuksia

Teemu Mökkönen & Mervi Suhonen

Johdanto

Vuonna 2006 tulee kuluneeksi kolmekymmentä vuotta ensimmäisestä suomalais-venäläisestä arkeologisesta symposiumista. Tuolloin symposiumi järjestetään Suomessa. Vuoden 2004 symposiumi järjestettiin loka-kuussa Luoteis-Venäjällä Pushkinskie Goryssa. Olimme suomalaisista osanottajista ainoat ensikertalaiset, ja samalla myös nuorimmat. Emme halunneet tästä kirjoituksesta pelkkää matkakertomusta, vaan olemme pyrkineet selvittämään itsellemme, ja samalla

muille, suomalais-venäläisten symposiumien historiaa ja erityispiirteitä.

Symposiumi järjestetään joka toinen vuosi, vuoroin Suomessa ja Venäjällä. Symposiumijulkaisujen luettelo on tämän matkakertomuksemme lopussa. Se on arvokas ja käyttökelpoinen tietopaketti, jossa on tiedonhelmiä mitä erilaisimmista Luoteis-Venäjän, Suomen ja Baltiankin alueen aineistoista. Luettelossa noudatettu translitterointi seuraa HELKA –Helsingin yliopiston kirjastot – tietokantaa. Kirjoitusasua ei ole yhdenmuikaistettu.



Kuva 1. Ensimmäisen päivän esitykset pidettiin paikallisen hallintorakennuksen kokoushuoneessa. Christian Carpelan piti vuoden 2004 symposiumin avauspuheiden jälkeen ensimmäinen esityksen Suomen kivi-, pronssi- ja varhaisen rautakauden radiohiiliajoitukseen perustuvasta kronologiasta. A.Saksa toimi tulkkina (kateederilla kuvassa keskellä). Kuva Teemu Mökkönen.

Suomalais-venäläisen yhteistyön taustoja

Suomen ja Venäjän välisen menneisyyteen suuntauneen tutkimuksen pitkät juuret ulottuvat aina tieteellisen arkeologiamme alkuhämäriin saakka (mm. Salminen 2003). Suomen itsenäistymisen ja sotien jälkeen arkeologien yhteistyö tiivistyi Neuvostoliiton kanssa vuonna 1969, jolloin perustettiin Suomen ja Neuvostoliiton välinen tieteellis-teknillinen yhteistoimintakomitea (ns. TT-komitea). Suomalaisista komitean arkeologian alaryhmän jäsenenä ja puheenjohtajana toimi C. F. Meinander vuosina 1970-1985 (Edgren 1984; 2004; Purhonen 2004). Yhteistyön voi nähdä jatkona 1950-luvulla luoduille suhteille, jotka luotiin Meinanderin ja Oiva Keskitalon osallistuessa ensimmäisinä länsimaisina arkeologeina Novgorodin kaivauksiin sitten toisen maailmansodan (Edgren 1992; 2004; Uino sähköpostikeskustelu). Sodan jälkeinen suhteiden uudelleenluominen oli aloitettu jo maiden välistä sotaa seuraavana vuosikymmenenä, ja vielä 1950-luvun aikana neuvostoliittolaisia tutkijoita (A. Ja. Brjusov, N. N. Gurina ja Harri Moora) vieraili Suomen kansallismuseossa (Edgren 1992).

1960-luvulla myös suomalaiset tutkijat tekivät matkoja silloisen Neuvostoliiton alueelle (Edgren 1992). Vuonna 1969 aloitettu virallisten työryhmien toiminta oli valtiotasolta organisoitua ja rahoitettua. Suomessa toimintaa ylläpiti Ulkoministeriö ja Neuvostoliitossa Tiedeakatemia (Purhonen 2004). B. A. Rybakovin ja Meinanderin aloitteesta ensimmäinen yhteinen arkeologinen symposiumi järjestettiin vuonna 1976 Leningradissa (Edgren 1984; 1992; Kirpicnikov 1992; Meinander 1980; Purhonen 2004). Ensimmäisen symposiumin teemana oli "Finno-ugri and Slav Tribes of Eastern Europe in the Middle Ages". Kokouksessa pidetyt esitykset julkaistiin, kuten myöhemmin on ollut tapana kaikkien

muidenkin symposiumien osalta, kirjassa *Finno-ugry i slavâne* (Kirpicnikov *et al.* 1979).

Vuodesta 1976 alkaen symposiumeja on järjestetty joka toinen tai joka kolmas vuosi vuorotellen Suomessa ja Venäjällä/Neuvostoliitossa. Symposiumien lisäksi yhteistyöhön kuuluivat tutkijavierailut, aineistoihin tutustumismatkat ja yhteiset tutkimusprojektit, kuten "Volosovon kultturi ja sen rooli suomalaisten kansojen muodostumisessa" ja "Suomalaiset Euroopassa. Itämerensuomalaiset kansat 500-1400-luvuilla" (ks. Kirpicnikov 1990). Myös näyttelytoiminta mainitaan eräänä mahdollisena yhteistyön muotona (Edgren 1992), mutta tällaisen yhteistyön toteutumisesta kirjoittajilla ei ole tietoja.

Symposiumeihin on ottanut osaa tutkijoita myös Suomen ja Venäjän/Neuvostoliiton ulkopuolelta. Jo toiseen yhteiseen symposiumiin Helsingissä 1978 oli kutsuttuna samanaikaisesti järjestetyn Slaavilaisen arkeologian kongressin osanottajia Saksan liittotasavalta, Bulgariasta, Tšekkoslovakiasta, Itä-Saksasta, Unkarista, Puolasta, Romaniasta ja Ruotsista (Meinander 1980). Myös myöhemmissä symposiumeissa on ollut osallistujia symposiumin varsinaisten järjestäjämaiden ulkopuolelta. Esimerkiksi vuoden 2004 symposiumissa oli mukana yksi edustaja Ukrainasta (P. P. Tolochko).

Vuonna 1990 symposium pidettiin Tallinnassa Neuvosto-Virossa reilu vuosi ennen Neuvostoliiton hajoamista. Jännittävänä yksityiskohdanta voi pitää kyseisen suomalais-venäläisen symposiumin julkaisua, joka julkaistiin vuonna 1992 itsenäisen Viron tiedeakatemian toimesta (Lang & Selirand 1992). Tuon julkaisun esipuheessa Jüri Selirand (1992) tuo esille suomalais-venäläisten symposiumien merkityksen yhtenä mahdollisuutena ehkäistä Neuvosto-Viron arkeologiaa täydelliseltä eristäytymi-

seltä. Viro itsenäistyi elokuussa 1991 ja Neuvostoliitto hajosi saman vuoden syksynä. Tieteellis-teknillinen yhteistoimintakomitea lakkautettiin 1990-luvun puolivälin tienoilla, ja samalla myös yhteistyön valtiollinen rahoitus päättyi (Purhonen 2004). Taloudellisten edellytysten huonontumisesta huolimatta symposiumeja ja yhteistyötä päätettiin jatkaa (Kirpicnikov & Nosov 2000; Purhonen 2004).

Ei kai sentään etnistä - epäeettistä ja etnistä?

Suomalais-venäläisten symposiumien teemana on kolmen vuosikymmenen ajan toistunut slaavilaisen ja suomalais-ugrilaisen väestön kulttuuri ja menneisyys, kuten useimpien kokouksien otsikoista näkyikin (taulukko 1). Kutsu keskustelemaan slaaveista ja suomalais-ugrilaisista ilman, että näkökulmaa tai problematiikkaa olisi haluttukaan tarkemmin rajata, saattoi syyskesällä 2004 sähköpostiaan lukevan suomalaisarkeologin silmissä näyttää vanhanaikaiselta, jopa luotaantyöntävältä. Heimosymposiumi??

Etnisten ryhmien erottaminen materiaalsen kulttuurin avulla on ollut pitkään keskeisenä teemana Neuvostoliiton arkeologisessa tutkimuksessa (Trigger 2004:226, 229-30). Neuvostoarkeologiassa nimenomaan slaavien esihistoria ja historia olivat epäilemättä toisenlaisessa asemassa kuin ei-slaavilaisten kansojen menneisyys. Nykyisinkin slaavilaista esineistöä ja slaavilaisasutukseen liittyviä muinaisjäännöksiä koskevat hankkeet lienevät kiistatta etusijalla ainakin joidenkin opinäytetöitä ohjaavien ja rahoituspäätöksissä sananvaltaa käyttävien auktoriteettien arvostuksissa. Samanlainen suuntaus on näkyvissä myös esimerkiksi Puolan rautakauden tutkimuksessa. Venäjän suomalais-ugrilaisissa tasavalloissa ja hallintoalueilla tilanteet voivat olla hyvinkin ristiriitaisia.

Venäjä on miljoonien muinaisjäännösten maa. Käytännön syistä näiden jäänteiden tunnistaminen slaavilaiseksi tai johonkin muuhun historiallisissa lähteissä esiintyvään väestöryhmään liittyväksi on käyttökelpoinen tutkimustulos. Vauhdikkaasti karttuva aineisto on perusteltua asetella osaksi järjestelmällistä, hahmotettavaa esihistoriaa, sillä se jäsentää menneisyyttä samalla tavoin kuin kulttuurialueet ja niin kutsuttu kulttuurivaikutteiden siirtyminen jäsentävät neoliittista Eurooppaa. Yksilöiden ja ryhmien etnisen identiteetin sisältöön ja sen materialisoitumiseen kytkeytyvä teoretisointi on tästä osittain erillinen kysymyskompleksinsa.

Suomalais-venäläiset arkeologisymposiumit eivät ole kädenvääntöä muinaisjäännösten etnisistä attribuuteista. Etnisystematiikkaa inhoavien kenties uumoilemaa väittelyä esimerkiksi slaavien ikiaikaisista oikeuksista jollakin maantieteellisellä alueella ei liioin tarvitse pelätä. Suomessa järjestettyjen kokouksien nimistä etnisyysermit on 1990-luvulla jätetty pois. Silti on luontevaa, että niin Suomessa kuin Luoteis-Venäjälläkin työskentelevien tutkijoiden esimerkkiaineistot edustavat itämerensuomalaisten tai - rautakauden ja keskiajan osalta - alueen slaavilaisten ryhmien materiaalista kulttuuria. Symposiumijulkaisut tarjoavat nähtäväksemme erittäin kiinnostavan tutkimushistoriallisen profiilin, jossa alkuperäinen vertaileva slaavit ja suomalais-ugrilaiset - tematiikka kulkee katkeamattomana, välillä selkeänä, toisinaan lähes häviävänä kerrostumana. Ensimmäinen symposiumijulkaisu on kokoelma jo tuolloin asemansa vakiinnuttaneiden tutkijoiden laaja-alaisia katsauksia, joissa toisaalta slaavilaisuutta, toisaalta itämerensuomalaisuutta ei peitelty. Myöhemmissä symposiumeissa Fenno-ugri et slavi -sateenvarjoon on luontevasti tai puoliväkisin ripustettu mitä erilaisimpia teemoja. Esielmien ja artikkelien tieteellisestä täsmällisyydestä ei liene tingitty, mutta luonnollisesti moni kokenut ja viras-



Kuva 2. Pushkinskie Goryn alueen vain joitakin vuosia vanha museokeskus toimi toisen symposiumpäivän esitysten näyttämönä. Kuvassa on myös matkan keskeinen toimija - linja-auto. Kuva Teemu Mökkönen

saan kiireinen osanottaja on selvinnyt kiusallista esitelmänpitovelvollisuudesta vanhoja tuttuja aiheitaan lämmittämällä.

Tallinnan symposiumissa vuonna 1990 Sirkku Pihlman esitti yksittäistapauksia laajempia pohdintoja etnisyyksäsitteestä (Philman 1992). Suomalais-venäläisissä symposiumeissa keskustelunavaus ei saanut tuulta siipiensä alle, mikä on ymmärrettävää, sillä tapaamisten tavoitteena eivät ole teoreettiset läpimurrot, radikaalit metodikeskustelut eivätkä käsitteistön uudelleenarvioinnit. Yksittäiset poleemiset puheenvuorot voivat toki innostaa joitakuita kuulijoita yhtä paljon kuin traditionaalistakin konservatiivisemmat löytökavalkadit toisia. Symposiumin heterogeeninen, lähes kaikkea nyökyttelevästi tervehdittävä perinne ruokkii toistaiseksi sitä, että myös vuosikymmeniä samantapaisina säilyneet kysymyksenasettelut ovat tervetulleita. Tässä suhteessa muutos on mahdollinen ja riippuu ennen muuta osanottajista. Vuoden 2002 symposiumijulkaisussa on paljon pirteää tuoreutta ja myös eräät tämän syksyn Pushkinskie Goryn suomalaispuheenvuoroista olivat selkeästi metodipainotteisia.

Nykyisen Suomen alueen väestön suomalaisuuden tai saamelaisuuden varhaisin ajoitus on kielitieteelliseen ja genetiikkaankin solmituva teema, jossa tarvitaan arkeologien näemyksiä toimeentulosta ja kommunikaatiosta aina kivikaudelta alkaen. Suomessa ajoittain kohahdelleeseen ”juurikeskusteluun” venäläis-suomalaiset arkeologisymposiumit eivät ole vaikuttaneet ainakaan näkyvästi. Päinvastoin kahden ensimmäisen symposiumin aikarajauksena olivat keskiaika ja rautakausi. Slaavien esihistoria ei ulotu vuosituhansien taakse, mutta vuoden 1981 symposiumissa esitelmäaiheiden kirjo laajeni jo käsittämään koko esihistorian tutkimuskentän. Tämä väljyys on säilynyt ja sitä pidettäneen tarkoituksenmukaisena jatkossakin.

Tällä kertaa Pushkinskie Goryssa

Tänä vuonna yhteistyöperinne jatkui Pushkinskie Goryssa (7.-9.10.2004), siis ”Pushkinin Kukkuloilla”. Kirjailijan elämäntyön yhtenä kehtona tunnettuun matkailukohteeseen tutustuminen oli arkeologisen ohjelman lisänä tietenkin hulpeaa elämys. Hintana

oli se, että nelipäiväisestä symposiumimatkastamme leijonanosan nielivät meidät Pietarista noutaneessa pikkubussissa vietetyt tunnit. Matka Pihkovan taakse, sieltä 120 kilometrin päähän maaseudulle vei kumpaankin suuntaan yli puoli päivää, mutta kun koko symposiumiväki pakkautui samaan ajoneuvoon, oli evästeipien ja tienvarsitaukojenkin jakaminen osa ydinasiaa: yhteisyyttä.

Ruskanhohtoinen lokakuu oli ensimmäinen hetki, jolloin suomalaisilla oli tilaisuus vastata jo keväällä esitettyyn kutsuun. Kaikki ilmoittautuneet eivät päässeet paikalle, ja erityisen valitettavaa oli pihkovalaisdelegaation saapumatta jääminen, kun he joutuivatkin matkustamaan Moskovaan erään kollegansa hautajaisiin. Osanottajalista oli lyhyehkö: esitelmiä pidettiin 15 ja lisäksi paikalla oli muutamia vain osaan ohjelmasta osallistuneita henkilöitä. Tunnelma oli toisaalta iloisen perhepiirimäinen, mutta ilmassa oli myös tynkäsosiumin hieman hämmentynyttä mieteliäisyyttä.

Vuoden 2002 symposiumissa oli iloittu nuoremman polven aktiivisesta osallistumisesta (Uino 2004), mutta Pushkinskie Goryssa siihen ei ollut aihetta. Seminaarin osallistujakunta oli yhtä venäläistä jatko-opiskelijaa lukuun ottamatta päälle kolmekymppisiä, muutamat ”jo varsin varttuneita”. Useimmat, meillekin jo vuosien takaa tutut venäläiset symposiumiedustajat työskentelevät Venäjän Tiedeakatemian Aineellisen kulttuurin historian instituutissa Nevan rannalla Pietarissa. Ainakaan Pietarin yliopiston arkeologian laitoksella symposiumia ei ilmeisesti ollut mainostettu eikä kutsua muutenkaan ole tapana levittää. Eräät venäläiset nuoren polven tuttavamme kuuluivat koko symposiumista suomalaisilta. Rahakysymys?

Suomesta matkaan osallistuivat Pirjo Uino, Christian Carpelan, Mika Lavento, Petri Halinen, Jukka Korpela, Markku Torvinen, Teemu Mökkönen ja Mervi Suhonen. Vasta Venäjällä

tuli puheeksi, että muutamien tässä yhteydessä nuorten - alle kymmenen vuotta sitten valmistuneiden, vailla tohtorinarvoa ja vakinaista virkaa arkeologian parissa aktiivisesti työskentelevien - tutkijoiden matka oli kariutunut jo aikomusvaiheessa. Elokuun lopulle sattuneen ilmoittautumisajan jälkeen mattimyöhäiset kyselivät, olisiko vielä mahdollista päästä mukaan. Tässä vaiheessa oli ilmoitettu, että kiintiö on jo täynnä ja karsintaakin ehkä tarvitaan, minkä takia matkan suhteen hieman myöhässä heränneet eivät ottaneet yhteyttä Suomen puolen järjestäjään. Lopulta kaikki matkanjohtaja Pirjo Uinolle ilmoittautuneet pääsivät mukaan, ja kaikilta edellytettiin myös esitelmää.

Venäläisen ja suomalaisen esitelmätradition erot näkyivät selkeästi, joskaan ei tullut kysytyksi, miten räikeänä venäläiset kollegamme sen näkivät. Venäläisiä kiinnostaa aineistojen esittely, suomalaisia metodikysymykset ja arkeologisten päätelmien lähdekritiikki. Slaavien ja suomalais-ugrialaisten materiaalin kulttuuri ulottuu horisonttiin ja taivaanlakeen eikä symposiumiotsikko (The Slavs and Finno-Ugrians. Archaeology, History, and Culture) rajoittanut aiheita. Kartalla pysyttelimme sentään yhteisessä tutussa maastossa: itäisessä Suomessa, Karjalassa, Novgorodin seudulla ja Laatokan etelärannalla.

Päivien ohjelma oli tiivis, muttei hengästyttävä. Miljööt vaihtuivat: harmillisen siisti ja yleiseurooppalainen hotelli, Venäjän kaksoiskotkan vartioima koliseva luentosali, valmisannokset kaikuvassa ruokalassa ja aina uskollisesti ovella odottava pikkubussi virkistävänviileine muovi-istuimineen. Vähempikin liike olisi riittänyt. Erityisesti esitelmille ja keskustelulle olisi tarvittu enemmän aikaa, sillä Aleksanteri Saksan urhoollinen tulkkaus vie luonnollisesti aikansa eikä englantikaan ollut kaikille yhteinen kieli.

Lauantaiaamuna pääsimme Pushkinin kartanoon tai itse asiassa kulisseihin. Pushkin (1799-1837) vietti 1820-luvulla yksinäisiä vuosia karkotettuna sukunsa maille maalaukselliseen, mutta eristettyyn maisemaan. Väitetään, ettei hän halunnut tavata naapureitaankaan, mutta tutustuimme kuitenkin naapurikartanoon, jonka huoneet ja puistot olivat hänelle rakkaita ja sen ansiosta myös tunnistettavissa hänen teoksissaan. Molemmat alkuperäiset kartanot ovat tuhoutuneet, toinen 1900-luvun alussa vallankumouksen jälkeen ja toinen saksalaisten polttamana 1940-luvulla. Nykyisin venäläistä kansallismaisemaa kartanorekonstruktioineen pidetään yllä hoitotoimin ja tavoitteena on säilyttää Pushkinin aikainen maisema. Tässä keinotekoisessa alkuperäisyydessä ollaan valmiita rakentamaan jopa 1700-luvun kirkko uudestaan. Ennallistusta pohjustetaan arkeologisin kaivauksin alkuperäisellä kirkon paikalla. Retkireitimme varrella oli myös kumpuhautoja ja kaksi linnoitettua asuinpaikkaa.

Pöytä oli tietenkin koreana molempina yhteisinä iltoinamme. Jälkimmäinen juhla, varsinainen symposiumibanketti oli katettu meille jo päivän aterioilta tutuksi tulleen ruokalan nurkkaan. Kilpalaulanta puoliavointen ovien takana ilmeisesti erään surullisenkuuluisan

öljy-yhtiön tarjoilusta nauttivan seurueen kanssa loi fantastisesti venäläistyyllisen tunnelman. Oleellista on oman tiiviin seurueen viihtyminen eivätkä muiden tekemiset saa sitä rikkoo! Pitkän pöytämme päätypaikalta kunnianarvoisa emeritus Anatolij Kirpicnikov jakoi puheenvuoroja harkitsemassaan hierarkiassa järjestyksessä. Muodollisuudet voivat olla piinallisia, varsinkin kun katse pyrkii nenän alla täytenä odottavalle lautaselle, mutta merkityksettömiä ne eivät ole. Antoisinta lienee ottaa maljapuhekiekros eräänlaisena kulttuuriantropologisenä kokemuksena. Illan edetessä niin nenäkkäille ja innokkaille (Mervi) kuin varovaisille ja vastentahtoisillekin (Teemu) tarjoutui oma esiintymisaika. Me molemmat kohotimme maljat kansainvälisen yhteistyön jatkuvuudelle ja arkeologinuurison virkistykseksi.

Kunnia konkareille ja uusien voimin kohti tulevaa

Paluumatkallamme aurinko nousi pilvettömälle taivaalle Pihkovan Kremlin takaa, maa oli kuurassa ja pihlajissa visertelivät tilhet. Millaisia luonto-, tiede- ja kulttuurielämyksiä me voimme tarjota vuonna 2006, kun symposiumin järjestelyvuoro on suomalaisilla?



3. Linnoitettu myöhäisrautakautinen asuinpaikka Pushkinin toisen kartanon (Mihailovskojen) vierellä oli yksi ekskursionkohteista. Kuva Teemu Mökkönen.

Symposiumitraditio täyttää tuolloin 30 vuotta. Juhlapäivien tieteellistä teemaa tuskin voidaan määritellä täysin aiemmista poikkeavaksi, mutta ahdasrajainenkaan sen ei tarvitse olla.

Viimeisen kymmenen vuoden aikana symposiumien järjestäminen ei enää ole ollut valtiollisten sopimusten säätelemää. Yhteistyö ja yhteyksien pitäminen on muuttunut normaalisti naapurimaiden tutkijoiden väliseksi omaehtoiseksi toiminnaksi (Purhonen 2004). Tuoreimman symposiumijulkaisun esipuheissa todetaan kunnioittavasti, että Helsinkiin koontuneessa asiantuntijajoukossa oli eräitä edelleen aktiivisia tutkijoita, jotka olivat osallistuneet jo ensimmäisiin symposiumeihin (Purhonen 2004). Samassa sävyssä muisteltiin ja kohoteltiin maljoja Pushkinskie Goryssakin. Kaksi vuotta sitten Kansallismuseon luentosaliin toivotettiin kutsuvieraiden ja vakiosymposiumilaisten ohella tervetulleiksi kaikki kiinnostuneet. Itsekin käytimme antoisaa mahdollisuutta hyväksemme. Erityisen lämpimästi tervehdittiin opiskelijoita ja nuoria tutkijoita, joista kuitenkin vain pari kolme osallistui symposiumin ekskursion osuuteen Itä-Suomessa. Perinteen säilyttämiseksi elävänä, sen hyödyntäminen ja vähitellen organisoituvastuukin on tietenkin siirrettävä nuoremalle sukupolvelle. Nykymaailmaan verrattuna todella erilaiseen poliittiseen tilanteeseen syntyneessä ja edelleen hieman mahorkantuoksuudessa symposiumiketjussa tämä tosin vaatii jonkin verran aktiivista tönimistäkin.

Ensisijaisesti kommunikaatiofoorumeiksi tarkoitetuille seminaareille voi olla ominaista, ettei esitelmien tematiikka ja sisältö ole pääasia. Fenno-ugri et slavi -symposiumi on joka tapauksessa haluttu pitää tasokkaana tieteellisenä esitelmätilaisuutena. Vaikka historian, folkloristiikan ja muiden kulttuuritutkimuksen alojen esitelmät ovat tervetulleita, traditio on pysynyt arkeologien välisenä

kontaktiverkostona.

Neuvostoaikana yksi säännöllisten symposiumien tärkeistä tehtävistä oli käytännön mahdollisuus matkustaa tapaamaan kollegoita. Aktiivisyyden välisen yhteydenpidon tapoja ja merkitystä harvakseltaan koontumisten välillä on mahdotonta arvioida, mutta aliarvioida sitä tuskin kannattaa. On selvää, että lukemattomien muiden yhteistyökanavien ja -verkostojen tavoin piirit ovat rajalliset ja matkalippuja on kerta toisensa jälkeen päätyneet samoillekin henkilöille. Sisäpiiriläisyyttä ei silti tarvitse korostaa. Tänä vuonnakin venäläisillä vastaanottajilla oli mahdollisuus rahoittaa koko suomalaisryhmän eli käytännössä kaikkien halukkaiden suomalaisten oleskelu symposiumipaikalla, vaikka viisumi- ja matkakustannuksista vastasimme toki itse.

Kansainvälinen yhteistyö on antoisaa, rasittavaa ja taatusti arvaamatonta. Viime vuosina kaivaukset ovat houkutelleet useita opiskelijoita ja jatko-opiskelijoita Venäjälle, seikkailunhaluisimpia Siperiaan asti. Karjalassa on meneillään useita suomalais-venäläisiä monivuotisia yhteistyöprojekteja, ja eräät suomalaiset arkeologit pitävät aktiivisesti yhteyttä Pietariin ja kauemmaskin omien tutkimusintressiensä vuoksi. Venäjällä järjestettäviin seminaareihin ja konferensseihin osallistuminen edellyttää yleensä kyrillistä kielitaitoa. Symposiumit tarjoavat valmiin, monikielisen mahdollisuuden ainakin ensiaskeliin; kaivaus- ja muita yhteistyökutsuja satelee siellä halukkaille varmasti, mutta toisaalta mihinkään pitempiaikaiseen ei tarvitse sitoutua.

Slaavit ja suomalais-ugrilaiset ovat yhteisen, Pohjanlahdelta vähintään Valdaille ulottuvan tutkimusalueemme asukkaita, joiden menneisyyttä voidaan valottaa etnisen painoituksin tai vaihtoehtoisesti vaikka yhden kohteen tutkimusmenetelmiä pohtien. Tärkeintä on kuitenkin

kin konkreettinen tilaisuus rajantakaisten kollegoiden kanssa kommunikointiin. Teekupin tai kirkassisältöisen lasin ääressä ainoa kiperä raja saattaa olla suomalais-ugrilaisen äidinkiellemme ja slaavilaisen puheenparren välinen ero, mutta muutkin kansainväliset kielet ovat tietenkin tarjolla kuten tulkkausmahdollisuuskkin. Vakiintunut verkosto rahoituskanavineen on resurssi, jota ei kannata päästää rapistumaan. Toivomme, että kahden vuoden kuluttua Suomessa pidettävässä symposiumissa tapamme kansainvälisten vieraidemme seurassa paljon uransa eri vaiheissa olevia, luoteisen Venäjän tuntemusta arvostavia kollegoita.

Kiitokset

Kiitämme symposiumijärjestäjiä pääpainotteisesti myönteisistä kokemuksista sekä matkaseuralaisiamme keskusteluista ja tilannehuumorista. Lämmin kiitos myös FM Antti Lahelmalle, joka on avustanut venäläisen lähde- materiaalin aiheuttamissa kielipulmissa.

Sähköpostikeskustelu:

Uino, Pirjo 10.-11.11. 2004. Tieto Oiva Keskitalon osallistumisesta Meinanderin lisäksi 1950-luvulla Novgorodin kaivauksiin. Kirjallista lähdeä asiasta ei löydy, mutta Oiva Keskitalo ja Meinander esiintyvät yhdessä V. Janinin tuohikirjeitä koskevan kirjan valokuvassa. Nimiä ei mainita, mutta henkilöt on helppo tunnistaa.

Lähteet:

- Edgren, Torsten 1984: Introduction. Teoksessa: *Fenno-ugri et slavi 1983: papers presented by the participants in the Soviet-Finnish Symposium "Trade, exchange and culture relations of the peoples of Fennoscandia and Eastern Europe" 9-13 May 1983 in the Hanasaari Congress Center. Iskos 4.*
- Edgren, Torsten 1992: *Napravenija i formy Finljandsko-Sovjetskogo sotrudnitšestva v oblasti archeologii.* Teoksessa: *Drevnosti slavân i finno-ugrov : doklady sovsenko-finljandskogo simpoziuma po voprosam archeologii 16-22 maâ 1986 g.* Kirpicnikova, A.N. & Râbinina, E.A. (toim.). Sankt-Peterburg. 3-5.
- Edgren, Torsten 2004: Muistokirjoitus. C.F. Meinander in memoriam. *Muinaistutkija 3/2004*, 2-6.
- Kirpicnikov, A.N. (toim.) 1990: *Finny v Evrope: VI-XV veka: pribaltijsko-finskie narody: istoriko-arheologiceskie issledovaniâ.* Vyp. 1: *Formirovanie pribaltijskih finnov, plemena Finlândii i Ūgo-Vostocnoj Pribaltiki.* Suomalaiset Euroopassa: itämerensuomalaiset kansat 6-15 vuosisadoilla: historiallis-arkeologisia tutkimuksia. Osa 1: *Itämerensuomalaisten muovautuminen, Suomen ja Kaakkois-Baltian heimot.* Moskva.
- Kirpiënikov, A. N. 1992: *Nautšnoje sotrudnitšestvo mezhdû SSSR i Finljandiei v oblast archeologii: itogi i perspektivi.* Teoksessa: *Drevnosti slavân i finno-ugrov : doklady sovsenko-finljandskogo simpoziuma po voprosam archeologii 16-22 maâ 1986 g.* Kirpicnikova, A.N. & Râbinina, E.A. (toim.). Sankt-Peterburg. 5-9.
- Kirpicnikov, A.N. & Nosov, E.N. 2000: *Nautšnye traditsii međunarodnogo archeologiëeskogo sotrudniëstva.* Teoksessa: *Slavâne, finno-ugry, skandinav, volzskie bulgary : doklady Mezđunarodnogo naucnogo simpoziuma po voprosam archeologii i istorii 11-14 maâ 1999 g.* Puskinskie Gory. *Slavs, Finno-Ugrians, Scandinavians, Volga Bulgars : papers of International Scientific Symposium on archaeology and history May 11-14, 1999 Pushkinskie Gory.* Kirpicnikov, A.N., Nosov, E.N., Saksa, A.I. (toim.). Sankt-Peterburg. 9-12.
- Meinander, C.F. 1980: Introduction. Teoksessa: *Fenno-ugri et slavi 1978: papers presented by the participants in the Soviet-Finnish Symposium „The Cultural Relations between the Peoples and Countries of the Baltic Area during the Iron Age and the Early Middle Ages“ in Helsinki May 20-23, 1978.*

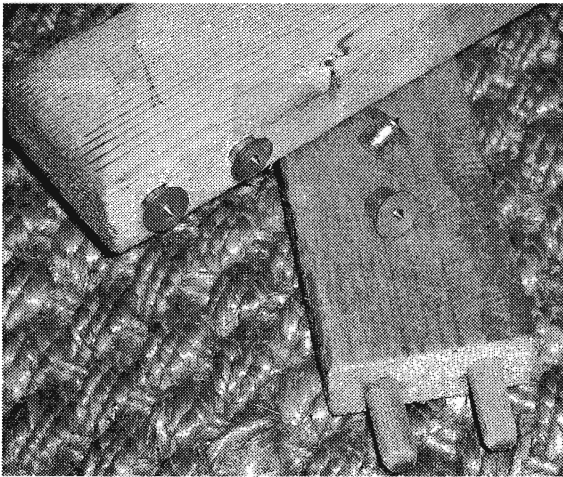
- Helsingin yliopiston arkeologian laitos. Moniste No. 22. Purhonen, Paula (toim.). Helsinki. 5-6.*
- Pihlman, Sirkku 1992: Problems of ethnicity relating to the Migration and Early Merovingian Periods in Finland. Teoksessa: *Cultural heritage of the finno-ugrians and slavs: papers presented by the participants in the Soviet-Finnish Archaeological Symposium 10.-16. May 1990 in Tallinn.* Lang, V. and Selirand, J. (ed.). Tallinn. 41-61.
- Purhonen, Paula 2004: Introduction – opening address at the Finnish-Russian Symposium in Helsinki, May 2002. Teoksessa: *Fenno-ugri et slavi 2002. Dating and Chronology: papers presented by the participants in the archaeological symposium "Dating and chronology" 13-14 May 2002 in the National Museum of Finland and 15-17 May on tour in eastern Finland.* *Museovirasto, arkeologian osasto. Julkaisu N:o 10.* Uino, Pirjo (toim.). Helsinki. 7-8.
- Selirand, Jüri 1992: Introduction. Teoksessa: *Cultural heritage of the finno-ugrians and slavs: papers presented by the participants in the Soviet-Finnish Archaeological Symposium 10.-16. May 1990 in Tallinn.* Lang, V. and Selirand, J. (ed.). Tallinn. 5-8.
- Trigger, Bruce 2004: *A History of Archaeological Thought* (12. painos). Cambridge.
- Uino, Pirjo 2004: Preface. Teoksessa: *Fenno-ugri et slavi 2002. Dating and Chronology: papers presented by the participants in the archaeological symposium "Dating and chronology" 13-14 May 2002 in the National Museum of Finland and 15-17 May on tour in eastern Finland.* *Museovirasto, arkeologian osasto. Julkaisu N:o 10.* Uino, Pirjo (toim.). Helsinki. 5-6.
- Suomalais-venäläisten arkeologisten symposiumien (1976–2002) julkaisut symposiumien mukaisessa järjestyksessä (translitterointi HELKA –Helsingin yliopiston kirjastot –tietokannan mukaisesti)
- Kirpicnikov, A.N., Rybakov, B.A. & Râbinin, E.A. (toim.) 1979: *Finno-ugry i slavâne: doklady pervogo sovetsko-finlândskogo simpoziuma po voprosam arheologii 15-17 noâbrâ 1976 g. Suomalais-ugrilaiset ja slaavilaiset. Finno-Ugrien und Slawen.* Leningrad.
- Purhonen, Paula (toim.) 1980: *Fenno-ugri et slavi 1978: papers presented by the participants in the Soviet-Finnish Symposium "The Cultural Relations between the Peoples and Countries of the Baltic Area during the Iron Age and the Early Middle Ages" in Helsinki May 20-23, 1978.* *Helsingin yliopiston arkeologian laitos. Moniste No. 22.* Helsinki.
- Kirpicnikov, A.N., Ribakov, B.A. & Rjabinin, E.A. (toim.) 1984: *Novoe v arheologii SSSR i Finlândii : Doklady Tret'ego sovetsko-finlândskogo simpoziuma po voprosam arheologii: 11-15 maâ 1981 g. Uutta Neuvostoliiton ja Suomen arkeologiassa: III Neuvostoliitolaisten suomalaisen arkeologisen symposiumin alustukset 11-15 toukokuuta 1981. Die neuesten ergebnisse in der Archäologie der Sowjetunion und Finnlands: Vorträge des III. Sowjetischfinnischen Symposiums zu Prohlemen der Archäologie 11-15. Mai 1981.* Leningrad.
- Edgren, Torsten (toim.) 1984: *Fenno-ugri et slavi 1983: papers presented by the participants in the Soviet-Finnish Symposium "Trade, exchange and culture relations of the peoples of Fennoscandia and Eastern Europe" 9-13 May 1983 in the Hanasaari Congress Center.* *Iskos 4.*
- Kirpicnikova, A.N. & Râbinina, E.A. (toim.) 1992: *Drevnosti slavân i finno-ugrov : doklady sovetsko-finlândskogo simpoziuma po voprosam arheologii 16-22 maâ 1986 g.* Sankt-Peterburg.
- Edgren, Torsten (toim.) 1990: *Fenno-Ugri et Slavi 1988: papers presented by the participants in the Finnish-Soviet archeological symposium "Studies in the Material Culture of the Peoples of Eastern and Northern Europe" 10-16 May 1988 in the National Museum of Finland.* *Iskos 9.*
- Lang, V. and Selirand, J. (ed.) 1992: *Cultural heritage of the finno-ugrians and slavs: papers presented by the participants in the Soviet-Finnish Archaeological Symposium 10.-16. May 1990 in Tallinn.* Tallinn.

- Purhonen, Paula (toim.) 1994: Fenno-ugri et slavi 1992. Prehistoric economy and means of livelihood: Papers presented by the participants in the Finnish-Russian archaeological Symposium "Prehistoric economy and means of livelihood", 11-15 May 1992 in the National Museum of Finland. *Museovirasto, arkeologian osasto. Julkaisu N:o 5*. Helsinki.
- Kirpicnikova, A.N., Râbinina, E.A. & Saksy, A.I. (toim.) 1997: *Slavâne i finno-ugry: arheologiâ, istoriâ, kul'tura : doklady rossijsko-finlândskogo simpoziuma po voprosam arheologii*. Sankt-Peterburg.
- Purhonen, Paula (toim.) 1999: Fenno-ugri et slavi 1997. Cultural Contacts in the Area of the Gulf of Finland in the 9th-13th Centuries: Papers presented by the participants in the archaeological symposium "Cultural Contacts in the Area of the Gulf of Finland in the 9th-13th Centuries", 13-14 May 1997 in the National Museum in Finland. *Museovirasto, arkeologian osasto. Julkaisu N:o 8*. Helsinki.
- Kirpicnikov, A.N., Nosov, E.N., Saksy, A.I. (toim.) 2000: *Slavâne, finno-ugry, skandnavy, volzskie bulgary : doklady Mezduнародnogo nauchnogo simpoziuma po voprosam arheologii i istorii 11-14 maâ 1999 g. Puskinskie Gory. Slavs, Finno-Ugrians, Scandinavians, Volga Bulgars : papers of International Scientific Symposium on archaeology and history May 11-14, 1999 Pushkinskie Gory*. Sankt-Peterburg.
- Uino, Pirjo (toim.) 2004: Fenno-ugri et slavi 2002. Dating and Chronology: papers presented by the participants in the archaeological symposium "Dating and chronology" 13-14 May 2002 in the National Museum of Finland and 15-17 May on tour in eastern Finland. *Museovirasto, arkeologian osasto. Julkaisu N:o 10*. Helsinki.
- Taulukko 1. Symposiumien pitopaikat ja teema*
- 1976 *Leningrad*
Finno-ugri and Slav Tribes of Eastern Europe in the Middle Ages
- 1978 *Helsinki*
Cultural Relations of the Peoples and Countries of the Baltic Region in the Iron Age and Early Middle Age
- 1981 *Leningrad*
The Ancient History of the Tribes of the North-West Part of the Soviet Union and Finland
- 1983 *Helsinki*
Trade, Exchange and Cultural Relations of the Peoples of Fennoscandia and Eastern Europe
- 1986 *Neuvostoliitto*
Slaavien ja suomalais-ugrialaisten muinaisuutta
- 1988 *Helsinki*
Studies in the material Culture of the Peoples of Eastern and Northern Europe
- 1990 *Tallinna*
Cultural Heritage of the Finno-Ugrians and Slavs
- 1992 *Helsinki*
Prehistoric economy and means of livelihood
- 1994 *Venäjä*
Slaavit ja suomalais-ugrilaiset. Arkeologia, historia ja kulttuuri
- 1997 *Helsinki*
Cultural Contacts in the Area of the Gulf of Finland on the 9th-13th Centuries
- 1999 *Pushkinskie Gory*
Slavs, Finno-Ugrians, Scandinavians, Volga Bulgars
- 2001 *Helsinki*
Dating and Chronology
- 2004 *Pushkinskie Gory*
The Slavs and Finno-Ugrians. Archaeology, History, and Culture
- Teemu Mökkönen*
Kulttuurien tutkimuksen laitos, arkeologia Pl 59, 00014 Helsingin yliopisto
teemu.mokkonen@helsinki.fi
Kirjoittaja on arkeologian jatko-opiskelija
- Mervi Suhonen*
Turun yliopisto / Arkeologia
Henrikinkatu 2
20014 Turun yliopisto
Kirjoittaja on arkeologian jatko-opiskelija

Kokoonpantava piirustuskehikko

Kai Nikulainen ja Hanna-Maria Pellinen

Moni kenttätöitä tekevä arkeologi on varmasti huomannut, että työvälineistössämme olisi monessa suhteessa parantamisen varaa. Eräs kätevä apuneuvo kaivausten tasopiirtämisessä on piirustuskehikko. Sen hankaluutena on kuitenkin usein suuri koko, joka



Kuva 1: Tappiliitos ja merkkauksnastoja. Kuva Kai Nikulainen.

vaikeuttaa kuljetusta silloin kun käytössä on vain henkilöauto tai pieni farmari. Olemmekin suunnitelleet kätevän kokoonpantavan piirustuskehikon, jollainen on helppo itse kunkin nikkaroida uutta kenttäkautta odotellessa.

Kehikon ja ristikon koko kannattaa mitoittaa

sen mukaan, millaisia kohteita ja missä mittakaavassa useimmin tapaa piirtää. Piirtäminen sujuu tietysti nopeimmin kun kehikon yksi ruutu vastaa millimetripaperin ruutua, kuten yleensä on asian laita. Tässä kuvatus mallin kehikon sisämitoiksi on valittu yksi metri ja yhden ruudun kooksi 25 cm. Mittasuhte 1:25 on melko tavallinen esimerkiksi rökkiökaivauksilla. Neliömetrin kokoista kehikkoa on taas helpompi käsitellä kuin esimerkiksi kahden metrin pituista ja metrin levyistä, jollaisia myös näkee käytettävän.

Kehikon rakentamiseen varataan seuraavia tarvikkeita: neljä melko tukevaa yli metrin pituista riman pätkää, puutappeja, liimaa, kuminauhaa, saha, pora ja kynä. Tappien kiinnitystä helpottaa, jos käytössä on merkintänastat reikien paikkojen merkitsemiseen.

1. Kaksi rimoista katkaistaan tasan metrin mittaisiksi ja kahden muun pituudeksi tule yksi metri + kaksi kertaa riman leveys.
2. Lyhyempien rimojen molempiin päihin porataan kaksi reikää kumpaankin. Yhteensä siis kahdeksan reikää.
3. Kaksi merkintänastaa laitetaan porattuihin reikiin ja painetaan rimpaa voimakkaasti pitemmän riman kylkeen. Nastat otetaan pois, laitetaan liimaa reikien pohjalle ja painetaan kumpaankin reikään tappi.
4. Nastoista jääneiden jälkien kohdalle porataan reiät. Tässä vaiheessa kannattaa merkitä molempien



Kuva 2: Piirtäjä Jonina Jonsson käyttää kehikkoa Haminan röykkiökaivauksilla. Kuva Hanna-Maria Pellinen.

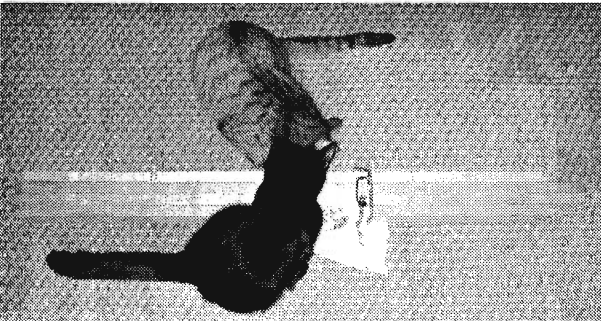
rimojen pää esimerkiksi numerolla 1, jotta tiedetään myöhemmin näiden päiden kuuluvan yhteen.

5. Laitetaan nastat lyhyen riman toisessa päässä oleviin reikiin ja painetaan merkit vielä reiättömään pitkään rimaan ja merkitään rimojen päät numerolla 2.

Liimataan taas lyhyempään rimaan nastojen tilalle tapit.

6. Seuraavaksi merkitään nastojen avulla pitempien rimojen toiseen päähän reikien paikat, jotka vastaavat lyhyemmässä rimassa olevia reikiä. Liimataan myös tapit lyhyempään rimaan ja merkitään kulmiin numerot 3 ja 4.

7. Annetaan liiman kuivua jonkin aikaa ja kootaan kehikko käyttäen apuna rimojen päihin merkittyjä numeroita. Koska reiät eivät välttämättä ole aivan samoissa paikoissa ja samoissa asennoissa, on mahdollista ettei kehikkoa saa kasattua hyvin mihinkään muuhun järjestykseen.



Kuva 3: Kootuna kehikko on vain kahden kissan mittainen. Kuva Hanna-Maria Pellinen.

8. Merkitään kehikon kaikkiin neljään ulkoreunaan 25, 50 ja 75 sentin kohdat ja sahataan niihin parin sentin kolo, ei kuitenkaan yli riman puolivälin.

9. Sidotaan kuminauhan päähän puutappi, pujotetaan nauha 25 sentin kohdalla olevaan koloon ja vedetään nauha kehikon vastakkaisella puolella olevaan saman kohdan koloon. Vedetään nauha samalla puolella kehikkoa 50 sentin kohdalla olevaan koloon ja pujotetaan se siihen. Sen jälkeen ylitetään taas kehikko ja siirrytään vastakkaisella puolella 50 sentin kolosta 75 sentin koloon ja vedetään taas lopuksi nauha kehikon yli. Lopuksi kiristetään kuminauha, katkaistaan se sopivan mittaiseksi ja sidotaan päähän puutappi.

10. Pujotetaan toinen kuminauhan pätkä vastaavasti vapaana oleviin koloihin, jolloin kehikkoon muodostuu 4x4-ruudukko.

Valmiin kehikon voi aina purkaa haluttaessa ottamalla pois kuminauhan ja irrottamalla puutapit niistä päistä, joista niitä ei ole liimattu paikalleen. Kentällä kokeiltuna kehikon kokoaminen onnistui myös ensikertalaiselta. Kokoamista helpottavat erityisesti päiden numeromerkinnät. Röykkiökaivauksia tai muita epätasaisia pintoja varten kulmiin olisi periaatteessa helppo asentaa vielä teleskooppijalat, jotka säästäisivät piirtäjän erilaisilta huterilta ämpäritukivirityksiltä, mutta tällöin kehikko ei olisi purettuna aivan yhtä kompakti paketti. Hieman suurempien kivien kohdalla kuminauha toki joustaa, jolloin ruudusta ei tule vino eikä kehikko kallistele niin pahasti kuin narua käytettäessä.

*Kai Nikulainen
kai.nikulainen@sci.fi*

*Hanna-Maria Pellinen
hannamaria.pellinen@archaeologist.com*

Kirjoittajat eivät ole varsinaisessa leipätyössään missään tekemisissä puutöiden kanssa.

Uutisia meiltä ja maailmalta

Hanna-Maria Pellinen

Merkittäviä löytöjä

Helsingin yliopiston Bolivian tutkimusryhmän kasvokuva-aiheiset keramiikkalöydöt ylittivät pitkästä ajasta kansainvälisen uutiskynnyksen ja saivat merkittävästi huomiota Suomessakin. Myös Ulvilan kirkon vierestä löytynyt rahakätkö on uutisoitu näyttävästi. Kyseessä onkin suurin koskaan Suomesta löydetty keskiaikainen raha-aarre. Löytö käsittää mielenkiintoisen, osin koristellunkin tinakannun, jonka sisällä oli ruotsalaisia brakteatteja, gotlantilaisia rahoja, Albert Mecklenburgilaisen rahoja, Tallinnan artigeja sekä tarttolaisia rahoja piispa Fredrikin ajoilta - kokonaisuudessaan löytö ajoittunee siis vuoden 1400 paikkeille.

Arkeologisen seuran puheenjohtaja vaihtui

Professori emeritus Ari Siiriäinen pyysi eroa Suomen arkeologisen seuran puheenjohtajan tehtävistä seuran vaalikokouksessa 25.11.2004. Uudeksi puheenjohtajaksi valittiin FT Pirjo Uino. Hallituksessa toimivat ensi vuonna Eeva Lahti, Teemu Mökkönen, Hanna-Maria Pellinen, Petro Pesonen, Sirkka Seppälä ja Tanja Tenhunen sekä varajäsenenä Vesa-Pekka Herva.

Museovirasto juhli 120-vuotispäiväänsä

Museoviraston juhli marraskuussa suurella vastaanotolla 120-vuotispäiväänsä. Museoviraston edeltäjä, Arkeologinen toimisto (Arkeologisk Komission) asetettiin 19.6.1884 annetulla julistuksella ja se aloitti toimintansa samana vuonna marraskuun 15. päivänä. Toimiston tehtäväksi oli tuolloin annettu "yleinen huolenpito maamme muinaismuistoista".

Apurahoja arkeologiaan ja museotalle

Alfred Kordelinin rahastosta myönnettiin vuonna 2004 apuraha vain yhdelle arkeologille: FL Petri Halinen sai 2500 euroa väitöskirjansa "Pohjois-Lapin esihistorialliset metsästäjäyhteisöt - niiden toimeentulostrategiat ja asutusmalli" kielentarkastukseen. Mainittakoon että samasta rahastosta myönnettiin 7000 euroa Suomen museoliitolle museoviikon 2005 järjestämiseen ja 10.000 euroa Suomen Muinaismuistoyhdistykselle teoksen "Suomen kaupunkirakentamisen historia" tekemiseen.

Korjaus

Viime numerossa uutisoitiin Hangon kaivauksista, jotka tapahtuivat tietysti Gunnarsängenissä eivät Gunnarsörarnassa. Toimitus pahoittelee sekaannusta.



Heikki Matiskainen ja Juha Ruohonen

ESIHISTORIAN PAULOISSA



Monivuotisen arkeologisen tutkimushankkeen "Esihistorian pauloissa" tuottamaan aineistoon perustuva julkaisu käsittelee Riihimäen, Hyvinkään, Lopen ja Hausjärven menneisyyttä kivikaudelta aina historialliselle ajalle asti.



Kirjassa tarkastellaan esihistorian pääpiirteiden ohella mm. irtolöytöjä, jokamiehenoikeuksia ja muinaismuistolakia. Hankkeen aikana tehtyjen tutkimusten mielenkiintoisimmat tulokset on liitetty osaksi muinaisjäännöskohteiden esittelyä; eri-ikäisiä muinaisjäännöksiä tutkimusalueelta on tarkemmin kuvailtu lähes 60. Kirja soveltuu sekä johdatukseksi eteläisen Kanta-Hämeen esihistoriaan että oppaaksi tutustuttaessa alueen mielenkiintoiisiin muinaisjäännöskohteisiin.

128 sivua, yli 500 värikuvaa. Riihimäen kaupunginmuseo. Karisto Oy. ISBN 951-8952-97-3

MYNNISSÄ HINTAAN 16 €, TAMMIKUUSTA 2005 ALKAEN:

Suomen lasimuseon myymälä <http://kunta.riihimaki.fi/lasimus>
Riihimäen kaupunginmuseo <http://kunta.riihimaki.fi/kaupmuseo>



www.esihistorianpauloissa.net